

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS FAKULTETAS
EKONOMINĖS POLITIKOS KATEDRA**

**Marianna KIPRIJANOVSKA
Ekonominės politikos programa**

MAGISTRO DARBAS

**EKSPORTO SKATINIMAS CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE:
PERSPEKTYVŪS EKONOMINĖS POLITIKOS SPRENDIMAI**

**EXPORT'S PROMOTION IN THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN
COUNTRIES: PROSPECTIVE DECISIONS OF ECONOMIC POLICY**

Leidžiama ginti _____

Magistrantas _____

Katedros vedėjas prof. dr. A. Miškinis

Darbo vadovas _____

prof. habil. dr. B. Melnikas

Darbo įteikimo data: _____

Registracijos Nr. _____

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. TEORINĖ STUDIJA, SKIRTA EKSPORTO SKATINIMUI CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE.....	10
1.1. Šiuolaikinė eksporto samprata ir eksporto plėtros motyvai	10
1.2. Europos Sąjungos ekonominėje erdvėje įgyvendinamų eksporto skatinimo priemonių teorinė analizė.....	13
1.3. Teoriniai požiūriai į eksporto plėtrą ir skatinimą, jų pritaikymo poreikiai ir galimybės Centrinės ir Rytų Europos šalių raidos sąlygomis	19
1.3.1. Eksporto skatinimo Centrinės ir Rytų Europos šalyse ypatumai ir jiems adekvačių priemonių poreikiai	19
1.3.2. Klasterizacija eksporto skatinimo priemonių sistemoje	24
1.3.3. Ekonominės politikos sprendimų orientavimas į eksportą – esminė prielaida kryptingai aktyvinti eksportą ir ekonomikos augimą Centrinės ir Rytų Europos šalyse... ..	26
2. EKSPORTO SKATINIMUI CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE SKIRTŲ EMPIRINIŲ TYRIMŲ METODOLOGIJA.....	30
2.1. Eksporto skatinimui Centrinės ir Rytų Europos šalyse skirtų empirinių tyrimų struktūra.....	30
2.2. Eksporto dinamikai ES šalyse būdingų bendrų tendencijų analizės metodika.....	31
2.3. Eksporto skatinimo praktikai Europos Sąjungos šalyse Centrinėje ir Rytų Europoje skirtų empirinių tyrimų metodika	32
2.3.1. Eksporto struktūrai ir dinamikai Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje būdingos bendrosios tendencijos ir jų ekonominė statistinė analizės metodika	32
2.3.2. Eksporto skatinimo priemonių Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje patirties ir veiksmingumo analizės metodika	33
2.3.3. Čekijos ir Vengrijos eksporto skatinimo patirties pritaikymo Lietuvoje galimybių analizės metodika	36
3. EKSPORTO SKATINIMO PATIRTIES CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE EMPIRINIAI TYRIMAI.....	38
3.1. Eksporto dinamikai ES šalyse būdingų bendrųjų tendencijų analizė.....	38

3.2. Empiriniai tyrimai, skirti eksporto skatinimo praktikai ES šalyse Centrinėje ir Rytų Europoje.....	41
3.2.1. Eksporto struktūrai ir dinamikai Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje būdingos bendrosios tendencijos ir jų ekonominė statistinė analizė.....	42
3.2.2. Eksporto skatinimo priemonių Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje patirties analizė	47
3.2.3. Eksporto skatinimo priemonių poveikio eksporto struktūros pokyčiams Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje lyginamoji analizė.....	55
4. EKSPORTO SKATINIMO PATIRTIES CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE LYGINAMOSIOS ANALIZĖS REZULTATŲ PANAUDOJIMAS TOBULINANT EKSPORTO SKATINIMĄ LIETUVOJE.....	65
4.1. Eksporto skatinimo strategijų nuostatų ir sprendimo efektyvumo analizė.....	65
4.2. Eksporto skatinimo praktikos Lietuvoje ypatumų analizė	68
4.3. Perspektyvūs ekonominės politikos sprendimai, skirti skatinti eksportą Lietuvoje ir kitose Centrinės ir Rytų Europos šalyse	70
IŠVADOS.....	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
SUMMARY	81
PRIEDAI.....	84

PAVEIKSLŲ SARAŠAS

1 pav.	Prekybos kliūčių klasifikavimas Baltojoje knygoje	14
2 pav.	ES prekybos preferencijų piramidė	18
3 pav.	Netarifinių finansinių priemonių, skirtų remti eksportą, klasifikacija	22
4 pav.	Klasterio samprata	25
5 pav.	Veiksniai, lemiantys nacionalinės eksporto strategijos kertines nuostatas	27
6 pav.	Eksporto skatinimo Centrinės ir Rytų Europos šalyse vertinimo modelis	30
7 pav.	ES šalių eksporto apimčių ir BVP santykis, 2004 ir 2015 m.	38
8 pav.	ES šalių ekonominio atvirumo indekso ir realaus BVP augimo ryšys.....	40
9 pav.	ES prekių eksporto struktūra pagal JT standartinių tarptautinės prekybos klasifikatorių (SITC), 2015 m.....	40
10 pav.	ES šalių eksporto kryptys	41
11 pav.	Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksporto struktūra pagal JT standartinių tarptautinės prekybos klasifikatorių (SITC), 2015 m.....	43
12 pav.	Lietuvos eksporto struktūra pagal SITC klasifikaciją, 2004 – 2015 m.	43
13 pav.	Paslaugų eksporto dalis Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksporto struktūroje, 2004 – 2015 m.....	44
14 pav.	Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos Herfindahlio ir Hirschmano koncentracijos indeksas pagal rinkas, 2000 – 2014 m.....	44
15 pav.	Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksporto struktūrą pagal technologijų naudojimą, 2004 – 2014 m. vidurkis.....	46
16 pav.	Čekijos insitucijos, skatinančios eksporto plėtrą.....	47
17 pav.	Klasterių vystymosi etapai Čekijoje.....	49
18 pav.	Čekijos eksporto banko naujos suteiktos eksporto paskolos, Čekijos eksporto garantijų ir draudimų korporacijos eksporto kreditų draudimas ir Čekijos eksporto apimtys, 2004 – 2014 m.....	56
19 pav.	Vengrijos eksporto banko naujos suteiktos eksporto paskolos, eksporto kreditų draudimas ir Vengrijos eksporto apimtys, 2004 – 2014 m.....	56
20 pav.	Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksportas į ES šalis, proc. nuo viso eksporto	58
21 pav.	Čekijos ir Vengrijos eksporto apimčių ir BVP santykis, proc., 1991 – 2014 m.	58
22 pav.	Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos sukauptų TUI ir eksporto apimčių tarpusavio priklausomybė... ..	59
23 pav.	Lietuvos eksporto plėtros SSGG analizė.....	69

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. ES bendrosios prekybos politikos instrumentai.....	15
2 lentelė. „Horizontalios“ priemonės ir veiklos, darančios įtaką eksportui	20
3 lentelė. „Vertikalios“ priemonės ir veiklos, darančios įtaką eksportui	21
4 lentelė. ES šalių eksporto apimčių ir BVP koreliacijos koeficientai 2004, 2008, 2012 ir 2015 m.....	39
5 lentelė. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksportuojamų prekių konkurencingumas 2004 ir 2014 m., RCSA indeksas.....	45
6 lentelė. Čekijos 2012 – 2020 m. eksporto strategijos pakopos	48
7 lentelė. Čekijos eksporto banko eksporto kreditų sąlygos	49
8 lentelė. Vengrijos eksporto banko eksporto kreditų sąlygos.....	51
9 lentelė. Eksporto apimčių ir eksporto kreditų bei draudimų sumų porinės regresijos lygtys.....	57
10 lentelė. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos sukauptų TUI ir eksporto apimčių tarpusavio koreliacijos koeficientas	60
11 lentelė. Taikomos paskatos pritraukti tiesiogines užsienio investicijas Čekijoje, Vengrijoje ir Lietuvoje.....	60
12 lentelė. Eksporto apimčių ir TUI Granger priežastingumo testo rezultatai Vengrijoje, Čekijoje ir Lietuvoje.....	62
13 lentelė. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros išlaidos, verslo ir universitetų bendradarbiavimas bei potencialo inovacijoms įvertinimas	63
14 lentelė. Lietuvos 2014 – 2020 m. eksporto strategijos tikslų įgyvendinimas	68

SANTRUMPOS

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo plėtros organizacija

PPO – Pasaulio Prekybos Organizacija

ČEB – Čekijos eksporto bankas

EXIM – Vengrijos eksporto bankas

EGAP – Čekijos eksporto garantijų ir draudimų korporacija

MEHIB – Vengrijos eksporto kreditų draudimo agentūra

INVEGA – UAB „Investicijų ir verslo garantijos“

LVPA – VšĮ „Lietuvos verslo paramos agentūra“

TPC – Tarptautinis prekybos centras

SITC – Jungtinių Tautų standartinis tarptautinės prekybos klasifikatorius

IVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Globalizacija sąlygoja akivaizdžius pokyčius visose gyvenimo srityse, o pasaulinė ekonominė integracija skatina vis didesnę dalį šalių tapti atviresnėmis tarptautinei prekybai ir išnaudoti potencialią eksporto naudą. Būtent prekybos liberalizavimas sąlygoja didesnę šalių, dalyvaujančių tarptautiniuose mainuose, skaičių, todėl, norint konkuruoti integruotoje rinkoje, vis didesnė svarba suteikiama naujų eksporto plėtros būdų bei strateginių priemonių kūrimui.

Remiantis egzistuojančiomis tarptautinės prekybos teorijomis teigiama, kad šalies eksportas visada buvo laikomas šalies prioritetu, tačiau skirtingose ekonomikos raidos etapuose buvo pasirenkami skirtingi eksporto skatinimo būdai, visgi eksporto plėtros motyvas išliko vienodas iki šių dienų – skatinti ekonominį šalies augimą. Tad šios politikos nustatymas ir reguliavimas yra ypač svarbus mažoms, neturinčioms ilgametės patirties, pereinamosios ekonomikos valstybėms, taip pat šalims, kurių ekonominio augimo pagrindas – eksportas.

Atsižvelgiant į tai, kad mažos valstybės negali daryti įtakos tarptautinės prekybos tendencijoms ar kitaip paveikti tarptautinių organizacijų vykdomos prekybos politikos, jos jungiasi į regioninius blokus, kur praplečia galimybes padidinti savo rinką, užmegzti išorinius ryšius ir palaikyti glaudžius santykius su kitomis pasaulio valstybėmis. Nagrinėjant Europos žemyną didžioji dalis mažų valstybių siekia tapti Europos Sąjungos dalimi, kadangi tai stambiausias prekybos vienetas pasaulyje, kuris taip pat prisideda prie prekybos liberalizavimo bei eksporto plėtros problemų sprendimų ieškojimo, tiek regioninio bloko, tiek pasaulio mastu. Tačiau vien dalyvavimas Europos Sąjungos bendroje rinkoje, kurioje pašalintos ne tik visos prekybos kliūtys, bet ir užtikrintos 4 pagrindinės laisvės: prekių, paslaugų, kapitalo ir žmonių judėjimo, visgi neužtikrina Centrinės ir Rytų Europos šalių gamintojų konkurencingumo. Ši problema tampa dar didesniu iššūkiu dėl esamo embargo į Rusiją, kadangi perorientuojant savo produkcijos eksportą į Europos Sąjungos šalis kyla sunkumai bei patiriami nuostoliai.

Todėl valstybės parama – neišvengiama ir svarbi, nes pastebėta, kad galima eksporto plėtros nauda šalies verslo subjektams yra pakankamas stimulus eksportuoti, tačiau vykstantis intensyvus globalizacijos procesas, lemiantis nuolatinius šalių verslo aplinkos pokyčius, dažnai atgrasina gamintojus dalyvauti pasaulio integruotoje rinkoje, siekiant ekonominės plėtros. Visgi, aukštesnis šalies eksporto konkurencingumo užtikrinimas ne tik leistų lengviau surasti nišą savo šalies produktams užsienyje, bet ir suteiktų galimybes lengviau įveikti ekonomikos nuosmukio laikotarpius ir užtikrinti šalies ekonominį augimą.

Eksporto plėtros svarba ekonominiam augimui yra plačiai analizuojamas reiškinys tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių mokslinėje literatūroje, tačiau išryškėjo problema, kad egzistuojantys požiūriai į eksporto skatinimą nėra efektyvūs naujiems iššūkiams ir poreikiams.

Darbo objektas – eksporto skatinimo praktika Centrinės ir Rytų Europos šalyse, tobulinimo poreikiai bei galimybės.

Problema – mokslinis pažinimas eksporto skatinimo srityje, ypač Centrinės ir Rytų Europos šalių sąlygomis, yra neadekvatus šiuolaikiniams iššūkiams ir poreikiams: Centrinės ir Rytų Europos šalių ekonomikos specifika reikalauja gilesnių žinių apie eksporto didinimo galimybes bei įvairių skatinimo priemonių veiksmingumą, todėl atitinkamais moksliniais tyrimais yra tikslinga aprūpinti eksporto skatinimui bei jo tobulinimui skirtų ekonominės politikos sprendimų inicijavimo, pagrindimo ir parengimo procesus.

Darbo tikslas. Apibrėžus ir išstudijavus eksporto sampratą bei eksporto skatinimo būdus teoriniu aspektu, išanalizuoti eksporto skatinimo poveikį šalies ekonomikai ir pateikti išvadas bei rekomendacijas eksporto skatinimui Lietuvoje, pasinaudojus atitinkamos praktikos ir pažangios patirties įvairiose Centrinės ir Rytų Europos šalyse apibendrinimais.

Tam kad būtų pasiektas darbo tikslas, iškeliami tokie **uždaviniai**:

- Išstudijuoti Lietuvos bei užsienio autorių literatūrą, kurios tematika yra susijusi su tarptautinės prekybos teorijų raidą, eksporto skatinimu bei eksporto plėtros problemomis.
- Išnagrinėti Europos Sąjungos prekybos politikos rengimo procesą ir jos poveikį šalių narių prekybos liberalizavimui ir eksporto plėtrai.
- Išanalizuoti Europos Sąjungos šalių eksportą bei jo struktūros ir dinamikos bruožus bei tendencijas, siekiant identifikuoti esamas problemas, trukdančias vystyti eksporto plėtrai Centrinės ir Rytų Europos šalyse.
- Atlikti eksporto skatinimo priemonių taikymų analizę bei įvertinti jų veiksmingumą eksporto plėtrai ir ekonominiam augimui pasirinktose Centrinės ir Rytų Europos šalyse: Čekijoje, Vengrijoje ir Lietuvoje.
- Pateikti darbo išvadas ir rekomendacijas eksporto skatinimui Lietuvoje.

Darbo metodai. Atliekant tyrimą naudojami įvairūs moksliniai tyrimų metodai: mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimo metodas, lyginamosios analizės metodas, literatūros sintezė, dokumentų ir įstatymų analizė, regresinė ir koreliacinė analizė, Granger priežastingumo testas, duomenų grupavimas bei grafinis duomenų vaizdavimas.

Darbo struktūra ir apimtis. Baigiamojo darbo sudaro: įvadas, keturios dalys ir išvados. Kiekviena darbo dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamo klausimo pobūdį. *Pirmoji darbo dalis* skirta teorinei studijai. *Antroji darbo dalis* tyrimo metodologijai pateikti, detalizuojama

tyrimų atlikimo seka bei išsamiai aprašomi tyrimų metodai. *Trečioji darbo dalis* skirta empirinei analizei atlikti, kur *pirmame skyriuje* nagrinėjama visų ES šalių eksporto dinamikos tendencija. *Antrajame skyriuje*: tiriamos 3 ES Centrinės ir Rytų Europos šalys, nagrinėjama jų eksporto statistiką. *Trečiajame skyriuje*: analizuojami eksporto skatinimo būdai, pateikiamas ryšys tarp skatinimo būdų ir eksporto plėtros. *Ketvirtoji darbo dalis* skirta įvertinti eksporto skatinimo nuostatas Lietuvoje bei bandoma pritaikyti kitų išanalizuotų ES šalių sukaupą pažangų patyrimą Lietuvos sąlygomis.

Pagrindinė darbo medžiaga sudaro 80 puslapius, įskaitant 23 paveikslus ir 14 lenteles. Taip pat pateikiami 20 priedai. Literatūros sąrašą sudaro 128 šaltinių.

Teorinė ir praktinė darbo reikšmė. Atlikta įvairių Lietuvos ir užsienių autorių literatūros analizė, kurios tematika yra susijusi su eksporto skatinimu ir eksporto plėtros problemomis. Įvertinus mokslinėje literatūroje išskiriamus veiksnius, kurie galimai daro įtaką šalies eksporto plėtrai, atliktas jų susisteminimas. Detaliai išanalizuota Lietuvos, Vengrijos ir Čekijos šalies institucinė struktūra ir jų taikomos eksporto skatinimo priemonės. Atliktas tyrimas aktualus ES Centrinės ir Rytų Europos šalims, kadangi įvertinami ir analizuojami 3 šalių eksporto skatinimo strategijose numatyti ekonominės politikos sprendimai bei jų veiksmingumas siekiant eksporto plėtros ir ekonominio augimo. Pateikiamos rekomendacijos, kurios gali būti tinkamos rengiant eksporto skatinimo plėtros planą.

Pasiekti pagrindiniai rezultatai. Išnagrinėjus mokslinę literatūrą ir atlikus empirinius tyrimus, pasiektas darbe iškeltas tikslas. Lietuvos eksporto struktūros analizė parodė, jog ištekliai yra paskirstomi neefektyviai, kadangi eksportuojami nekonkurencingi, turintys mažą pridetinę vertę produktai. Remiantis kitų Centrinės ir Rytų Europos šalių eksporto skatinimo plėtros patirties apibendrinimais, galima daryti išvadas, jog klasterių plėtros vystymas, verslo ir aukštojo mokslo bendradarbiavimo skatinimas, didesnės išlaidos mokslinei ir ekperimentinei plėtrai bei tiesioginių užsienio investuotojų pritraukimas ir jų investicijų paskirstymas per regionus leistų regionams specializuotis, didinti inovatyvumo lygmenį ir kurti inovatyvius, aukštesnės pridėtinės vertės produktus eksportui.

1. TEORINĖ STUDIJA, SKIRTA EKSPORTO SKATINIMUI CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE

1.1. Šiuolaikinė eksporto samprata ir eksporto plėtros motyvai

Eksportas tai – tarptautinės prekybos dalis, apibrėžiantis prekių ar paslaugų išvežimą iš vienos šalies į kitą, siekiant jas parduoti užsienio rinkose bei užtikrinantis šalies darnią plėtrą ir tolygų vystymąsi (Marrewijk, C.V., 2005). Būtent eksportas yra laikomas mažiausiai rizikinga tarptautinio verslo forma ir pirmas įmonių žingsnis internacionalizavimo link (Kreinin, M. E., et al., 2012; Rugman, A., 2009). Tačiau nepaisant to, šalių užsienio prekybos vykdomos politikos skiriasi: vienų – labai liberali, atvira prekybai; kitų – labiau protekcionistinė. Šių politikų esminiai skirtumai išryškėja išanalizuojant pagrindines tarptautinės prekybos teorijas.

Paminėtina, kad tarptautinė prekyba ilgą laiką buvo vertinama neigiamai. Pirmoji ekonominė mokykla – *merkantilizmas*, kuri atskleidė užsienio prekybos naudą valstybei, buvo sukurta tik XVII amžiuje. Pagal merkantilizmo atstovus (T.Munas, Ž.B.Kolberas, Č.Deivinantas, V.Peti ir kt.) pagrindinė valstybės plėtros sąlyga – aktyvus savo šalies prekių pardavimas mainais už auksą. Buvo laikomasi nuostatos, kad turto kiekis pasaulyje – ribotas, todėl, norint padidinti šalies turta, reikia jį atimti iš kitos šalies prekybos būdu. Be to, paminėtinos ir šios mokyklos protekcionizmo teorijos pagrindai, pagal kurias valstybė turi griežtai kontroliuoti importą ir drausti turto išvežimą iš šalies, tuo tarpu eksportą subsidijuoti. Šios politikos siekis – teigiamas prekybos balansas. Tai, anot A. Miškinio – vienas svarbiausias merkantilistų įnašas į ekonomikos teoriją – įvestas prekybos balanso terminas, kuris naudojamas ir šiais laikais (Galinienė, B. ir kt., 2011). Tačiau dėl per griežtos reguliavimo ir eksporto subsidijavimo politikos laikymosi konstatuojama, kad merkantilizmas nepasižymi šiuolaikiškumu. Būtent dėl to dar XVIII a. tokia šalies vykdoma užsienio prekybos politika sulaukė didelės kritikos iš klasikinės ekonomikos pradininko A.Smito, o XIX a. nuo D.Ricardo (Pomfret, R.,2015).

Anot A.Smito, šalys gamindama ne pagal savo absoliutų pranašumą, gamina neefektyviai: taip suteikiamas palankumas gamintojams, bet nuskriaudžiami vartotojai. Visų pirma, *absoliučiojo pranašumo teorija* teigia, kad šalys turi gaminti tai, kas efektyvu: specializuodamasi eksportuoti tokius produktus, kuriuos gamindama įgauna absoliutų pranašumą (natūralų arba įgimtą), t.y. gamina mažesnėmis sąnaudomis be papildomų subsidijų. Kita vertus, šalis turi importuoti tas prekes, kurias kitos šalys gamina mažesnėmis sąnaudomis. Tokiu būdu yra užtikrinamas ne tik darbo pasidalijimas ir didesnis darbo našumas, bet ir neuždedama našta vartotojams dėl gamintojams suteikiamų subsidijų ir brangesnių produktų pagaminimo (Bernatonytė, D., 2011; Marrewijk, C.V.,2005; Sunanda, S.,2010).

Dar viena teorija, kuri sulaukė didžiulio dėmesio, kritikuojanti merkantilizmo doktriną, papildanti A.Smito absoliutaus pranašumo teoriją – *D.Ricardo santykinio pranašumo dėsnis*. Pagal jį, šalys, neturinčios absoliutaus pranašumo gali eksportuoti tas prekes, kurių gamybai sunaudoja mažesnes sąnaudas nei kitos šalys, t.y. gamina mažesniais alternatyviais kaštais. Taip pat ši teorija įrodė, kad užsienio prekyba gali būti naudinga abiem šalims (Albaum, G. et al., 2008; Galinienė, B. ir kt., 2011).

Reikėtų pabrėžti, jog tiek A.Smito, tiek D.Rikardo teorijos paaiškina, kad reikia didinti gamybos apimtį, pasinaudojant absoliučiu ar santykinu pranašumu, tačiau nepateikia būdų, kaip šaliai išsirinkti gaminti tokias prekes, kurios užtikrins norimą efektyvumą. Tad švedų mokslininkai *E.Hecheris ir B.Ohlinas* išplėtojo savo teoriją, jog šalies prekyba pagrįsta ne tik lyginamuoju pranašumu, bet ir šalies apsirūpinimo gamybos veiksniais. Anot jų, kiekviena šalis eksportuoja tokias prekes, kurių gamybai daugiau sunaudoja esančių šalyje gausių, perteklinių išteklių, o importuoja tokias, kurių gamybai trūksta gamybos pajėgumų. Vėliau šiomis prielaidomis remėsi ir XXI a. ekonomistai pabrėždami, kad yra būtinas šalies gebėjimas įvertinti savo lokalius išteklius ir numatyti būdus, kaip efektyviausiai juos panaudoti, kas leistų šaliai įgyti pranašumą ir juo pasinaudoti gaminant prekes ir teikiant paslaugas eksportui (Borbely, D., 2006; Porter, M., 1998; Suranovič, S., 2011).

Taigi, remiantis pateiktomis teorijomis, prekyba turi vykti tarp skirtingų šalių dėl esančio absoliutaus arba santykinio pranašumo, tačiau *P.Krugmano monopolinės konkurencijos modelis* (1979) išsiskiria kitokiu požiūriu: užsienio prekyba gali būti naudinga net ir tuo atveju, kai neegzistuoja skirtingi vartotojų skoniai, technologijos ar veiksniai tarp skirtingų šalių. Ekonomistas praplėsdamas *S.B.Linderio „pereinančios paklausos“ teoremą*, akcentuoja, jog panašios šalys yra linkusios prekiauti, nes panašaus išsivystymo šalių vartotojai, kurių pajamos yra panašios, prekių paklausa pagal skonį, polinkius ir prioritetus dažniausiai sutampa, todėl gamintojų potencialus rinkos dydis padidėja, leisdamas eksportuojant didesnėje rinkoje pasiekti masto ekonomiją. Šios teorijos praktiškas pritaikymas ypač aktualus mažose šalyse, kurių vidaus rinka maža, o integruota rinka, suteikia galimybes pasiekti masto ekonomiją ir gaminti efektyviai (Krugman, P., 1979; Miškinis, A. ir kt., 2013; Sunanda, S., 2010).

Tad, išnagrinėjus tarptautinės prekybos teorijų raidą, galima pastebėti, kad eksportas ilgą laiką išliko ekonomistų stebėjimo objektu. Prekybos nauda skirtingose ekonomikos išsivystymo laikotarpiuose skirtingai buvo traktuojama bei vertinama, tačiau didžiausias dėmesys suteikiamas nagrinėjimui, kokią įtaką eksportas daro šalies ekonominiam vystymuisi bei šalies verslo plėtrai. Tačiau, analizuojant mokslinę literatūrą, galima išskirti ir kitokias priežastis, kurios yra svarbios eksportuojančioms įmonėms:

- *Perteklinių prekių pardavimas.* Tokia situacija susidaro tuomet, kai vidaus rinkoje nėra tam tikrų pagamintų prekių paklausos. Tokiu atveju, gamintojai priversti siūlyti savo prekės užsienio rinkoms, kur egzistuoja gaminamų prekių paklausa, taip eliminuodami galimus nuostolius.
- *Sezoniškumo eliminavimas.* Ypač aktualus gamintojams, prekiaujančios sezoninėmis prekėmis. Strategiskai parduodant prekes, atsižvelgiant į oro sąlygas, išvengiama sezoniškumas, kuris lemia mažesnius pardavimus ir pelną per tam tikrą laikotarpį.
- *Rizikos perskirstymas.* Dažniausiai įmonės, kurios eksportuoja prekes į geografiškai skirtingas rinkas, susiduria su mažesne rizika nei įmonės neeksportuojančios iš viso ar tik į vieną šalį. Kadangi paprastai, šalyse veikia skirtingas verslo ciklas, tad ekonominė smukimo tendencija vyksta ne tuo pačiu metu. Todėl diversifikuotas eksportavimas mažina riziką, susijusią su pardavimo apimčių ir pelno mažėjimu, nes vienos rinkos nuosmukį kompensuoja kitos.
- *Santykinis pranašumas.* Eksportuojančios įmonės įgyja santykinį pranašumą prieš tos šalies neeksportuojančias įmones, kadangi gaunamas pelnas užsienio rinkose gali būti investuojamas į inovacijas, technologijas, kas leistų greičiau plėsti savo veiklą. Be to, eksportas užsienyje leidžia konkuruoti internacionaliniu mastu ir atskleisti produktų tobulinimo galimybes (Albaum, G. et al., 2008).

Taip pat galima išskirti ir darbuotojų motyvus dirbti eksportuojančiose įmonėse:

- *Dirbančiųjų stažuotės.* Įmonės, kurios užsienio rinkose konkuruoja produktų inovatyvumu arba nuolat diegia naujas technologijas, privalo investuoti ir į darbuotojų apmokymus. Tokios stažuotės patrauklios dirbantiems, kadangi užtikrina nuolatinį kvalifikacijos kelimą.
- *Didesni atlyginimai.* Darbuotojai, dirbantys eksportuojančiose įmonėse, gauna didesnius atlyginimus. Moksliniai tyrimai rodo, kad tai – didesnio įmonių produktyvumo rezultatas dėl: galimų mažų pardavimų grėsmės eliminavimo; užsienio tiekėjų priegos gavimo bei aukštesnės dirbančiųjų kvalifikacijos dėl mokymo (Breau, S., et al., 2006; Shank, T. et al., 2008).

Apibendrinus išnagrinėtą literatūrą galima išskirti 3 grupių (valstybės, verslo ir dirbančiųjų) pagrindinius siekiamus motyvus eksportuoti. Iš kurių svarbiausi – ekonomikos augimas, teigiamas prekybos balansas, verslo plėtra ir masto ekonomijos siekimas bei dirbančiųjų aukštesnės kvalifikacijos ir algos siekimas. Būtent dėl pateiktų ekonominių priežasčių daugelis šalių yra linkę skatinti eksporto plėtrą.

The Princeton Encyclopedia of the World Economy (2009) eksporto skatinimą apibūdina kaip Vyriausybės vykdoma ekonominę politiką, kuri skatina bei remia nacionalinės produkcijos išvežimą į užsienį. Nors ir remiantis klasikinėmis teorijomis, šalyje, kurioje veikia rinkos ekonomika, bet koks rėmimas prieštarautų rinkos savireguliacijos principui, nepaisant to, šalių Vyriausybės vykdo eksporto politiką, kuri reguliuoja, skatina, nukreipia bei apsaugo savo šalies eksportą (Czinkota, M. R., 2009; Marrewijk, C.V., 2005). Svarbiausia dilema išlieka pasirenkant tinkamas priemones eksporto skatinimo strategijos tikslui įgyvendinti, todėl toliau, būtina, išnagrinėti, kokių priemonių imamasi Europos Sąjungoje siekiant liberalizuoti prekybą bei skatinti eksportą tiek bendrijos mastu, tiek su trečiomis šalimis.

1.2. Europos Sąjungos ekonominėje erdvėje įgyvendinamų eksporto skatinimo priemonių teorinė analizė

Atlikta mokslinės literatūros bei tarptautinių prekybos teorijų analizė parodė, jog kiekviena šalis yra suinteresuota eksportuoti savo prekes ir toks požiūris išlieka dominuojantis iki šiol. Būtent todėl norint sudaryti tinkamas užsienio prekybos politikos aplinkybes, darančias didžiausią įtaką eksporto apimčiai, būtina į tarptautinės prekybos procesą pažvelgti kaip į sudėtingą įvairių veiksnių ir veiksmų sąveikos junginį.

Kaip jau buvo minėta, egzistuoja šalys, kurių užsienio prekybos politika laikoma protekcionistine, tačiau tokių šalių skaičius turi tendencija mažėti dėl jau minėtų ekonominių motyvų eksportuojant. Tad prekybos liberalizavimas bei prekybos kliūčių panaikinimas yra laikomi svarbiausiais veiksniais, lemiančiais tarptautinės prekybos plėtrą tarp šalių. Būtent dėl tokių priežasčių kiekvienai šaliai, norinčiai pasiekti ekonominio augimo skatinant eksporto plėtrą, yra labai svarbūs dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai kaip ir dalyvavimas tarptautinėse organizacijose.

Būtent Europos Sąjungos (toliau – ES) Centrinės ir Rytų Europos (toliau – CRE) šalys savo specifika išsiskiria ekonominiu „atsilikimu“ nuo likusių ES Vakarų Europos šalių. Tad jų integracija ES – svarbus žingsnis ir eksporto plėtros aspektu. Todėl siekiant analizuoti pasirinktų ES CRE šalių ekonominės politikos sprendimus skatinant eksporto plėtrą, būtina išnagrinėti ir pateikti kaip ir kokiais būdais Europos Sąjungoje vykdomas prekybos liberalizavimo procesas, gerinant tarptautinės prekybos sąlygas šalių eksportui.

Visų pirma, pabrėžtina, kad šiuo metu ES yra 28 suverenių Europos valstybių organizacija, kuri siekia plačios ir visapusiškos ekonominės ir politinės integracijos. Šių šalių bendras gyventojų skaičius viršija 500 mln., tad bendroji rinka yra didžiausias prekybos vienetas pasaulyje, kurios penktadalis visos pasaulio prekybos prekėmis ir trečdalį visos prekybos paslaugomis sudaro ES prekyba su trečiosiomis šalimis (EK, 2016; Radžiukynas, J.

ir kt., 2011). Todėl norint analizuoti, kaip ES yra skatinama užsienio prekyba, tiksliau eksportas, būtina išnagrinėti, kokia yra vykdoma bendroji ES šalių prekybos politika.

Bendros rinkos sukūrimas yra viena iš ekonominės integracijos pakopų, svarbus pasiekti prekybos liberalizavimą vidaus rinkoje. Šis tikslas iškeltas 1958 m. Romos sutartyje 3 straipsnyje. Istoriskai vidaus rinkos liberalizavimas buvo siekiamas palaipsniui, pirmiausiai, panaikinant muitus, kiekybinius prekybos apribojimus bei lygiaverčių priemonių taikymą, vėliau per bendro išorės maito (toliau – BMT) nustatymą. Visas kliūtis panaikinus 1968 m. surkurta muitų sąjunga. Tačiau, kuomet buvo nustatytas tarifų ir kvotų taikymo draudimas, valstybėse paplito netarifinių kliūčių taikymas (valstybės pagalba įvairioms pramonės šakoms, saugumo standartai, suteikiama pirmenybė nacionalinėms bendrovėms viešuosiuose pirkimuose ir pan.), todėl 1983 m. Europos Parlamento ekspertai sukritikavo egzistavusią bendrą rinką, siedami ją su ekonominiu feodalizmu.

Pabrėžtina, kad to laikotarpio politinis nestabilumas pasaulyje prisidėjo prie šalių integracijos proceso į vieningą rinką lėtėjimo, tad 1985 m. Europos Komisijos (toliau – EK), vadovaujamos pirmininko Žaku Deloru, išleista Baltoji knyga dėl vidaus rinkos sukūrimo (COM(85)) 310 final, 1985). Ekonomistai (Curtin, M.D., et al., 2005; Moloney, N., 2014) teigia, kad tai vienas svarbiausių dokumentų Bendrijoje, kuris nutraukė susidariusį sąstingį bendros rinkos kūrimo procese. Šio dokumento programoje išdėstytos 279 priemonės, kurių reikėjo imtis visoms šalims narėms, siekiant pašalinti netarifines kliūtis (1 pav.) ir galutinai integruotis į vieningą vidaus rinką iki 1992 m. gruodžio 31 d. Paminėtina, kad visos sutartyje nustatytos priemonės iki 1992 m. pabaigos nebuvo įgyvendintos, tačiau buvo suteikta paskata baigti vidaus rinkos kūrimo procesą (Borchardt, K. D., 2011; Melnikas, B. ir kt., 2011).

Fizinės	Techninės	Fiskalinės
☐	☐	☐
☐ asmenų judėjimo tarp valstybių ribojimai	☐ techniniai standartai	☐ PVM administravimo taisyklių skirtumai
☐ prekių judėjimo tarp valstybių ribojimai	☐ viešųjų pirkimų taisyklės	☐ akcizų administravimo taisyklių skirtumai
	☐ intelektinės ir pramoninės nuosavybės taisyklių skirtumai	
	☐ kapitalo judėjimo kliūtys	

1 pav. Prekybos kliūčių klasifikavimas Baltojoje knygoje

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis (COM(85)) 310 final, 1985

Vėliau 1989 m. pasirašytoje sutartyje dėl ES veikimo redakcija (toliau – SESV) konstatuojama, kad ES vidaus rinkoje turi būti užtikrintos 4 laisvės: prekių, paslaugų, žmonių

ir kapitalo judėjimo. Šių laisvės principai yra apibrėžti 26, 28 – 37 straipsniuose ir yra traktuojami kaip prekių, paslaugų, žmonių bei kapitalo judėjimas visoje ES rinkoje kaip nacionalinėje.

ES bendroji prekybos politika, apibrėžta SESV redakcija, reglamentuoja santykius ir su trečiosiomis šalimis. Jos tikslas ne tik didinti šalių integraciją į pasaulio ekonomiką, bet ir šalinti kliūtis, kurios trukdo vykdyti bei plėsti užsienio prekybą (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, 207 str. (2012)). Kad ši integracija svarbi ES ekonomikos augimui rodo ir 2014 m. Eurostat pateikiama statistika: Europos išorės prekyba prekėmis ir paslaugomis sudaro net 35 proc. ES BVP, o apie 31 mln. darbo vietų (apie 14 proc. ES darbo jėgos) tiesiogiai ar netiesiogiai priklausė nuo eksporto į kitas pasaulio šalis (EK, 2016). Todėl, siekiant šalių narių konvergencijos, ES šių santykių tolimesniam palaikymui bei plėtojimui skiria labai daug pastangų. ES prekybos politika paremta 3 pagrindinėmis veiklos sritimis:

- dalyvauti daugiašalėse PPO prekybos derybose;
- formuoti naujus bei stiprinti esamus dvišalės prekybos ryšius su atskiromis šalimis bei regionais, taip pat taikyti vienašales priemones (bendroji preferencijų sistema) besivystančioms šalims;
- vykdyti strategiją, kurios pagrindinis tikslas – nustatyti ir šalinti konkrečias esamas kliūtis eksporto rinkose (Apie Europos Sąjungos politiką..., 2014).

Pagal nurodytus užsienio prekybos plėtojimo būdus galima išskirti, kad ES bendroji prekybos politika (toliau – BPP) veikia 3 dimensijomis: (1) daugiašalė; (2) dvišalė ir (3) vienašalė. Priklausomai nuo dimensijos, taikomi skirtingi BPP instrumentai – tai yra veiksniai ir priemonės, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai paveikia prekybą tarp šalių, prieš kurias priemonės yra taikomos. Instrumentai išskiriami į 3 grupes:

- tarifinės prekybos reguliavimo priemonės;
- prekybos apsaugos instrumentai;
- netarifinės prekybos reguliavimo instrumentai.

1 lentelėje pateiktos detalizuojamos šios klasifikacijos priemonių grupės. Šių instrumentų taikymas, jų vykdymas ir išimtys yra nustatomi pasirašant prekybos sutartį tarp šalių.

1 lentelė. **ES bendrosios prekybos politikos instrumentai**

Tarifinės prekybos reguliavimo priemonės	Muitai; tarifinės kvotos; muitų suspendavimas
Prekybos apsaugos instrumentai	Antidempingo, kompensaciniai, protekciniai muitai
Netarifinės prekybos reguliavimo priemonės	Techninės ir sanitarinės – fitosanitarinės priemonės; prekių importo ir eksporto muitinės procedūros; prekių kilmės taisyklių nustatymas; importo ir eksporto licencijavimas; kiti importo ir eksporto draudimai bei ribojimai

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lukoševičius, M., 2010

Daugiašalės dimensijos sprendimai vykdomi PPO rėmuose, vykstant derybų raundams. Bendra ES pozicija reprezentuoja Europos Komisija, kuriai įgaliojimus suteikia Taryba. Jos kompetencijai – suderinti visų šalių narių poreikius.

Paminėtina, kad PPO tikslas – tarptautinės prekybos mastų didinimas, siekiant pakelti šalių narių gyvenimo lygį, padidinti užimtumą, sumažinti skurdą, padidinti gamybos mastus, užtikrinti produktų paklausos ir pasiūlos didėjimą bei užtikrinti gamybos veiksmų efektyvų naudojimą. Šiam tikslui pasiekti visos PPO šalys narės (tarp jų ir ES šalys) siekia pašalinti kliūtis, trukdančias prekybai plėstis, bei sukurti tarpvalstybinių ginčių sprendimo mechanizmą (WTO Annual Report, 2015). Bendrajame susitarime dėl muitų tarifų ir prekybos (angl. *General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*) pasirašytame 1947 m. apibrėžiamos pasaulinės prekybos taisyklės ir nurodoma laikytis 2 kertinių principų:

- *Didžiausio palankumo statusas* – tai yra nediskriminavimo principas, pagal kurį šalis suteikusi muito nuolaidas ar panaikinus apribojimus vienai šaliai, tas pačias sąlygas turi suteikti visoms kitoms PPO narėms. Šio principo taikymui yra išimtis, kai šalims suteikiamos geresnės sąlygos besivystančių šalių importui (pagal BPS) arba pagal regioninius susitarimus.
- *Nacionalinio statuso režimas* – tai taip pat nediskriminavimo principas, tačiau taikomas jau importuojamoms prekėms šalies viduje. Laikantis šio principo, šalyje importuojamoms prekėms turi būti suteikti vienodi reikalavimai kaip ir nacionalinėms prekėms, pavyzdžiui, negali būti skirtingai taikomas PVM ar akcizo mokestis vietinėms ir importuojamoms prekėms (PPO steigimo sutartis; Bendrini, R. 2015).

Pastebėtina, kad nuo 1947 iki 1961 m. vykstančiose derybų raunduose pagrindinis objektas – muitų tarifų mažinimas. Vėliau nuspręsta apriboti nesąžiningas konkurencines priemones (dempingą, netarifinės reguliavimo priemones), plėsti ir reglamentuoti prekybą paslaugomis, apsaugoti intelektinę nuosavybę. Dėl išplėtos klausimų platformos, kiekvienas raundas buvo vis ilgesnis. Šiuo metu nuo 2001 m. lapkričio 14 d. vyksta Dohos derybų raundas, kurio derybos yra sustabdytos. Kodėl šis raundas – nesėkmingas, įvardijamos kelios priežastys: per didelis narių skaičius ir skirtingos ginamos pozicijos, taip pat regioninių blokų reikšmės padidėjimas, kuris sumažino bendrų tarptautinių taisyklių svarbumą (Miškinis, A. ir kt., 2013; Galinienė, B. ir kt., 2011).

Pastebėtina, kad ES prisideda prie kliūčių naikinimo ir prekybos plėtros sąlygų sudarymų Dohos derybų raunde gindama savo pozicijas, kuriame yra nustačiusi pasiekti kelis tikslus:

- *Plėtoti prekybą tarp besivystančių šalių.* Siekiama vykdyti prekybą ne tik tarp išsivysčiusių šalių, bet sudaryti sąlygas atsirasti naujiems prekybos srautams su sparčiai besivystančioms šalims kaip Brazilija, Kinija ir Indija. Tikslui pasiekus, tuo pačiu ES gamintojams atveriamos naujos rinkos eksportui.

- *Suderinti išsivysčiusių ūkio subsidijų reformas su ES plačios apimties 2003 metų bendros žemės ūkio politikos reforma: siūloma sumažinti ūkininkavimo paramos tarifus 60 proc., taip pat 80 proc. sumažinti prekyba iškreipiančias ūkių subsidijas bei pašalinti žemės ūkio produktų eksporto subsidijas. Be to, siekiama suteikti naują „pagalbos prekybai“ paketą, kuriame numatytos specialios priemonės, užtikrinančios neribotą rinkos atvėrimą visoms mažiausiai išsivysčiusiems šalims.*

- *Didinti vartotojų galimybes, skatinti kultūrinę įvairovę dėl prekybos paslaugomis plėtojimo.*

- *Susitarti dėl prekybos apsaugos instrumentų naudojimo, kad jais nebūtų piktnaudžiaujama. Taip pat norint sumažinti besivystančių šalių sąnaudas, ES siekia atnaujinti taisykles dėl prekybos palengvinimo, muitinės ir kitų su siena susijusių procedūrų praktikos standartų taikymo (WTO, 2013; Bendini, R., 2015; Mathur, U.C., 2008).*

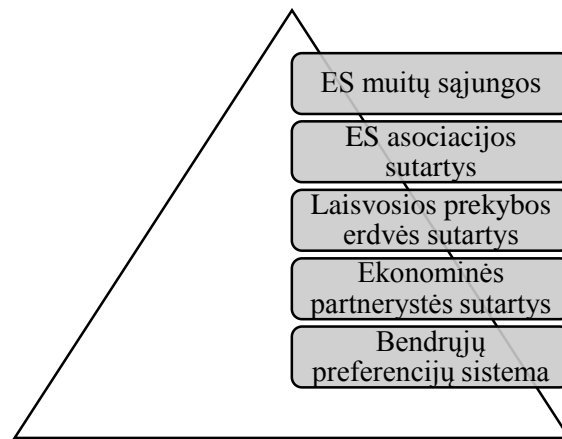
Galima teigti, kad PPO nustatyti nediskriminavimo principai, prekybos taisyklės ir surengti prekybos derybų raundai užtikrina prekybos palengvinimą bei jos liberalizavimą. Sudarytos sąlygos vystytis paprastesnei, skaidresnei, konkurencingesnei ir stabilesnei prekybai ragina šalis vykdyti eksporto bei importo skatinimo politikas. Vis dėlto Dohos derybų raundo sustabdymas rodo, kad šalims prekybai skatinti vis svarbesni tampa regioniniai blokai, kurie dažnu atveju sudaromi atsižvelgiant į prekybos potencialą (Tannan, S.K., 2013).

ES įgyvendinama savo bendrąją prekybos politiką taip pat plėtoja ryšius su trečiosiomis valstybėmis kuriant laisvas prekybos zonas, kuriose galioja preferencinis prekybos režimas. Statistika rodo, kad net 25 proc. ES prekybos yra vykdoma pagal dvišalius susitarimus (EK, 2014), todėl darbe analizuojami pagrindiniai ES dvišaliai susitarimai ir išstudijuota, kokių tikslų jie sudaromi.

217 str. SESV redakcija numato, kad ES gali sudaryti susitarimą su viena arba keliomis trečiosiomis šalimis arba tarptautinėmis organizacijomis siekiant įsteigti asociaciją, kurioje abi pusės prisiima teises ir pareigas bei nustatoma bendra politinė ir ekonominė veikla. Plėtodama prekybos santykius ES su trečiosiomis šalimis gali sudaryti: muitų sąjungos sutartį, asociacijos sutartį, laisvos prekybos sutartį arba taikyti Bendrųjų preferencijų sistemos (BPS) vienpusės priemones. Šie santykiai literatūroje vaizduojami ES prekybos preferencijos piramide (2 pav.). O 1 priede pateiktas šiuo metu galiojančių ES susitarimų, nustatančių laisvąją prekybą, sąrašas.

Toliau išanalizuojamos svarbiausios sudarytos *dvišalės dimensijos* sutartys, skatinančios prekybą ES.

Pirmąją *laisvosios prekybos sutartį* ES yra sudariusi su Europos Laisvos prekybos asociacija (toliau - ELPA) (angl. *European Free Trade Association – EFTA*) 1972 m., kuri vėliau išplėtotą į Europos ekonominės erdvės sutartį.

2 pav. **ES prekybos preferencijų piramidė**
Šaltinis: Radžiukynas, J. ir kt., 2011

ELPA įkurta 1960 m. Didžiosios Britanijos iniciatyva, kuomet Stokholme buvo pasirašyta ELPA konvencija tarp 7 šalių. Asociacijos nariai – šalys, kurioms buvo neleidžiama arba kurios nebuvo suinteresuotos stojimu į Europos Ekonominę Bendriją (dab. ES). Šiuo metu asociacijos narėmis išliko Islandija, Norvegija, Šveicarija ir Lichtenšteinas. Pagrindinis šios asociacijos principas – laisva prekyba tarp šalių narių. 1972 m. ES su ELPA pasirašė sutartį dėl laisvos prekybos pramonės gaminiais, o 1994 m. ES su ELPA (išskyrus Šveicarija) šalių susitarimu įkurta *laisvoji prekybos erdvė* – Europos ekonominė erdvė (toliau – EEE) (angl. *European Economic Area – EEA*).

R.Vainienė (2008) ekonomikos terminų žodyne EEE apibūdina kaip erdvę, kurioje taikomos visos bendros rinkos taisyklės, t.y. 4 pagrindinės laisvės (laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas) ir su jomis susijusias konkurencijos taisykles. Taip pat susitarimas apima socialinę, vartotojų ir aplinkos apsaugos, statistikos ir bendrovių teisių politiką, tačiau neapima ES bendrosios žemės ūkio ir žvejybos politikos (nors sutartyje yra aprašyti keli aspektai susiję su šių produktų prekyba) (Bahadir, A. ir kt., 2015; Grižas, R.A., 2005; SESV 217 str.)

Kita susitarimo rūšis tarp šalių – muitų sąjungos sudarymas. *Muitų sąjunga* nuo laisvosios prekybos sutarimo skiriasi. Pagal šį susitarimą yra panaikinami muitų mokesčiai tarp susitarimo šalių, taip pat šių šalių grupė susitaria kartu taikyti vienodus tarifus arba importo muitus prekėms iš kitų pasaulio šalių. Tai reiškia, kad įforminus prekes muitinėje, jos gali laisvai judėti tarp muitų sąjungos šalių (EK, 2015). Visų sudarytų muitų sąjungų susitarimų sąrašas su ES pateiktas 1 priede.

Taip pat paminėtina, kad šiuo metu vyksta derybos dėl laisvos prekybos sudarymo sutarčių su Kanada, JAV, ASEAN šalimis (su Vietnamu ir Kanada jau pasirašyta), Japonija, Indija ir kitomis šalimis, kurių tarptautinės prekybos mastai yra labai dideli pasaulyje ir yra svarbus partneriai ES užsienio prekybai.

Siekiant padėti besivystančioms šalims naudotis eksporto privalumais egzistuoja *vienašalė* ES BPP dimensija. Ši sistema efektyviai pradėjo veikti 1971 m., kuomet teisė naudotis lengvatomis buvo suteikta šalims, kurios Jungtinių Tautų valstybių sąrašė yra traktuojamos kaip mažiausiai išsivysčiusios šalys. Pagal BPS išsivysčiusios šalys įsipareigoja sumažinti arba taikyti nulinius muitų tarifus prekės importui iš besivystančių šalių. ES pusei prekių importui taikomas nulinis mokestis, o kitai pusei jautriausių prekių taikoma ribota 3,5 procentų muto nuolaida (Pukelienė, V. 2008).

Taigi, ES prekybos liberalizavimo istorija rodo, jog visomis ekonominėmis bei politinėmis priemonėmis bendrijoje siekiama eksporto plėtros sąlygų pagerinimo tiek vidaus rinkoje, tiek su trečiosiomis valstybėmis. Sudaromos muitų sąjungos bei kiti laisvos prekybos susitarimai, kuriais siekiama sumažinti prekybos protekcionistines kliūtis bei suteikti platesnes galimybes visiems ES šalių gamintojams parduoti savo prekes bendradarbiaujant su kitų šalių partneriais. Tad dalyvavimas ES Centrinės ir Rytų Europos šalims, kurių eksportas – ekonominio augimo pagrindas, palengvina priėjimą prie didesnės bendros rinkos, tačiau vien dalyvavimas neužtikrina jų konkurencingumo ES bei pasaulio mastu, todėl šių šalių vyriausybėms būtina priimti tokias eksporto reguliavimo bei skatinimo priemones, kurios užtikrintų šalies gamintojų greitą ir efektyvų įėjimą bei įsitvirtinimą užsienio rinkose.

1.3. Teoriniai požūriai į eksporto plėtrą ir skatinimą, jų pritaikymo poreikiai ir galimybės Centrinės ir Rytų Europos šalių raidos sąlygomis

1.3.1. Eksporto skatinimo Centrinės ir Rytų Europos šalyse ypatumai ir jiems adekvačių priemonių poreikiai

Literatūros studija rodo, kad šalies eksporto plėtra priklauso nuo įvairių veiksnių, todėl autoriai juos išskiria ir klasifikuoja labai skirtingai. Tačiau dominuoja nuostata, kad valstybė gali paveikti eksporto plėtrą per vykdomą *bendrąją ekonominę plėtros politiką* – reguliuojamos ekonominės veiklos, kurios netiesiogiai paveikia užsienio prekybos vykdomą politiką. Gerinamas kapitalo prieinamumas, infrastruktūrą, inovacijos bei technologijos, rinkų prieinamumas ir taip sukuriamas palankus ekonominis klimatas eksportuotojams bei didinamas jų konkurencingumas.

Taip pat išskiriama šios politikos sudedamoji dalis – *eksporto rėmimo politika*. Naudojamos įvairios nacionalinės eksporto rėmimo politikos ir eksporto plėtros strategijos instrumentai, t.y. vykdomos paskatos, kurios tiesiogiai paveikia šalies eksporto apimtį ir jo augimo galimybes (The Boston Consulting Group, 2004). Toliau darbe svarbu pateikti ir išanalizuoti šių priemonių klasifikaciją, pritaikymo galimybes bei išryškinti jų svarbą šalies eksporto plėtrai.

Studijuojant bendrosios ekonominės plėtros politikos priemones, kurios paveikia eksporto plėtrą, autoriai išskiria 4 kategorijas: horizontalias (nukreiptos į šalies įmones, nepriklausomai nuo jų veiklos pobūdžio) (2 lentelė), vertikalias (nukreiptos į tam tikrą ūkio šaką ar įmonę) (3 lentelė), kurios dar gali būti: vidaus (nukreiptos į šalyje veikiančias įmones) ar užsienio politikos (nukreiptos į užsienio prekybą) (Albaum, G., 2008; Jatuliavičienė, G., 2009).

Anot Albaum G. et al. (2008), *horizontalios vidaus ekonominės politikos priemonės* – šalies ekonominės politikos pagrindas. Be to, pabrėžiama, kad šiomis priemonėmis pasiekiamas didžiausias ir tikslingiausias poveikis mažiausiomis sąnaudomis, kadangi joms nereikalingos papildomos biudžeto išlaidos. Nuo šių veiksnių paketo priklauso šalies verslo konkurencingumas, tuo pačiu santykinų pranašumų įgijimas, jų plėtojimas bei eksporto plėtra. Didžiausias dėmesys atkreipiamas į mokesčių sistemą, nes kuo didesnė mokesčių našta, tuo mažesnės galimybės konkuruoti vietinėms įmonėms užsienio rinkoje, ypač svarbus gamybos veiksnių apmokestinimas, pavyzdžiui, darbo jėgos. Taip pat atlikti skaičiavimai (Manova, 2008; Lui, Q. et al., 2014) nagrinėjant 82 šalių 27 pramonės šakų 1982 - 1997 metų duomenis, įrodyta, kad aukšta korupcija šalyse dėl finansinių išteklių paskirstymo iškraipymo neigiamai paveikia šalies eksportą.

Kita vertus, po įstojimo į ES šalies *horizontalių užsienio ekonominės politikos priemonių* savarankiškas pritaikymas prarado prasmę, kadangi visi sprendimai šiais klausimais priimami bendrai visoms sąjungos narėms priėmus bendrą konsensuą. Tačiau visi šalies priimti sprendimai neturi prieštarauti organizacijų ar blokų reglamentuojantiems įstatymams ir susitarimams, kurie pateikti praeitame poskyryje.

2 lentelė. „Horizontalios“ priemonės ir veiklos, darančios įtaką eksportui

„Horizontaliosios“ priemonės	
Vidaus ekonominė politika	Užsienio ekonominė politika
<ul style="list-style-type: none"> • Mokesčių politika • Darbo santykių reguliavimas • Žemės naudojimo ir jos įsigijimo reguliavimas • Įėjimo į rinką reguliavimas • Korupcijos mažinimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarifinių (muitų) ir netarifinių kliūčių mažinimas dalyvaujant PPO • Regioninių preferencijų susitarimų sudarymas • Valstybės institucijų ir atstovybių užsienyje darbuotojų kvalifikacijos kėlimas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Albaum, G., 2008; Jatuliavičienė, G., 2009; Vilpišauskas, R., 2004

Kitaip nei horizontalios priemonės, *vertikalios* (dar kitaip vadinamos *sektorinės*) kelia didesnes diskusijas apie jų galimą efektyvumą. Czinkota M. (2009) nagrinėjant *vertikalių užsienio ekonominės politikos priemonių* efektyvumą pabrėžia, kad informacijos sklaida yra

labai svarbi ir reikšminga, tačiau šių priemonių taikymas naudingas, tik efektyviai jas naudojant ir tinkamai pateikiant. Vienas iš šių priemonių tikslų – pateikti įvairią informaciją bei duomenis apie galimą eksporto rinkų sklaidą šalies eksportuotojams, parodų ir mugių organizavimą. Taip pat šių priemonių paskirtis – skleisti informaciją kitų šalių importuotojams apie šalyje gaminamas prekes bei teikiamas paslaugas prekybos atstovybėse bei per reklaminių leidinių ir katalogų leidimą.

3 lentelė. „Vertikalios“ priemonės ir veiklos, darančios įtaką eksportui

„Vertikalios“ (sektorinės) priemonės	Vidaus ekonominė politika
	<ul style="list-style-type: none"> • Suteikiamos subsidijos remiamoms ekonomikos šakoms ar įmonėms (žemės ūkio, didelę pridėtinę vertę kuriančioms šakoms) • Klasterių sudarymo skatinimas • Investicijos į tyrimus ir plėtrą • Užsienio investicijų skatinimas • Informacinių ir ryšių technologijų plėtra • Laisvos prekybos zonų kūrimas
	Užsienio ekonominė politika
	<ul style="list-style-type: none"> • Informacijos kaupimas apie užsienio rinkų reguliavimą per ambasadas • Dalyvavimo parodose rėmimas • Prekybos atstovybių steigimas • Seminarų ir konferencijų rengimas • Informacinių leidinių, katalogų leidimas užsienyje • Pagalbos potencialiems pirkėjams suteikimas • Mokymai skirti eksportuotojams • Metiniai apdovanojimai

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Albaum, G., 2008; Czinkota, M., 2009

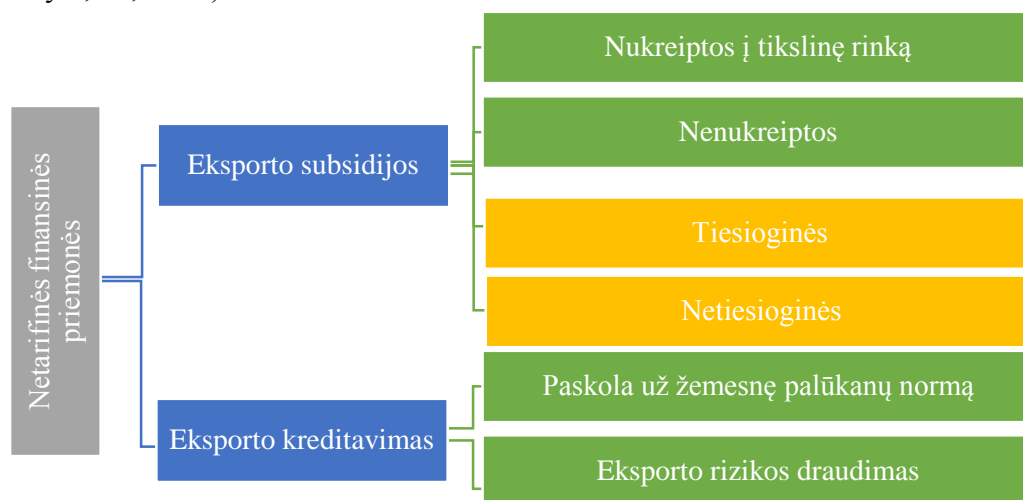
Norint išskirti *vertikalias vidaus ekonominės politikos* priemones, pastebėtina, kad jos nėra visada efektyvios ir tikslingos, ypač jų veiksmingumo klausimas kyla tuomet, kai jos nukreipiamos neteisinga linkme. Ekonomistų (Marrewijk, C.V., 2005) teigimu, pasirinktų ūkio šakų rėmimas gali netinkamai paskirstyti lėšas šalyje, t.y. ištekliai galimai nukreipiami nuo labiau perspektyvių ūkio šakų bei stabdoma jų plėtrą. Šių priemonių taikymas buvo ypač aktualus ES ir JAV užsienio prekybos politikos istorijoje.

Kita vertus, likusios priemonės kaip: LEZ steigimas, tiesioginių užsienio investuotojų pritraukimas, palankių sąlygų suteikimas ir inicijavimas klasteriams kurtis gali ne tik skatinti ir didinti inovatyvumą šalyje, bet ir prisidėti prie eksporto plėtros sukuriant modernių, naujoviškų ir pažangių produktų su aukšta pridėtinę verte (Czinkota, M., 2009; Florida, R., 2003; Porter, M., 2008). Būtent dėl to, šiame darbe labiausiai koncentruojamasi ties šiomis perspektyviomis ekonominės politikos priemonėmis eksportui skatinti (detaliau aptariamos kitame poskyriuje).

Tad remiantis moksline literatūra galima teigti, kad vykstant globalizacijos procesui, svarbiausios yra eksportą skatinančios bendrosios ekonominės plėtros politikos priemonės, leidžiančios konkuruoti šalims – didinančios produktyvumą bei inovatyvumą, suteikiančios palankią aplinką kurtis klasteriams bei užsienio investuotojams.

Nagrinęjant eksporto rėmimo politiką galima pastebėti, kad dėl globalizacijos proceso šalies politikos formavimas reikalauja didesnio išradingumo, sumanumo bei kompleksiško mąstymo įgyvendinant ir taikant eksporto skatinimo priemones. Pasirinkta politika turi būti nukreipta ne į atskiras veiklos sritis, o į visą sudėtingą su eksportu susijusių veiksnių ir veiksmų junginį, atsižvelgiant į šalies ekonominę situaciją, užsienio rinkos charakteristikas, finansinius išteklius, institucijas, atsakingas už šią veiklą (Julian, C.C., 2014). Be to, rengiant politikos planą būtina neprasižengti ir tarptautinių organizacijų bei laisvos prekybos blokų taisyklėms ir nuostatom, kadangi vis griežčiau stebimas bei kontroliuojamas tiesioginis eksporto rėmimo politikos priemonių taikymas.

Tiek PPO, tiek ES taisyklės reglamentuoja šių priemonių taikymo principus, draudimus bei esant diskriminacijai apibrėžia ginčo sprendimo tvarką. 3 paveiksle pateiktos netarifinės finansinės priemonės, kurios yra taikomos, norint sudaryti palankesnes sąlygas eksportui (Bernatonytė, D., 2011).

3 pav. **Netarifinių finansinių priemonių, skirtų remti eksportą, klasifikacija**
 Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Bernatonytė, D., 2011; Kerr, A. W. et al., 2007

Šių priemonių taikymo tikslas – finansiškai palaikyti vietos gamintojus, eksportuojančius į kitas šalis savo prekes suteikiant jiems vyriausybinius piniginius išmokėjimus arba sudarant sąlygas gauti lengvatinę paskolą. Būtent tokios pagerintos sąlygos dirbtinai padidina eksportuotojų konkurencingumą kitų šalių gamintojų atžvilgiu, varžantis žemesnėmis prekių kainomis (Pahariya, N. C. , 2008).

Tiesioginės eksporto subsidijos nuo netiesioginių skiriasi tuo, kad tiesiogiai priklauso nuo eksporto kiekio arba vertės, t.y. gaunama kompensacija lygi gautų pajamų ir patirtų išlaidų

sumai. Tuo tarpu *netiesioginė subsidija* yra paslėptas dotavimas mažinant eksportuotojų mokesčių našta, suteikiant kitas panašias lengvatines sąlygas. Viena vertus, eksporto subsidijos remia vietos gamintojus eksportuoti savo prekes, tačiau, turint omenyje, kad tai yra nesąžininga konkurencija, vyrauja bendra nuomonė, kad tiek tiesioginės, tiek netiesioginės eksporto subsidijos daro neigiamą poveikį tarptautinei prekybai, todėl pagal PPO nuostatus yra draudžiamos. Jeigu yra nustatomas pažeidimas, tokiu atveju nukentėjusi šalis gali taikyti kompensacinius muitus (Kerr, A. W. et al., 2007; GATT VI str.). Pastebėtina, kad A. W. Kerr et al. eksporto subsidijas papildomai išskiria dar į 2 grupes: nenukreipiamos (angl. *non-targeted*) ir nukreipiamos į tam tikrą konkrečią rinką (angl. *targeted*), dažniausiai pastarosios naudojamos grobikiško dempingo¹ atveju (CIEL, 2003).

Eksporto kreditavimas yra valstybės nacionalinių gamintojų finansavimas. Rėmimas gali būti suteikiamas dviem būdais: išduodami lengvatiniai kreditai už žemesnę nei rinkos palūkanų normą arba suteikiamas eksporto rizikos draudimas (Rakauskienė, O.G., 2006). Toks valstybės gamintojų finansavimas labiausiai būdingas šalims, kuriose eksportas – ekonominio augimo pagrindas. Pagal finansavimo trukmę finansavimas gali būti: trumpalaikis (iki 1 – 2 m.), vidutinės trukmės (iki 4 – 5 m.) bei ilgalaikis. O kreditai skirstomi į:

- Subsidinius eksporto – skiriami nacionaliniams eksportuotojams už mažesnę palūkanų normą, naudojamas tuomet, kai eksportuotojas parduoda savo prekes, tačiau importuotojas sumokės tik po tam tikro laikotarpio. Kad būtų išvengtas lėšų trūkumas, eksportuotojas gauna išteklius eksporto sandoriui finansuoti.
- Importo – skiriami importuojančioms įmonėms, perkančios iš nacionalinių eksportuotojų.

Taip pat valstybė suteikia prekybos kreditų draudimą, dalinai prisiimdama galimą riziką (EULIMEX, 2016).

Reikia išskirti, kad netarifinių finansinių priemonių taikymas, anot laisvos prekybos šalininkų, yra prilyginamas protekcionistinės prekybos išraiškoms, kurios tarptautinėje prekyboje yra palankios tik eksportuotojams. Taip pat literatūros analizė parodė, kad šios priemonės iškreipia rinkos konkurencingumą ir dažniausiu atveju pakenkia importuotojų šalies gamintojams, kas jau prieštarauja užsienio prekybos prielaidai apie teigiamą abipusią naudą prekiaujančios šalims, būtent todėl griežtą eksporto kreditavimo ir subsidijavimo monitoringą atlieka ECB, EBPO ir PPO bei skatina gerinti eksporto plėtros sąlygas didinant eksportuotojų konkurencingumą bendrosios politikos priemonėmis.

---

¹ Grobikiškas dempingas (angl. *Predatory Dumping*) – tarptautinės prekybos politikos metodas, kuomet eksportuotojai teikia prekes užsienyje už mažesnę nei yra vidaus rinkos kainą arba savikainą, siekiant išstumti iš rinkos konkurentus taikant žemesnes kainas, tikėdamiesi vėliau įsitvirtinti monopolinėje rinkoje, dažniausiai šiuos nuostolius padengia valstybė (Jones, K. A., 2015).

Taigi, atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad egzistuoja gausus ekonominės plėtros politikos priemonių pasirinkimas, norint skatinti šalies eksportą. Visgi, vykstant globalizacijos procesui, svarbu yra nustatyti, kokių priemonių paketų taikymas leistų greičiausiai ir ilgo laikotarpio perspektyvoje pasiekti šalies eksportuotojų konkurencingumo didinimą.

1.3.2. Klasterizacija eksporto skatinimo priemonių sistemoje

Vienas labiausiai paplitusių šiuolaikinės eksporto skatinimo būdas remiasi žymaus anglų ekonomisto M. Porterio (1998) nuostatos, kad veiksmingiausias būdas padidinti šalies konkurencingumą – visos „kritinės masės sutelkimas į vieną vietą“. Šiam teiginiui patvirtinti pateikia labiausiai pasaulyje žinomus Silicio slėnio bei Holivudo klasterių pavyzdžius. Jo manymu, šiuolaikinėje ekonomikoje egzistuoja toks paradoksas, kad norint pasiekti lyginamąjį pranašumą globaliame ekonomikos kontekste, būtinas gebėjimas panaudoti bei valdyti vietinius, lokalius „išteklius“: žinias, santykius ir motyvaciją. Šią nuostata patvirtina ir E.Hecherio ir B.Ohlinio teorija. Taip pat Feldman M.P ir Francis, J.L. (2004) teigimu, įmonės gauna teigiamos naudos ir iš bendros lokacijos, kadangi dalis veiklos reikalauja tiesioginio (angl. *face to face*) kontakto dėl vystymosi. Tokiu būdu gaunama nauda iš vienos srities talentingų žmonių koncentracijos, kurie skatina inovacijas ir ekonomikos augimą, t.y. išnaudojamas tiek žmogiškasis, tiek kūrybinis bei socialinis kapitalas (Florida, R., 2003).

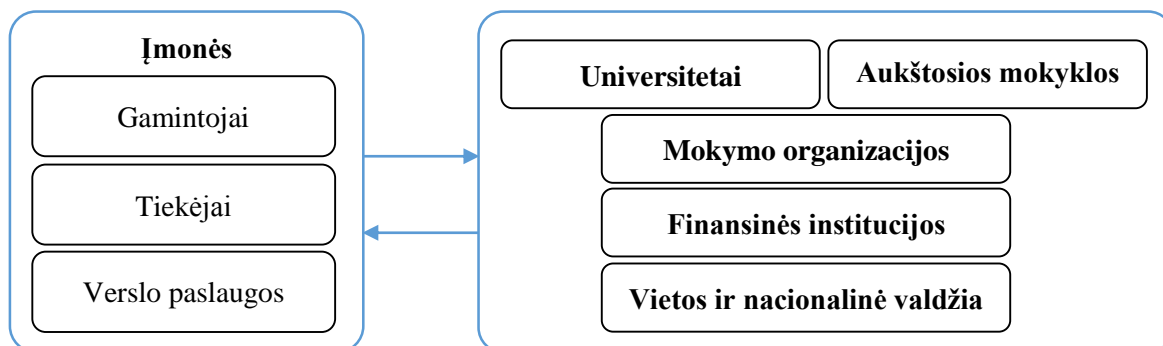
Tačiau reikia pastebėti, kad toks modernus požiūris į klasterių koncepcijos sampratą kaip ekonominių subjektų koncentracija mažame geografiniame plote atsirado dar 1890 m., kuomet anglų ekonomistas A. Marshall savo veikale *Ekonomikos principai* aprašė XIX a. ekonominės veiklos aglomeracijos privalumus bei prieinamos darbo jėgos ir specializacijos regione. Tokius rajonus pavadino – pramoniniais rajonais, o atlikęs šių rajonų analizę parodė, kad rajonas kaip visuma veikia geriau negu subjektai veiktų kaip atskiri vienetai (Marshall, A., 1890).

Toliau siekiant išgryninti regioninio klasterio svarbą ir patvirtinti lokalizacijos reikšmę ekonomikai M. Porteris atliko tyrimus, kurių rezultatai parodė, kad šalies pirmaujančios eksportuojančios įmonės priklauso pramonės šakų konkurentų grupėms, susijusioms įvairiais horizontaliais ir vertikalais ryšiais (Porter, M., 1998; Jucevičius, R. ir kt., 2012). EBPO šiuos ryšius tarp įmonių klasteryje laiko: verslo sandorius, dialogus bei komunikacija. Taip pat be bendradarbiavimo S. Rosenfeld (1997) vardija, kad ir be konkurencijos net ir „kritinės masės“ susitelkimas negali duoti potencialios naudos regionui. Tuo tarpu, M. Porteris į klasterio kūrimo procesą įtraukia ir vyriausybės bei kitokias institucijas, pavyzdžiui, universitetus.

Tad, remiantis nagrinejama literatūra, galima išskirti siaurąją bei plačiąją klasterio sampratą (pav.4), kur siaurąją sudaro tik įmonės, besispecializuojančios konkrečioje veiklos

grandinėje, bendradarbiaudamos viena su kita, susijusiose ir vieną kitą palaikančiose veiklos srityse, t.y. gali būti daugiasektorinis arba orientuotas tik į vieną sektorių. O į platesnę sampratą įtraukiamos ne tik įmonės, bet ir regiono arba sektoriaus veikėjai su skirtingomis kompetencijomis.

4 pav. Klasterio samprata

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Jucevičiaus, R., 2008

Toks bendradarbiavimas ir tarpusavio ryšiai leidžia: produktyviau operuoti savo sąnaudas; gauti stipresnės derybinės pozicijas pardavimuose ar gaunant finansavimą; gauti prieigą prie papildomos informacijos, technologijas, kai kurias institucijas; derinti savo veiksmus su kitomis kompanijomis bei konkuruodamas klasterio viduje didinti įmonės motyvaciją, kurti naujus produktus bei didinti ekonominį veiklos efektyvumą (Audretsch D.B., Feldman, M.P., 2003; Jucevičius, 2008; Porter, 2000).

Be to, paminėtina, kad klasterių plėtros iniciatyvą palaikoma ir ES mastu. 2007 m. EK specialistai parengė *Europos klasterių memorandumą*, kuriame valstybės narės skatinamos įtraukti klasterių politiką į bendrą inovacijų politiką, kurti palankią aplinką inovatyviems klasteriams ir plėtoti tarptautinius ryšius. Memorandumas viešai pristatytas 2008 m. sausio mėn., o tuometinis Lietuvos ūkio ministras Vytautas Navickas šiai iniciatyvai pritarė, teigdamas, jog ilgalaikio ekonomikos augimo ir tarptautinio konkurencingumo didinimas tiesiog neįmanomas be inovacijų, todėl 2007 – 2013 m. struktūrinės paramos lėšų nemaža dalis buvo skiriama būtent inovacijoms bei klasterių plėtrai (LR ūkio ministerija, 2008). Dažnu atveju, būtent finansavimo prieinamumas tampa lemiamu motyvu įmonėms bendradarbiauti.

Be to, užsienio šalių praktika rodo, kad ir įmonių bendradarbiavimas klasteryje didina galimybės gauti finansavimą atliekant mokslinius tyrimus. H.Ulku (2004) bei OECD (2015) atliktos analizės parodė, kad mokslinių tyrimų plėtra yra ekonominio augimo variklis EBPO šalyse, kuri taip pat kelia ir produktyvumą šalyje. O aukštesnis produktyvumas bei aukštų technologijų pramonės vystymas ypač svarbus šalims, kurių tikslas nekonkuruoti pigiais darbo ištekliais (Ulku, H., 2004). Darytas tyrimas parodė, kad EBPO šalyse 1980 – 2002 m. egzistavo

vidutinis teigiamas tiesioginis ryšys tarp aukštų technologijų eksporto dalies pokyčio ir BVP vienam gyventojui augimo (Aiginger, K., et al., 2005).

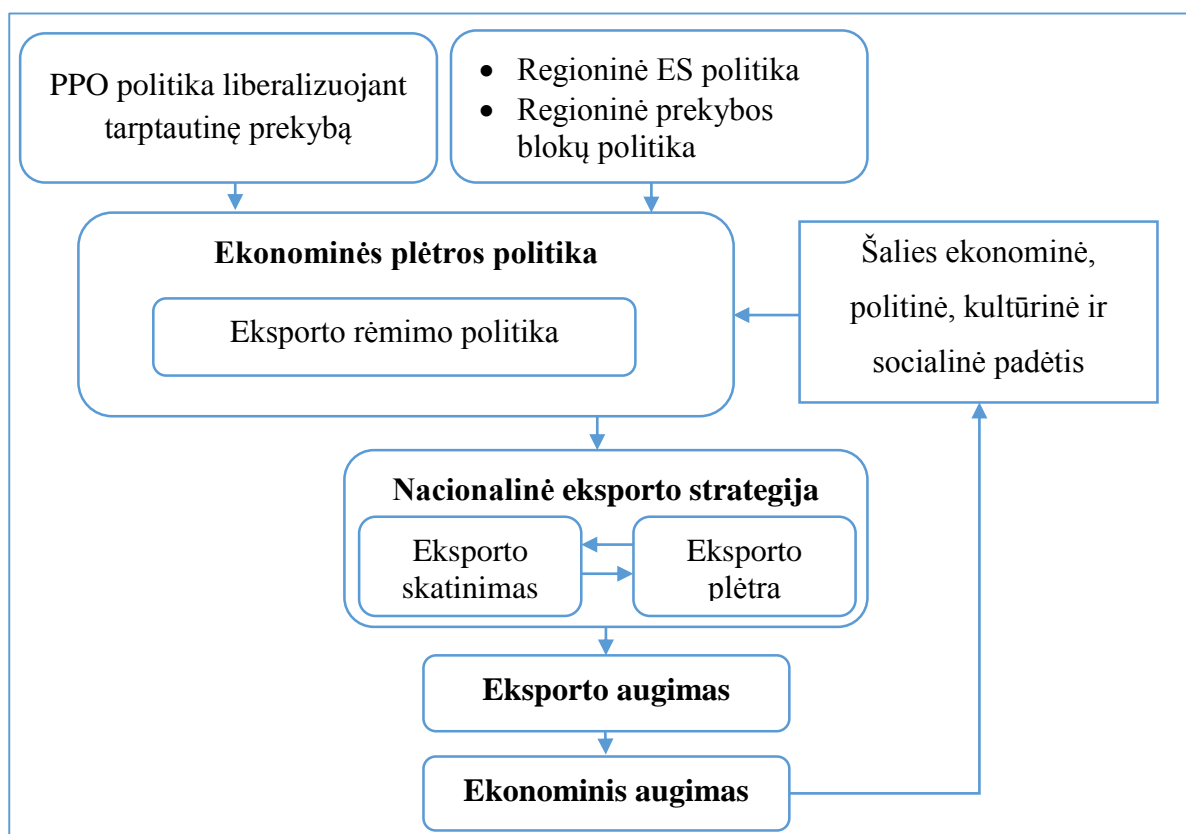
Tad iš atliktos mokslinės literatūros analizės, galima teigti, kad besivystančioms CRE šalims vienas iš galimų būdų pašalinti esamą atsilikimą nuo Vakarų Europos šalių skatinant eksporto plėtrą, yra didinti šalies eksportuotojų konkurencingumą sudarant palankias sąlygas klasteriams kurtis bei investuojant į aukštųjų technologijų vystymąsi bei mokslinių tyrimų plėtrą. Tokių aplinkybių derinių rezultatas – aukštos pridėtinės vertės, inovatyvių produktų kūrimas, konkurencingų internacionaliniu lygiu.

1.3.3. Ekonominės politikos sprendimų orientavimas į eksportą – esminė prielaida kryptingai aktyvinti eksportą ir ekonomikos augimą Centrinės ir Rytų Europos šalyse

Atlikus taikomų eksporto skatinimų priemonių literatūros studiją, pastebima, jog jų poveikis eksporto plėtrai gali pasireikšti tik tuomet, kai nustatyta bendrą šalies viziją bei strategiją, kurioje numatomas visų taikomų politikos priemonių paketas užbrėžtam tikslui pasiekti.

M. Belloc (2012) nacionalinė eksporto plėtros strategija laiko viena svarbiausiu šalies planu. Jos teigimu, tai – politinis dokumentas, kuriuo siekiama įvertinti ir apibrėžti galimybes ir apribojimus šalies eksportui plėstis tam tikram nustatytam laikotarpiui. O I. Njoroge (2010) išskiria savybes, kuriomis šalies eksporto plėtros strategija turi pasižymėti. Visų pirma, turi būti su tikslu, orientuota į veiksmus ir pažinti tarpusavio ryšius tarp technologinių, ekonominių, socialinių, politinių ir kultūrinių aspektų visuomenėje. Kitaip sakant, tai sąmoningai ir kryptingai sukurtas veiksmų planas. Būtent toks tikslingas planas yra ypač svarbus CRE besivystančioms ir pereinamos ekonomikos šalims, nes turint ribotus išteklius yra būtina juos efektyviai paskirstyti, norint pasiekti eksporto apimčių ir jo vertės didėjimo (Rakauskienė, O.G., 2006; Jatuliavičienė, G., 2009). Taip pat O. Rakauskienė (2006) patvirtina, jog besivystančiai valstybei, pasižyminčiai ekonominiu plėtros atsilikimu, yra galimos 2 besivėjančios plėtros modelių alternatyvos: (1) importą keičianti plėtra ir (2) į eksportą orientuota plėtra. Tačiau būtent 2 modelis yra laikomas pranašesniu, kadangi pasireiškia dideliais ekonomiais plėtros tempais. Šis modelis, susiformavęs praėjusiame amžiuje, pradėtas taikyti labiausiai išsivysčiusiose šalyse, tuo tarpu pirmajam modeliui būdinga protekcionizmo politika, kurią išsivysčiusios šalys vykdė prieškariniu laikotarpiu.

Taigi, remiantis išnagrineta literatūra toliau 5 pav. pavaizduota, į ką yra atsižvelgiama, rengiant nacionalinę eksporto strategiją. Šiame procese būtina paisyti visų veiksnių, kurie turi įtakos šalių užsienio prekybai, nepažeidžiant prisiimtų įsipareigojimų dalyvaujant tarptautinėse organizacijose (pavyzdžiui, PPO) bei regioninių blokų prekybos taisyklių (pavyzdžiui, ES).

5 pav. Veiksniai, lemiantys nacionalinės eksperto strategijos kertines nuostatas

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip matyti 5 pav. išskiriama, kad nacionalinė eksperto strategija yra suformuojama iš dviejų dalių. G. Dzemydaitės (2012) teigimu, būtent toks paskirstymas šaliai leidžia užtikrinti ilgalaikius eksperto pajėgumus, nes eksperto skatinimas – tai vyriausybės pagalba įmonėms realizuoti savo esamas prekes užsienio rinkose (užsienio rinkos tyrimai, informavimo bei komunikavimo priemonės ir pan.), kuomet eksperto plėtra – tai naujų produktų kūrimas eksportui ir / arba įėjimas į naujas užsienio rinkas (konkurencinga verslo aplinka, tarptautiniai ryšiai ir pan.). Tačiau M. Belloc (2011) pabrėžia, kad nacionalinė strategija veiks kaip vieninga sistema, tik tuomet, kai valstybėje remiamasi ne vien tik tradicines eksperto skatinimo priemonėmis, bet ir inovatyviais sprendimais, t. y. numatytos priemonės suteiktų galimybę didinti eksperto rinką bei motyvuotų eksportuotojus plėsti savo eksportuojamų produktų įvairovę, investuojant į naujas technologijas bei inovatyvių idėjų generavimą. Teigiama, kad taip suformuota nacionalinė strategija užtikrintų ilgalaikį įmonių konkurencingumą valstybės lygiu (Dzemydatė, G., 2012; Belloc, M., 2011).

Be to, prie eksperto plėtros strategijos įgyvendinimo taip pat prisideda eksperto skatinimo agentūros, kurios gali būti visiškai privačios, vyriausybės ar mišrios. Jų pagrindinis tikslas – padėti potencialiems eksportuotojams, teikiant jiems informaciją apie jų produkcijos

realizavimo galimybes, nuo pasirengimo eksportuoti iki įėjimo į naujas rinkas. Tikslui pasiekti išskiriamos 4 pagrindinės veiklos sritys:

- įvaizdžio kūrimas;
- eksporto palaikymo paslaugos (mokymai, logistinės paslaugos, muitinės procedūros, gamybos procesų valdymas, eksporto dokumentacija, informacija apie finansavimo galimybes, kitos informacijos apie eksportą suteikimas);
- marketingas (parodų organizavimas, eksportuotojų ir importuotojų strategijos kūrimas);
- rinkos tyrimai ir publikacijos (bendros, sektoriaus ir įmonės lygio) (CIEL, 2003; Wells, S.J., 2011).

D. Ledermen et al. (2006) teigimu, labiausiai prie eksporto plėtros prisideda agentūros, kurių pagrindinė veikla nukreipiama ne į eksporto palaikymo paslaugas, t.y. ne į eksportuotojų „techninių įgūdžių“ formavimą, o į vietinių gamintojų žinomumo skleidimą bei skverbimąsi į naujas rinkas.

Toliau aiškinant aukščiau sudarytą 5 pav. schemą, reikia pabrėžti, jog šaliai priimant sprendimus bei nustatant prioritetus, rengiant eksporto plėtros strategiją, būtina atsižvelgti ir į esamą šalies situaciją (t.y. šalies mastą, gyventojų skaičių, rinkos struktūrą, ekonominės veiklos struktūrą, išsivystymo lygį, atstumą nuo kitų rinkų, išteklius bei kultūrinius veiksnius), kad esamus išteklius valdytų tinkamai ir kryptingai siekiant ekonominį augimą, (Lan, C.V., 2001). Būtent todėl schemoje pavaizduota, juk eksporto augimas lemia ekonominį augimą šalyje. Literatūroje tokiam reiškiniui apibūdinti naudojama šalies ekonominio augimo remiančio eksportu teorijos sąvoka (angl. *export - led theory*) (*The Princeton Encyclopedia of the World Economy*, 2009). Atliekant Baltijos šalių ekonominio augimo problemos analizę G.Fainstein et al. (2009) parodė, kad Baltijos šalims yra būdinga šios teorijos apibrėžta priklausomybė, jog eksporto apimtys ir vertės padidėjimas yra susijęs ir teigiamai atsiliepia valstybės ekonominiam augimui.

Taigi, šalies narystė ES, tarptautinėse organizacijose bei laisvųjų prekybos susitarimų sudarymas suformuoja sąlygas rinkos prieinamumo pagerinimui, tačiau šaliai, siekiančiai eksporto plėtros, būtina vykdyti kryptingą eksporto skatinimo politiką, kuri paremta tikslingai sukurta eksporto strategija, kurioje yra nustatytas kompleksinis eksporto rėmimo priemonių bei veiklos vykdymo planas, nustatytas atsižvelgiant į esamą ekonominę bei politinę šalies situaciją.

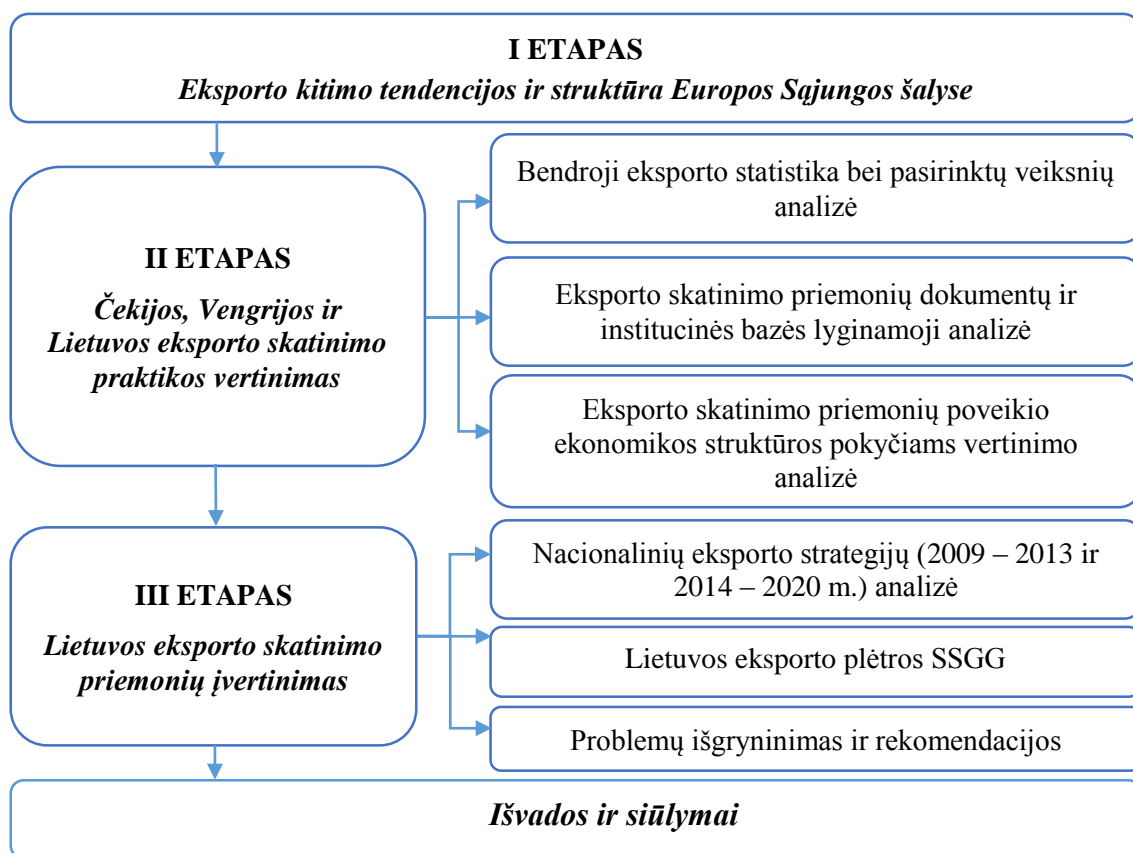
Apibendrinus atliktą teorinę studiją toliau atsiranda poreikis atlikti tyrimus, skirtus įvertinti pasirinktų CRE šalių eksporto skatinimo patyrimą. Tyrimais siekiama išanalizuoti, kokios šalių eksporto skatinimo priemonės taikomos efektyviai ir kaip jos paveikia šalies

eksporto struktūrą. Taip pat tikslinga, išnagrinėti kaip vyriausybėms įvertinti kokią paramą tinkamą esamai šalies ekonominei, socialinei bei politinei padėčiai, leistų veiksmingai panaudoti esamus išteklius bei suteiktų pranašumą kitų šalių atžvilgiu. Būtent tokių politikos priemonių paketas sudarytų struktūrizuotos nacionalinės eksporto plėtros strategijos, kurios įvykdymas – sėkminga prielaida konkurencingam eksportui ir ekonomikos augimui.

2. EKSPORTO SKATINIMUI CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE SKIRTŲ EMPIRINIŲ TYRIMŲ METODOLOGIJA

2.1. Eksperto skatinimui Centrinės ir Rytų Europos šalyse skirtų empirinių tyrimų struktūra

Norint išanalizuoti, kokios šalių taikomos eksperto skatinimo priemonės yra efektyvios ir paveikia šalies eksperto plėtrą, toliau darbe tiriamos 3 autorės pasirinktos Centrinės ir Rytų Europos ES šalys: Čekija, Vengrija ir Lietuva. Atliktais tyrimais siekiama išanalizuoti šių šalių eksperto struktūrą, jos specifiką bei problematiką ES šalių kontekste, ko rezultate leistų atskleisti ir eksperto skatinimo politikos tiesioginį poveikį šalies ekonominiam augimui. Kita vertus, nagrinėjamoje literatūroje pabrėžiama, kad siekiant įvertinti eksperto skatinimo priemonių efektyvumą pasirinktose šalyse, būtina išnagrinėti ne tik vykstančią eksperto pokyčių dinamiką, bet atsižvelgti ir į kitus šalies vidaus bei išorės veiksnius, kurie galimai taip pat lemia šiuos pokyčius. Todėl toliau darbe siekiant įvertinti ir palyginti veiksnius, darančius įtaką eksperto plėtrai, pasirinktose šalyse, tyrimai atliekami pagal 6 pav. pateiktą detalizuotą planą.

6 pav. Eksperto skatinimo Centrinės ir Rytų Europos šalyse vertinimo modelis

Šaltinis: sudaryta autorės

2.2. Eksporto dinamikai ES šalyse būdingų bendrų tendencijų analizės metodika

Eksporto dinamikai būdingų bendrų tendencijų analizės tikslas – CRE šalių eksporto tendencijų bendrų bruožų bei problemų identifikavimas, susijusių su eksporto rinkomis bei prekių struktūra ES mastu. Problemų išryškėjimui ir jų įvertinimui pasitelkiama eksporto rodiklių dinaminė eilučių analizė (Martišius, S.A. ir kt., 2014).

Norint įvertinti, keliais vienetais absoliučia išraiška pasikeitė dinamikos eilutės vėlesnio laikotarpio lygis, lyginant su ankstesniu arba pradinio laikotarpio lygiu, skaičiuojamas *absolutus pokytis* pagal 1 formulę (1 lentelė; 2 priedas), tačiau norint lyginti duomenis tarp skirtingų šalių, būtina skaičiuoti ne absoliučius pokyčius, o santykinus. Dinamikos santykiniai dydžiai parodo nagrinėjamo veiksnio kitimą nagrinėjamu laikotarpiu.

Prieaugio tempas – tai absoliutaus prieaugio ir dinamikos eilutės lygio santykis, kuris parodo, kiek procentų nagrinėjamas reiškinys pasikeitė vėlesniu laikotarpiu arba palyginus su baziniu laikotarpiu. Teigiamas prieaugio tempas rodo, kad reiškinys padidėjo; neigiamas – sumažėjo; o 0 – nepakitę (2-3 formulės; 2 priedas). O norint įvertinti nagrinėjamo reiškinio bendrą lygį per visą dinamikos eilutės nagrinėjamą laikotarpį, skaičiuojamas *vidutinis lygis*. Vidutinio lygio skaičiavimo būdas skiriasi priklausomai nuo dinaminės eilutės rūšies. Šiuo atveju tyrime nagrinėjama intervalinė eilutė, kur analizuojami tolygūs laiko tarpai, todėl vidutinis lygis apskaičiuojamas kaip paprastas aritmetinis vidurkis (4 formulė; 2 priedas).

Kadangi, remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, eksporto srautus paveikia vidiniai ekonominiai veiksniai, todėl nagrinėjant eksporto kitimo tendencijas, būtina atsižvelgti ne tik į eksporto apimtį iš šalies, bet ir išanalizuoti šalies vidinius veiksnius, tokius kaip: BVP, BVP tenkančio vienam gyventojui, šalies ekonominį atvirumą lygį, tiesiogines užsienio investicijas. Tyrime norint nustatyti ryšius tarp eksporto ir kitų nagrinėjamų veiksnių pasirinkta atlikti koreliacinę analizę, nes ji nusako ryšį, santykį bei rodiklių tarpusavio priklausomybę. Skaičiavimams atlikti naudojamas Pirsono tiesinės koreliacijos koeficientas (r), kuris skaičiuojamas pagal 5 formulę (2 priedas). Teigiamai koreliacijai esant, reiškia, kad tarp nagrinėjamų veiksnių egzistuoja tiesinė priklausomybė, o neigiamai – atvirkštinė. Tyrime koreliacijos koeficiento apskaičiavimui naudojama *MS Excel* programa, funkcija *Correlation*.

Taip pat analizuojant šalių eksportą, būtina išnagrinėti, kiek šalys yra ekonomiškai internacionalizuotos, t.y. įvertinti jų ekonominį atvirumą. Literatūroje O. Blanchard et al. (2013) nagrinėjant šalies ekonominį atvirumą išskiria šalies tarptautinės prekybos atvirumo indeksą (angl. *trade openness index (TOI)*), kurį EBPO (OECD, 2011) skaičiuoja pagal 6 formulę (2 priedas). Ši analizė leidžia įvertinti šalių priklausomybę nuo išorinių veiksnių, jų gebėjimą pasinaudoti kitų šalių žiniomis bei technologijų patirtimi, stiprinant savo gamybos procesų kokybę. Tad kuo didesnis *TOI*, tuo šalis labiau priklausoma nuo išorinių veiksnių. Taip

pat galima nustatyti ir tarptautinės prekybos atvirumo kryptį, t.y. nustatomas šalies atvirumas eksportui bei importui atskirai, apskaičiuojant eksporto ir BVP bei importo ir BVP santykius, kurie nustato, ar šalis priklauso nuo eksporto, ar nuo importo.

Išanalizavus ES eksporto struktūrą, jo kryptis, toliau tyrimas sukonkretinamas ir nukreipiamas į 3 pasirinktas Centrinės ir Rytų Europos šalis. Nustatytos ES bendros tendencijos leidžia palyginti Vengrijos, Čekijos ir Lietuvos eksporto nuokrypius nuo vidurkio, kurių priežastis siekiama išsiaiškinti tolimesnėje dalyje nagrinėjant atskirų šalių eksporto skatinimo patirtį.

2.3. Eksporto skatinimo praktikai Europos Sąjungos šalyse Centrinėje ir Rytų Europoje skirtų empirinių tyrimų metodika

2.3.1. Eksporto struktūrai ir dinamikai Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje būdingos bendrosios tendencijos ir jų ekonominė statistinė analizės metodika

Išsamiai eksporto skatinimo patirties analizei atlikti pasirinktos 3 ES narės iš Centrinės ir Rytų Europos: Vengrija, Lietuva ir Čekija. Atsižvelgiant į atliktos analizės rezultatus, įvertinami šalių eksporto dinamikos nuokrypiai nuo ES vidurkio ir toliau tyrime siekiama detaliau išanalizuoti pasirinktų šalių eksporto skatinimo poveikį: ekonominės struktūros bei eksportuojamų prekių grupių aspektu.

Literatūros analizė parodė, kad yra skirtingi būdai įvertinti eksporto plėtrą ir jos dinamiką. Būtent Tarptautinis prekybos centras (toliau – TPC) (angl. *International Trade Centre*) pateikia svarbiausius tinkamus rodiklius ir metodus eksporto struktūros tendencijoms įvertinti (INTRACEN, 2015):

- santykinis prekybos balanso indeksas (angl. *relative trade balance index, RTB*). Šis indeksas parodo eksporto ir importo santykio padidėjimą (sumažėjimą) ir šalies santykinio pranašumo įgijimą (praradimą) kitų šalių atžvilgiu tam tikru laikotarpiu (7 formulė; 2 priedas). Teigiamą šio dydžio reikšmę leidžia nustatyti, kad nagrinėjama šalis yra neto eksportuotoja (angl. *net exporter*), t.y. eksportuoja daugiau negu suvartoja, kitu atveju, šalis yra neto importuotoja (angl. *net importer*), t.y. šalies vartojimas viršija gamybą. Pastebėtina, kad šį rodiklį galima taikyti ir norint išskirti tam tikros prekių kategorijos išaugusį pranašumą eksportuojant. Atlikus šiuos skaičiavimus galime palyginti Lietuvos, Čekijos ir Vengrijos pranašumą įgijimą eksportuojant per nagrinėjamą laikotarpį.

- Herfindahlio ir Hirschmano indeksas (HHI) – eksporto diversifikavimo indeksas. Teorinėje analizėje pabrėžiama, kad šalyse, kur eksportas yra ekonomikos augimo veiksnys, būtina palaikyti tvarų jo augimą, t.y. atlaikyti įvairius paklausos ir pasiūlos šokus. Geriausias būdas tai pasiekti – eksportuojamos produkcijos diversifikavimas pagal prekes ir rinkas.

Vertinant eksporto koncentraciją pagal prekes, naudojamas dviejų ženklų lygmens 3 revizijos SITC klasifikatorius (8 formulė; 2 priedas) (ECB, 2012).

- Eksporto produkto santykinio pranašumo indeksas (angl. *Revealed comparative advantage*, RCA). Nagrinėjant šalių prekių konkurencingumą eksportuojant apskaičiuojamas RCA indeksas leidžia palyginti, kuri šalis turi didesnę konkurencingumą eksportuojant tam tikrą prekę. Kita vertus, norint sužinoti, kurioje srityje šalis iš tikrųjų turi konkurencingumą, o, kurioje jo reikia siekti, naudojamas RCSA (angl. *Revealed symmetric comparative advantage*) indeksas (9-10 formulės; 2 priedas). RCSA indekso reikšmė svyruoja nuo -1 iki 1, kur teigiama reikšmė rodo, juk šalis turi santykinį pranašumą eksportuojant konkrečias prekes, tuo tarpu neigiama reikšmė, kad neturi. RCSA paskaičiavimai pagal pasirinktas taksonomijas ne tik leidžia palyginti šalių prekių kategorijų konkurencingumą, bet ir išskirti eksporto struktūrą tiek pagal technologijų naudojimą, tiek pagal gamybos profilį (Marrewijk, 2005; Pavličkova, 2013). Pastebėtina, kad tyrime būtų netikslinga skaičiuoti atskirų prekių konkurencingumą, todėl atliktas eksporto prekių kategorijų klasifikavimas pagal 2 būdus (3 priedas):

- 1) pagal M. Peneder (1999) siūlomą taksonomiją, kurioje išskiriamos 5 prekių kategorijos: pamatinės; darbui imlios; kapitalui imlios; orientuotą į reklamą bei orientuota į mokslo tyrimus ir aukšto technologinio lygio pramonės, siekiant įvertinti eksportuojamų prekių gamybos intensyvumo struktūrą.

- 2) pagal M. Landesmann and R. Steher (2003) taksonomiją, kurioje pateikiama prekių kategorijų technologinė struktūra: ištekliais pagrįstos prekės; žemo technologinio lygio ir darbui imlios prekės; vidutinio ir aukšto lygio technologijomis pagamintos prekės.

- Eksporto pažangumo indeksas (angl. *Export sophistication indicator*, EXPY) parodo vidutines pajamas, susijusias su šalies eksporto paketu, t.y. nurodo apytiksliai eksporto produktyvumo vertę (11-12 formulės; 2 priedas).

Atlikus skaičiavimus, gauti rodikliai leidžia palyginti 3 CRE šalių eksporto konkurencingumą, eksporto struktūrą bei diversifikavimą pagal prekes ir rinkas bei leidžia daryti išvadas apie galimas problemas vykdančioje šalių eksporto politikoje. Todėl atitinkamai tolesniame darbe siekiama išanalizuoti, kokie reiškiniai didina eksporto apimtį bei kokie trūkumai turi būti šalinami taikant eksporto skatinimo priemones.

2.3.2. Eksporto skatinimo priemonių Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje patirties ir veiksmingumo analizės metodika

Šioje dalyje dėmesys suteikiamas į Lietuvos, Vengrijos ir Čekijos teisės aktų ir dokumentų analizę, kurie susiję su šalių muitų politika, eksporto lengvatomis, ES prekybos politika bei kitų šalių taikomų priemonių eksporto skatinimui reglamentavimu. Taip pat

išnagrinėti ir įvertinti Čekijoje ir Vengrijoje taikomus eksporto skatinimo politikos priemonių paketus bei palyginti su esančia Lietuvoje ir nustatyti, kokia politika būtų priimtina pritaikyti Lietuvoje.

Paminėtina, kad visos 3 šalys į ES įstojo 2004 metais, tuo tarpu PPO narėmis tapo skirtingais metais: Čekija laikėsi GATT susitarimo nuo 1993 m., tad kuomet 1995 m. GATT susitarimo pagrindu įsteigta PPO ji iškart tapo šios organizacijos nare. Tais pačiais metais Vengrija tapo PPO nare, o Lietuva į PPO buvo priimta tik 2001 metais (PPO, 2016). Atliekant mokslinės literatūros analizę pabrėžiama, kad visos ES ir PPO narės turi vykdyti tokią eksporto politiką, kuri neprieštarauja pagrindinėms šių organizacijų teisėms. Kita vertus, Čekija ir Vengrija papildomai turi atitikti ir EBPO teisių politika, kadangi nuo 1995 ir 1996 m. atitinkamai yra šios organizacijos narės. Yra manoma, kad Lietuva taip pat greitai metu gali tapti EBPO nare, tad šios organizacijos taisyklės turi būti paisomos.

Todėl tolesniame darbe nagrinėjami pasirinktų šalių nacionaliniai teisės aktai, kurie apibrėžia eksporto skatinimo priemonių taikymą, organizacijų struktūrą, kurios atsakingos už šią sritį, siekiant išanalizuoti, kokios eksporto plėtros strategijos yra laikomasi ir kokiomis priemonėmis skatinamas eksportas. O norint įvertinti šalies taikomų priemonių poveikį eksporto plėtrai šalyje atliekama porinė tiesinė regresinė analizė, kuri parodo ryšį tarp pasirinktų veiksnių bei leidžia nustatyti, ar eksporto plėtros finansinės skatinimo priemonės lemia eksporto augimą. Tiek Čekijos, tiek Vengrijos atveju apibrėžiamas ryšys tarp eksporto apimčių (Y – priklausomas kintamasis) ir taikomų priemonių, t.y. eksporto kreditai ir jų draudimo sumos (X_1 – nepriklausomas kintamasis). Regresijos koeficientų reikšmės gaunamos naudojant mažiausiųjų kvadratų kriterijų. Pateikta porinės regresijos lygtis:

$$EX_t = b_0 + b_1 \cdot X_1 + \varepsilon (1)$$

Eksporto ir kintamojo ryšio stiprumas nustatomas pagal anskčiau 2 priede pateiktos koreliacijos reikšmių paaiškinimą. O regresijos koeficientai (b_0 , b_1) skaičiuojami naudojant *MS Excel, Regression* funkcija. Regresijos sudarymo eigos metodika pateikiama 4 priede.

Kita vertus, mokslinė literatūros analizė parodė, kad įtakos eksporto augimui gali turėti ir kitos vertikalios vidaus politikos priemonės kaip tiesioginės užsienio investicijos šalyje, todėl būtina įvertinti ir jų poveikį eksporto plėtrai (EBPO, 2016). Svarbu atsižvelgti į tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo būdus bei taikomas lengvatas eksportuojančioms įmonėms. Tyrimo metu atliekama 3 šalių lyginamoji analizė, t.y. išstudijuojama, kaip esamos sąlygos ir kuriama aplinka naujiems investuotojams pritraukti panaši bei skiriasi Lietuvoje, Čekijoje ir Vengrijoje. Tokia analizė parodo, būtent, kokie veiksniai, pritraukiantys užsienio investuotojus, netiesiogiai koreliuoja su eksporto augimu.

Tam tikslui atliekamas Granger priežastingumo testas, kurio pagalba nustatoma, ar pasirinkti tiesioginės užsienio investicijos yra eksporto augimo priežastis, ar eksporto augimas yra nagrinėjamo veiksnio augimo priežastis. Atliekant Granger priežastingumo testą remiamasi prielaida, jog: jeigu X_t įtakoja Y_t , tai prieš Y_t pokyčius turėtų įvykti X_t pokyčiai, o ne atvirkščiai. Testo rezultatai leidžia atsakyti į klausimą, ar: Y_t daro įtaką X_t ; X_t daro įtaką Y_t ; tarp X_t ir Y_t yra abipusė sąveika ar tarp X_t ir Y_t nėra jokios sąveikos (Asteriou, D., 2005).

Kadangi Granger priežastingumo testas atliekamas tik stacionarioms laiko eilutėms, jų stacionarumas tikrinamas atliekant papildytą Dickey-Fuller (ADF) testą, kuris įvertina šią regresiją:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Čia: Y – kintamasis, β, α, δ – koeficientai, t – stebėjimas, ε – baltasis triukšmas

Tikrinama $H_0: \delta=0$, jei H_0 neatmetama, tuomet eilutė nestacionari. Analizei turi būti naudojami pirma arba antra eile integruoti duomenys (Gujarati, N.D., 2009).

Naudojant stacionarias laiko eilutes, sudaromas dviejų kintamųjų modelis:

$$y_t = \sum_{i=1}^m c_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^m d_j y_{t-j} + \eta_t \quad (3)$$

$$x_t = \sum_{j=1}^m a_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Čia: X, Y – kintamieji; t – stebėjimas; a, b, c, d – koeficientai; m – vėlavimo eilė; ε ir η – baltasis triukšmas. X yra priežastinis Y veiksnys, kuomet $\sum c_j \neq 0$ ir $\sum b_j = 0$.

Be to, norint tinkamai pasirinkti vėlavimo dydį, sudaromi vektoriniai autoregresiniai (VAR) modeliai ir skaičiuojamas Akaikės informacijos kriterijus (AIC). Kuo AIC reikšmė mažesnė, tuo tinkamesnė pasirinkta vėlavimo eilė (Gujarati, D.N., 2009). Atliekant tyrimą naudojamosi *Eview* programiniu paketu.

Toliau darbe atsižvelgiant į nagrinėjamos literatūros keliamą prielaidą, jog klasteriai lemia aukštesnės pridėtinės vertės produktų eksportą, atliekama 3 šalių inovatyvumo, konkurencingumo, MTEP išlaidų ir verlso bei aukštojo mokslo bendradarbiavimo statistikos lyginamoji analizė. Atlikta analizė leis patvirtinti arba paneigti prielaidą, kad šalies inovatyvumas bei konkurencingumas ne tik daro įtaką šalies ekonominiam augimui, bet ir koreliuoja su inovatyvių, aukštesnės pridėtinės vertės produktų kūrimu bei jų eksportu.

Atlikus numatytą analizę ir palyginus kiekvienos šalies tyrimo rezultatus, galima daryti išvadas, kaip, atsižvelgiant į skirtingus vidinius šalies veiksnius bei skirtingą ekonominę, socialinę bei politinę aplinkas, nustatomos eksporto skatinimo priemonės, kurios turi didžiausią

įtaką tiek eksporto plėtrai, tiek eksporto struktūros pokyčiams, kuriant aukštos pridėtinės vertės produktus.

2.3.3. Čekijos ir Vengrijos eksporto skatinimo patirties pritaikymo Lietuvoje galimybių analizės metodika

Šiame tyrime susikoncentruojama į Lietuvos atvejo analizę. Siekiant išanalizuoti Vengrijos ir Čekijos taikomos eksporto skatinimo politikos pritaikymo galimybes Lietuvoje, toliau išryškinamos atliktuose tyrimuose atrastos Lietuvoje egzistuojančios problemos, kurios stabdo eksporto plėtrą ir siūlomos sprendimo alternatyvos.

Taip pat vertinant Lietuvos eksporto plėtrą svarbu išanalizuoti nacionalinės eksporto plėtros dokumentus. Pasirinkta atlikti lyginamąją analizę tarp 2009 – 2013 metų nacionalinės eksporto strategijos (Žin., 2009, Nr. 137 – 6012) ir eksporto plėtros 2014 – 2020 metų gairių (TAR, 2014, Nr. 568). Analizės pradžioje palyginami ir analizuojami 2009 – 2013 metų strategijoje iškelti tikslai ir prioritetai, pasirinktas vykdymo priemonių planas, įvertinami remiantis strategijos teorijos taisyklėmis (Dzemydaitė, G., 2012). Taip pat studijuojamos 2014 – 2020 metų nustatytos gairės, išskiriami jų prioritetai ir norimi pasiekti tikslai. Pagal atliktus ankstesnius tyrimus įvertinama, ar teisingai nustatyti prioritetai bei, ar planas yra realiai įgyvendinamas, ar, galbūt, jau pasiektas.

Taip pat siekiant įvertinti šalies galimybes atlikti pokyčius klasterių aplinkai pagerinti bei TUI pritraukti, taip pat naujos struktūros įdiegti, t.y eksporto skatinimo banką bei draudimo agentūrą, atliekama esamos Lietuvos aplinkos išnagrinėjimas 4 aspektais, tam tikslui atliekama SSGG (silpnųjų, stipriųjų, grėsmių ir galimybių) analizė (Griffin, R., 2012).

Šis metodas leis:

- identifikuoti Lietuvos vidines, t.y. esmines ekonomines, socialines, politines sritis, stiprybes, kurios leistų kurti naują valstybinę eksporto skatinimo sistemą;
- nustatyti galimas silpnas bei apribojimus, kurie trukdytų tokiai sistemai efektyviai veikti;
- atskleisti aplinkos galimybes, kuriomis galima pasinaudoti;
- nurodyti išorinių pavojų bei kliūtis, kurias reikia išvengti kuriant naują eksporto skatinimo sistemą.

Toks sudarytas problemų sąrašas leis lengviau įvertinti, ar Vengrijos ir Čekijos institucinė bazė yra pritaikoma Lietuvoje ir galėtų veikti skatinant eksportą.

Atlikti tyrimai leis įvertinti, kaip nagrinėjamose šalyse yra skatinama eksporto plėtrą. Taip pat atskleisti, kokie netinkami ekonominės politikos sprendimai ne tik neskatina šalies eksporto plėtros, bet ir mažina prekių ir paslaugų konkurencingumą. Be to, 3 pereinamosios

ekonomikos ES CRE šalių eksporto skatinimo analizės rezultatai leis padaryti išvadas apie efektyvų „vietinių“ išteklių panaudojimą ir tinkamus ekonominės politikos sprendimų plano sudarymą, kuriame numatytos priemonės, sudarančias sąlygas gaminti ir eksportuoti konkurencingus produktus užsienio rinkose.

3. EKSPORTO SKATINIMO PATIRTIES CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE EMPIRINIAI TYRIMAI

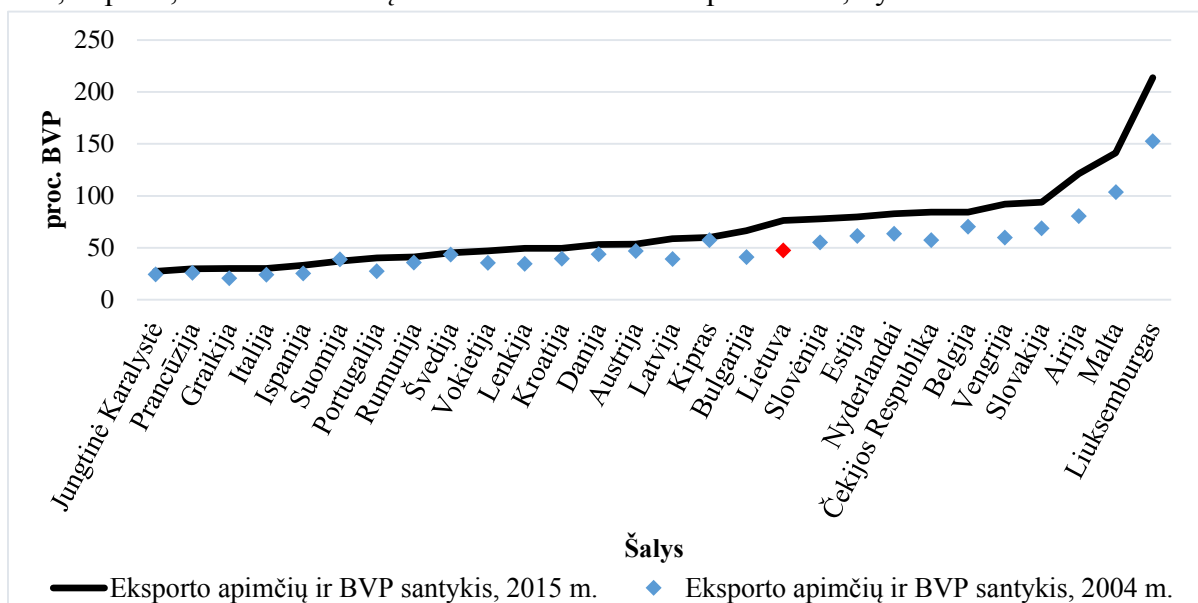
3.1. Eksperto dinamikai ES šalyse būdingų bendrųjų tendencijų analizė

Atsižvelgiant į rodiklių duomenų egzistavimą ir pasiekiamumą analizei pasirinktos ES šalys (28 narės) bei nagrinėjamas laikotarpis – 10 metų, nuo 2004 iki 2015² m. Siekiant išvengti analizės rezultatų netikslumų dėl galimai skirtingų rodiklių skaičiavimo metodikų skirtinguose šaltiniuose, ES šalių lyginamajai analizei atlikti naudojami Eurostat duomenų bazėje pateikti duomenys.

Analizuojant eksperto skatinimo plėtrą ES, būtina išnagrinėti ES šalims būdingą eksperto dinamiką, t.y. jos pokyčius ir struktūrą, siekiant identifikuoti bei įvertinti galimas problemas, susijusias su eksperto rinkomis bei prekių struktūra. Eksperto dinamikos bendrų tendencijų įvertinimui, remiantis dinaminės eilutės rodikliais, skaičiuojami:

- eksperto apimčių prieaugio pokyčiai;
- eksperto pagal šalis ir šalių grupes pokyčiai, kas leidžia nustatyti pagrindinius prekybos partnerius bei rodo šalies eksperto rinkų diferenciacijos lygį;
- eksperto srautų prieaugio pokyčiai pagal prekių grupes, kurie leidžia nustatyti dominuojančias pramonės šakas šalyje.

Nagrinėjant eksperto apimčių ir BVP santykį, pastebėta, kad eksperto plėtra ES nėra vienodai išvystyta, pvz., 2015 metais Liuksemburgo ekspertas sudarė didžiausią dalį BVP – 213,85 proc., kuomet ES šalių vidurkis siekė vos 43.5 proc. BVP, t.y. beveik 5 kartus mažiau.

7 pav. ES šalių eksperto apimčių ir BVP santykis, 2004 ir 2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

² Jeigu 2015 m. duomenis nepateikti, naudojami paskutiniai skelbti rodikliai.

7 pav. pavaizduota eksporto apimčių ir BVP santykio dinamika nuo 2004 m. mažai keitėsi, aukščiausias pozicijas užimančios šalys nesikeitė. Liuksemburgo santykis išlieka didžiausias per visą nagrinėjamą laikotarpį, kur vidutinis lygis siekia – 182,98 proc. BVP. Kita vertus, pastebėta, kad šalių, kurios įstojo į ES 2004 metais (Čekija, Estija, Malta, Latvija, Lietuva, Vengrija, Lenkija, Slovėnija ir Slovakija), eksporto prieaugio tempas padidėjo vidutiniškai daugiau nei 150 proc. (1 lentelė; 5 priedas), o eksporto apimčių santykis su BVP nuo 2004 m. iki 2015 m. padidėjo daugiau nei 20 proc. punktais. Tai rodo, kad stojimas į muitų sąjungą teigiamai paveikė visų šalių eksporto srautus dėl didesnių galimybių dalyvaujant bendroje rinkoje be barjerų. Tačiau norint įsitikinti, ar eksporto srautai padidėjo dėl bendros rinkos, būtina toliau išnagrinėti šalių eksporto kryptis ir jų pokyčius.

Išanalizavus ES šalių eksportą, pastebėta, kad vidutiniškai 68 proc. eksporto vyksta tarp šalių narių, t.y. vidutiniškai tik apie 32 proc. eksportuojama į likusį pasaulį. Todėl galima teigti, kad eksporto plėtra į ne ES šalis turi aukštą potencialą (3 lentelė, 5 priedas). Be to, koreliacinė analizė per 2004 – 2015 m. parodė, kad tarp ES šalių narių eksporto apimčių ir BVP yra stiprus teigiamas ryšys, kuris patvirtina faktą, kad ekonominiam augimui labai stiprią įtaką turi šalies eksportas (2 lentelė, 5 priedas).

4 lentelė. **ES šalių eksporto apimčių ir BVP koreliacijos koeficientai 2004, 2008, 2012 ir 2015 m.**

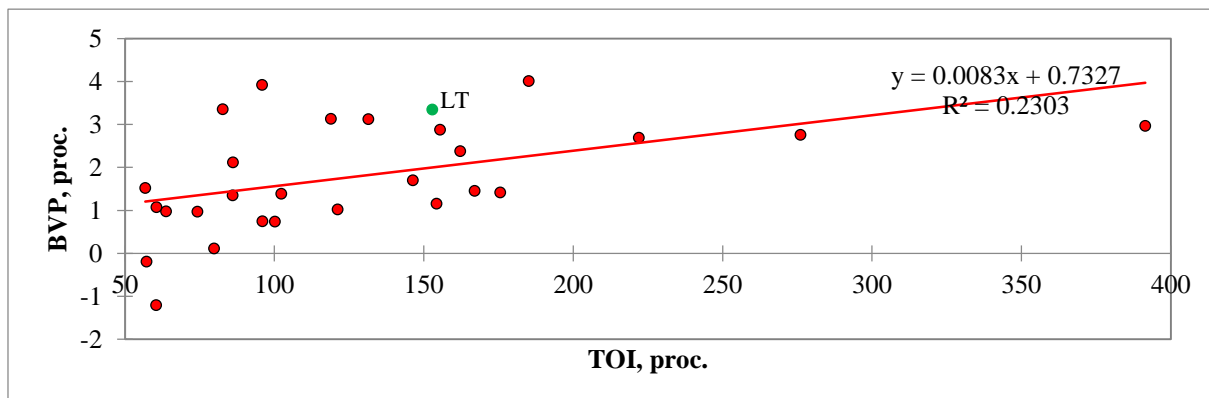
Metai	2004	2008	2012	2015
Eksporto ir BVP koreliacijos koeficientas	0.952	0.934	0.935	0.930

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

EBPO (2011) pateikdamas statistiką apie šalių atvirumą, pažymi, kad egzistuoja ryšys tarp prekybos liberalizavimo bei šalies ekonominio augimo, būtent todėl yra laikomasi nuostatos, kad atviros ekonomikos auga greičiau nei uždaros. Tačiau pažymėtina, kad prekybos liberalizavimas nėra tolygu šalies ekonominiam atvirumui, nes ne visada taikomos prekybos liberalizavimo priemonės užtikrina šalies ekonominį atvirumą, todėl darbe apskaičiuojamas ES šalių ekonominio atvirumo indeksas (TOI). Kuo didesnis šalių ekonominis atvirumas, tuo didesnė nauda vartotojams dėl platesnio prekių pasirinkimo spektro. Be to, indeksas leidžia įvertinti šalies priklausomybę nuo išorinių veiksnių, taip pat gebėjimą pasinaudoti kitų šalių žinių ir technologijų patirtimi stiprinant savo gamybos procesų kokybę arba siekiant masto ekonomijos efekto. (ECB, 2012).

Apskaičiavus 28 šalių TOI pastebėta, kad vidutinis ES šalių prekybos atvirumo indeksas yra gana aukštas: per nagrinėjamą laikotarpį nuo 2004 iki 2015 m. siekė 118.73 proc. 2015 m. net 14 šalių iš 28 jį viršijo, tarp kurių Lietuva, Slovėnija, Čekija, Slovakija, Estija, Belgija, Liuksemburgas ir kt. (6 priedas). Sąrašė dominuoja tos pačios mažos šalys, kurioms būdingas

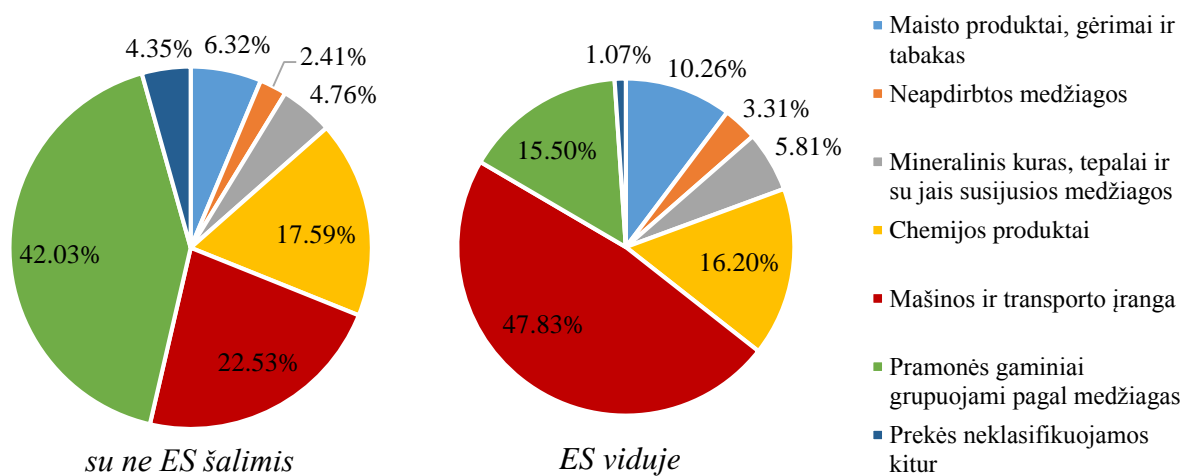
aukštas eksporto apimčių ir BVP santykis, tai patvirtina bendros rinkos svarbumą mažų šalių eksportuotojų produktų realizacijai. Taip pat 8 pav. pateikta atlikta koreliacinė analizė, apimanti 2004 – 2015 m. vidutinius ES šalių TOI ir realaus BVP augimą, kuri patvirtina, kad šalies ekonominį atvirumą ir realų BVP augimą sieja vidutinio stiprumo ryšys, kur r lygus 0.48 ($p=0.01$).

8 pav. ES šalių ekonominio atvirumo indekso ir realaus BVP augimo ryšys

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Toliau norint nustatyti dominuojančias pramonės šakas, išanalizuota ES šalių eksporto struktūrą pagal SITC (angl. *Standard International Trade Classification*) klasifikatorių, kuris parengtas JT statistikos tarnybos (7 priedas). Remiantis Eurostat departamento duomenimis, pastebėta, kad nuo 2004 iki 2015 metų ES eksporto struktūra liko pastovi. 2015 m. palyginus su 2004 m. nežymiai, t.y. 0.2 proc. punktu padidėjo maisto produktų, gėrimų ir tabako bei chemijos pramonės produktų eksportas ir atitinkamai 0.2 proc. sumažėjo mašinų ir transporto įrangos bei pramonės gaminių eksportas (1 pav.; 8 priedas). Tačiau išnagrinėjus eksportą ES viduje ir iš ES į kitas šalis, pastebėtina, kad eksporto struktūra skiriasi (1 lentelė; 8 priedas).

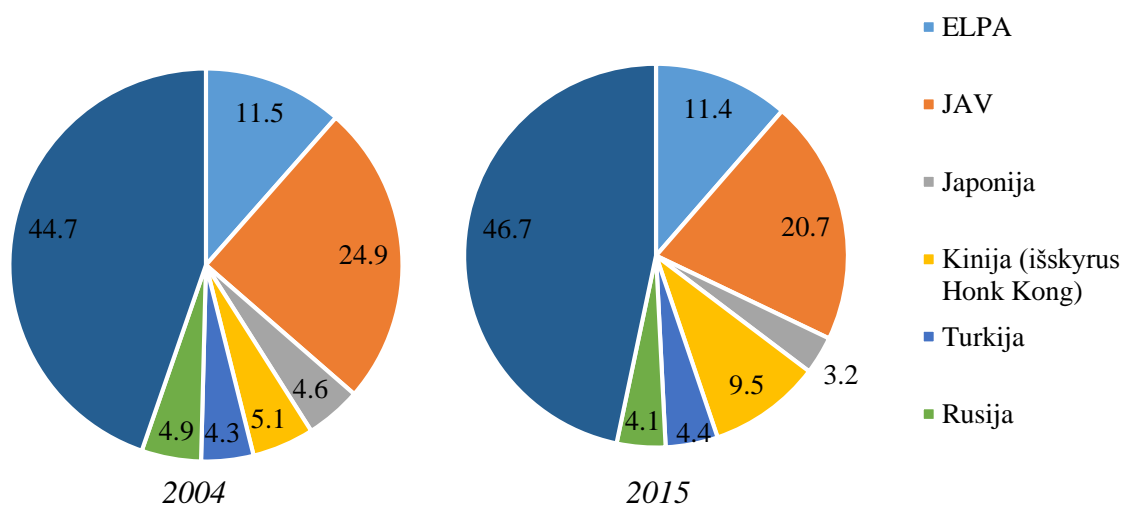
9 pav. ES prekių eksporto struktūra pagal JT standartinį tarptautinės prekybos klasifikatorių (SITC), 2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Kaip matyti iš 9 pav. ES viduje beveik pusės eksporto sudaro mašinos ir transporto įranga, tuo tarpu pramonės gaminiai dominuoja eksporte į ne ES šalis. Tad šios analizės rezultatai leidžia daryti išvadą, kad ES šalių lyginamasis santykinis pranašumas yra skirtingas priklausomai nuo eksportuojamos rinkos. Eksportuodama pasaulio mastu ES mašinos ir transporto įrangos eksportas yra mažiau konkurencingas ir patrauklus, tuo tarpu pramonės gaminių eksportas yra santykinai konkurencingesnis už ne ES šalių.

Anot ECB (2012), šalies prekybos atvirumas sumažina valstybės augimo nestabilumą, su sąlyga, kad eksportas yra diversifikuotas. Todėl svarbu išnagrinėti ES šalių eksporto kryptis, kurios pateiktos 10 pav. (2 lentelė; 8 priedas). Remiantis juo, galima teigti, kad ES šalių eksportas į ne ES šalis yra pakankamai diversifikuotas.

10 pav. ES šalių eksporto kryptys
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Išanalizavus bendras tendencijas būdingas ES šalių eksportui, išvelgta, jog ES eksportas yra pakankamai diversifikuotas tiek pagal produktų grupes, tiek pagal eksporto kryptis. Taip pat paminėtina, kad labiausiai atviromis ir eksporto aktyviomis šalimis išryškėja mažosios šalys, ypač tos, kurios tapo narėmis nuo 2004 metų, tarp kurių yra ir CRE šalys. Atsižvelgiant į tai, jog ekonominio atvirumo indeksas koreliuoja su ekonominiu augimu, yra tikslinga manyti, jog eksporto augimas gali sumažinti CRE šalių ekonominę atsilikimą nuo ES vakarų šalių. Tad siekiant giliau išanalizuoti eksporto plėtrą, taikomus skatinimo būdus bei galimas problemas ir trikdžius, toliau darbe analizuojamos 3 konkrečios CRE valstybės.

3.2. Empiriniai tyrimai, skirti eksporto skatinimo praktikai ES šalyse Centrinėje ir Rytų Europoje

Siekiant atskleisti eksporto skatinimo politikas, jų pritaikymo efektyvumą bei jų poveikį šalių eksporto plėtrai, pasirinkta išnagrinėti ir palyginti 3 šalis: Lietuva, Čekija ir Vengrija. Šių šalių pasirinkimas pagrįstas keliais argumentais:

- Lietuva – parinkta kaip mažos šalies atitikmuo, kuriai eksportas – vienas iš pagrindinių ekonominio augimo komponentų. Išanalizavus kitų šalių patirtį ir parengus priemonių planą, skirtą tobulinti šalies eksporto skatinimą, numatant jį pritaikyti ne tik Lietuvos sąlygomis, bet ir kitoms mažoms šalims su panašiomis ekonominėmis aplinkybėmis.

- Čekija – panašaus dydžio šalis Centrinėje Europoje, kurios daugiau nei 50 proc. eksporto sudaro mašinos ir mechaniniai įrenginiai. Šios šalies eksporto skatinimo politikos analizė parodo, koku keliu einant yra galima pasiekti technologinių produktų kūrimo vystymosi bei plėsti šių prekių grupės eksporto potencialą.

- Vengrija – Centrinės Europos šalis, kurios geografinė padėtis palanki kaip ir Lietuvos, sujungianti Rytus su Vakariais. Nagrinėjant šios šalies eksporto struktūrą išskiriama didelė aukštos technologijos dalis eksporte, kuri sudaro vidutiniškai apie 20 proc. Tad šios šalies eksporto skatinimo politika gali perduoti naudingą patirtį Lietuvai plečiant didesnės pridėtinės vertės prekių ir paslaugų eksportą.

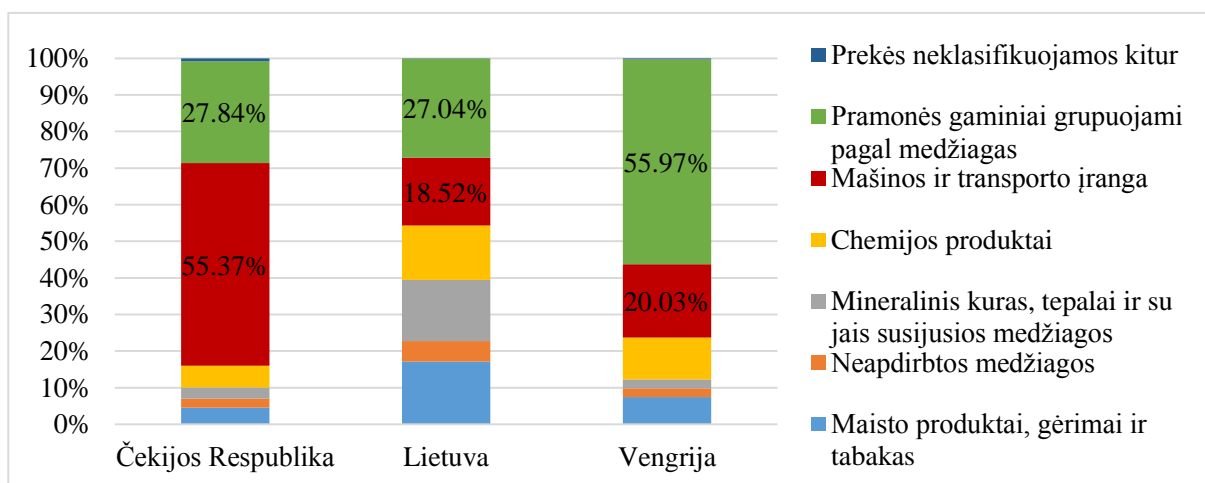
Tad tyrimais siekiama išanalizuoti, kokios patirties galima pasisemti iš nagrinėtų pereinamosios ekonomikos šalių ir sukurti komplektą priemonių, kurias būtų galima pritaikyti Lietuvos sąlygomis bei, galbūt, pasiūlyti, kokius Lietuvos potyrius būtų galima pritaikyti nagrinėjamose šalyse.

3.2.1. Eksporto struktūrai ir dinamikai Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje būdingos bendrosios tendencijos ir jų ekonominė statistinė analizė

Ankstesnė analizė parodė, kad Vengrijos, Lietuvos ir Čekijos eksporto apimčių ir BVP santykis per visą nagrinėjamą laikotarpį nuo 2004 iki 2015 m. kiekvienais metais viršijo ES vidurkį, tačiau nagrinėjant eksportą būtina atsižvelgti ne tik į eksporto apimtį, bet ir į turintį santykinį pranašumą. Tam tikslui atlikti santykinio prekybos balanso indekso (RTB) skaičiavimai ES šalyse. Pastebėta, kad iš 28 šalių tik 15 turi santykinį pranašumą ir jų eksportas viršija importo apimtį, tarp kurių yra Čekija ir Vengrija. Lietuva šiuo aspektu išliko importuojanti šalis iki 2012 m., tačiau indekso reikšmė nuo 2004 m. turi tendenciją augti ir iki 2015 m. padidėjo 0,07 punktais (8 priedas). Todėl toliau aktualu įvertinti, kaip pasirinktų šalių eksporto skatinimo priemonės veikia jų eksportą bei kokios savybės leidžia turėti santykinį pranašumą.

Tyrimo pradžioje detaliau pateikta pasirinktų šalių eksporto struktūrą bei jos tendencijos. Eksporto struktūra galima nagrinėti įvairiais pjūviais, t.y. pagal jo komponentus, technologijų naudojimą, kvalifikacijos naudojimą, gamybos intensyvumą ir t.t. (Acharyya, 2014; Jaegers, T. et al., 2013).

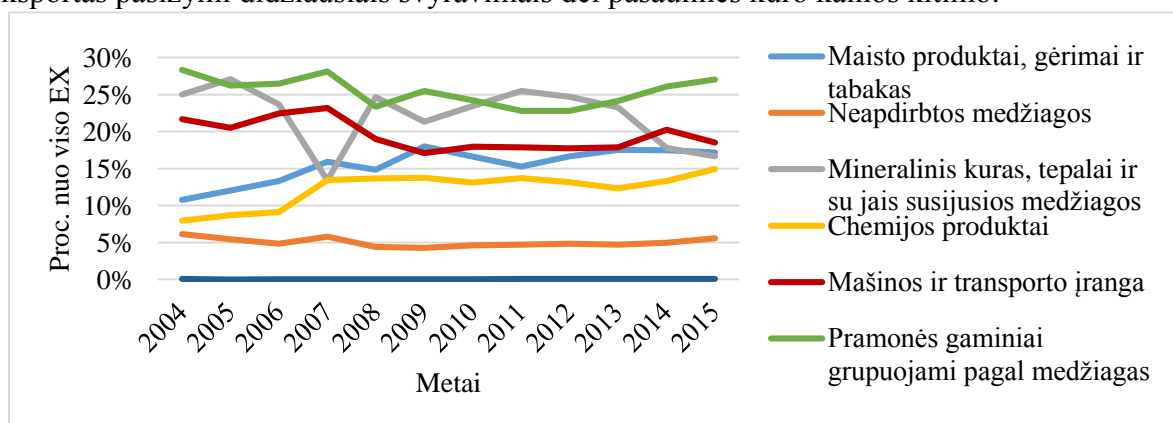
Pradžioje siekiama identifikuoti 3 pasirinktų šalių eksporto struktūrą pagal prekių grupes, kurios dominuoja šalių eksporte. Analizėje naudojamas JT SITC klasifikatorius. Nagrinėjant 2015 m. šalių eksportą (11 pav.) pastebėta, kad tiek mašinų ir transporto įrangos, tiek pramonės gaminių eksportas santykinai mažiausias Lietuvoje ir tokia tendencija išlieka per visą nagrinėjamą laikotarpį. Tuo išsiskiria ne tik nuo Čekijos ir Vengrijos, kadangi Čekijos didžiausią dalį eksporto sudaro mašinų ir transporto įranga – 55 proc., o Vengrijos 56 proc. eksporto sudaro – pramonės gaminiai, bet ir nuo ES šalių vidurkio. Taip pat išskiriama tai, kad Lietuva tarp 3 šalių santykinai daugiausiai eksportuoja maisto produktus, nuo 2004 iki 2015 m. jų eksportas padidėjo nuo 11 iki 17 proc. nuo viso eksporto.

11 pav. Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksporto struktūra pagal JT standartinį tarptautinės prekybos klasifikatorių (SITC), 2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

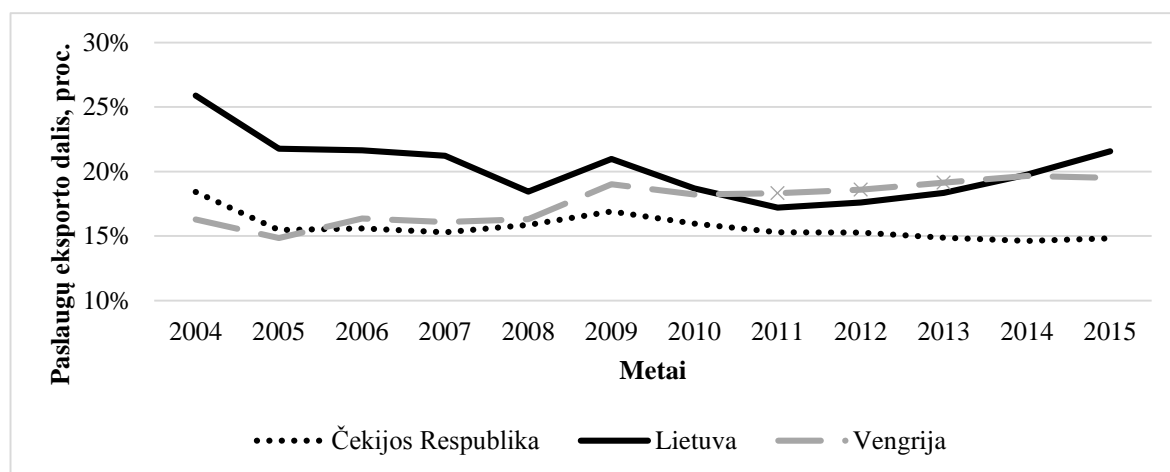
Stebint 3 šalių eksporto struktūrą pagal JT SITC rev. 3. klasifikaciją, pastebėta, kad Vengrijos ir Čekijos santykinis eksporto pasiskirstymas pagal grupes išlieka stabilus ir panašus per visą nagrinėjamą laikotarpį (10 priedas), tuo tarpu, Lietuvos struktūra išsiskiria dideliais svyravimais. Kaip matoma 12 pav. mineralinio kuro, tepalų ir su jais susijusių medžiagų grupės eksportas pasižymi didžiausiais svyravimais dėl pasaulinės kuro kainos kitimo.

12 pav. Lietuvos eksporto struktūra pagal SITC klasifikaciją, 2004 – 2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

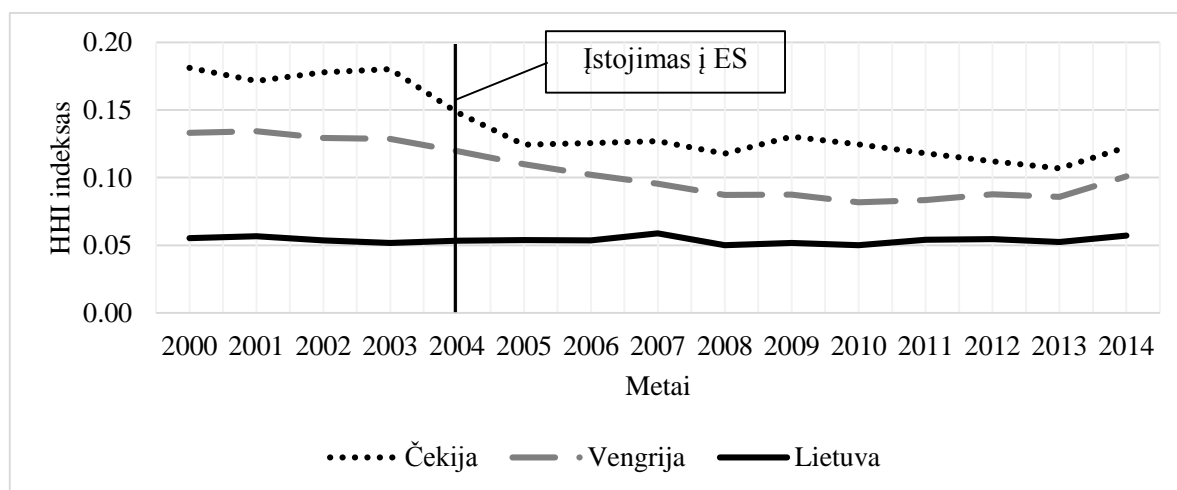
Nagrinėjant eksportą 2004 – 2015 m. pagal jo komponentus – prekes ir paslaugas – pastebėta, kad prekės sudaro didesnę dalį eksporto. Iš 13 pav. galima pastebėti, kad Lietuvos paslaugų eksportas palyginus su kitomis šalimis svyruoja daugiausiai (4 lentelė; 10 priedas), tačiau paslaugų eksporto dalis išlieka didžiausia (išimtys 2011, 2012 ir 2013 m.).

13 pav. Paslaugų eksporto dalis Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksporto struktūroje, 2004 – 2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostato duomenimis

Anot ECB (2012), šalies prekybos atvirumas sumažina valstybės augimo nestabilumą, su sąlyga, kad eksportas yra diversifikuotas, t.y. mažinama rizika. Todėl toliau pateikiamas šalių HHI diversifikavimo indeksas pagal rinkas.

14 pav. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos Herfindahlio ir Hirschmano koncentracijos indeksas pagal rinkas, 2000 – 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės

Pasirinkta nagrinėti HHI indeksą nuo 2000 m. siekiant išanalizuoti, ar jis pasikeitė šalims įstojus į ES. Iš 14 pav. matoma aiški tendencija, kad Lietuvoje mažiausias HHI koncentracijos koeficientas, kurio dinamika praktiškai išliko vienoda per visą nagrinėjamą laikotarpį. Lietuvos eksportas pagal rinkas nėra pakankamai gerai išskaidytas, kaip jis išskaidytas pagal prekes.

Nemenka Lietuvos eksporto koncentracija pagal rinkas yra susijusi su itin dideliu eksportu į Rusiją. Analizuojamojo laikotarpio pabaigoje į šią valstybę buvo vežama 15 proc. visos eksportuojamos produkcijos. Taigi, įvykus paklausos šokui Rusijoje, Lietuvos ekonomika tai pajunta gana stipriai, ką ir parodė embargo atvejis (ECB, 2014). Esant tokiai situacijai svarbus šalies gamintojų konkurencingumas, nes tokiu atveju lengviau persiorientuoti eksportuoti į kitas rinkas. Todėl remiantis tuo, kad šalių eksporto struktūra skiriasi, toliau analizuojant eksportą svarbu apskaičiuoti ir jų konkurencingumą.

Šiame kontekste konkurencingumas traktuojamas kaip šalies gebėjimas parduoti savo prekes užsienio rinkose (OECD, 1998). Norint įvertinti šalių prekių konkurencingumą pagal gamybos veiksnių naudojimo intensyvumą, apskaičiuotas RCA indeksas pagal Peneder (1999) taksonomijos klasifikaciją, atlikta pagal dviejų ženklų lygmens 3 revizijos JT SITC klasifikatoriaus. Vėliau, siekiant išsiaiškinti konkurencingumo būvimą, šis indeksas buvo modifikuotas į RCSA indeksą, kurio reikšmės nurodytos 5 lentelėje.

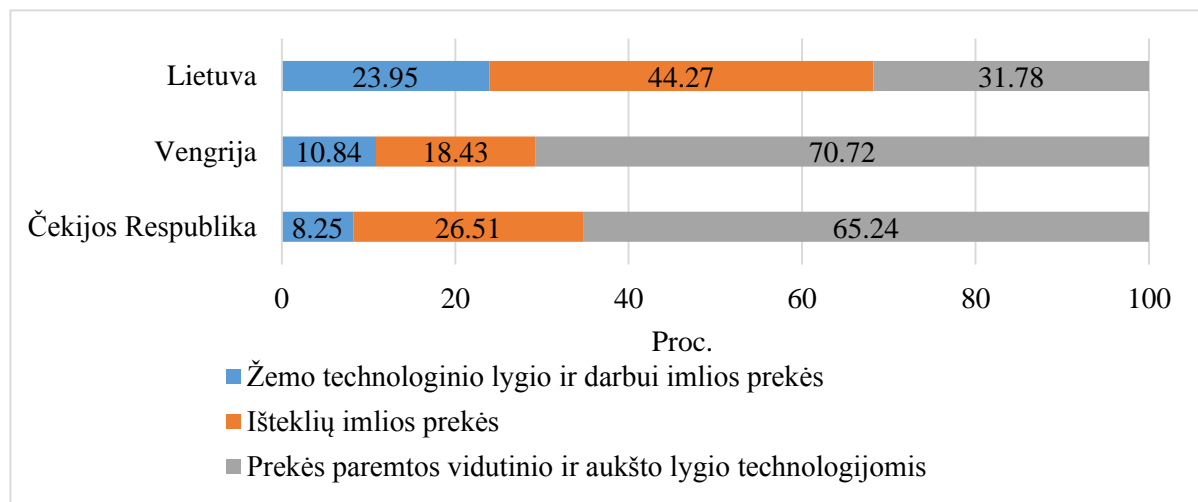
5 lentelė. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksportuojamų prekių konkurencingumas 2004 ir 2014 m., RCSA indeksas

Prekių kategorija	Šalis	Čekija		Vengrija		Lietuva	
		2004	2014	2004	2014	2004	2014
Pamatinė pramonė		0.47	0.56	0.53	0.54	0.01	0.13
Darbai imli pramonė		0.42	0.38	0.38	0.38	0.56	0.47
Kapitalui imli pramonė		0.20	0.01	-0.05	-0.08	0.46	0.31
Orientuota į reklamą pramonė		-0.73	-0.65	-0.70	-0.63	-0.60	-0.42
Orientuota į mokslo tyrimus bei aukštas technologijas pramonė		-0.07	0.05	0.10	0.41	-0.15	0.24

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Peneder M. (1999) taksonomija

Iš lentelės duomenų galima pastebėti, kad pamatinė pramonė konkurencingiausia tiek Čekijoje, tiek Vengrijoje. Be to, reikia išryškinti faktą, kad Vengrija tarp 3 šalių išsiskiria didžiausiu konkurencingumu aukštos technologijos pramonės prekių gamyboje. Tuo tarpu, Lietuva pasižymi aukštu konkurencingumu eksportuojant darbai imlias prekes, o žemu konkurencingumu gaminiais, orientuotais į reklamą. Išnagrinėtoje situacijoje išryškėja Lietuvos eksporto struktūros paradoksas. Pastebėta, kad tiek Čekijoje, tiek Vengrijoje daugiau nei 50 proc. viso eksporto sudaro pamatinės pramonės prekės, tuo tarpu Lietuvoje egzistuoja visiškai priešinga situacija: prekės su žemiausiu konkurencingumu sudaro net penktadalį visos eksporto struktūros, lygiai tiek pat, kiek ir aukštu konkurencingumu pasižyminti darbai imli pramonė (1-2 lentelės; 12 priedas). Iš to galima teigti, kad Lietuvoje eksportuojant prarandama alternatyvioji nauda, kurios būtų galima gauti pasinaudojant santykiniais pranašumais. Ištekliai yra paskirstomi neteisingai ir eksportuojamos tos prekės, kurios turi mažą pridėtinę vertę.

Analizuojant šalies išteklių skirtų eksportui panaudojimą nagrinėjama eksporto struktūrą pagal parengtą M. Landesmann ir R. Stehrer (2003) taksonomiją. Šiuo atveju eksportas paskirstomas pagal tokius kriterijus: žemo technologinio lygio ir darbui imlios prekės; išteklių imlios prekės ir prekės paremtos vidutinio ir aukšto lygio technologijomis. Analizės skaičiavimo rezultatai pateikti 15 pav. (1-3 lentelės; 13 priedas).

15 pav. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksporto struktūrą pagal technologijų naudojimą, 2004 – 2014 m. vidurkis

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis M. Landesmann ir R. Stehrer (2003) taksonomija

Iš 15 pav. galima pamatyti dar vieną trūkumą Lietuvos eksporto struktūroje, beveik 70 proc. eksporto sudaro žemų technologijų ir išteklių reikalaujantys produktai, kurie, vėlgi, atspindi tuos pačius nekonkurencingus produktus. Palyginimui, situacija Vengrijoje ir Čekijoje visai kitokia: didžiausią eksporto dalį sudaro vidutinių ir aukštų technologijų prekių dalis, kurių pridėtinė vertė santykinai didesnė. Be to, apskaičiuotas EXPY indeksas (14 priedas) parodė, kad dėl santykinai mažesnio žemų technologijų prekių eksporto Čekijos eksporto produktyvumas – aukščiausias tarp nagrinėjamų šalių, kuomet Lietuvoje – žemiausias. Toliau tęsiant tyrimą 3.2.2. skyriuje analizuojant šalių TUI dinamiką bei klasterių veiklą identifikuojama viena iš galimų tokios eksporto pagal technologijų naudojimą struktūros priežasčių.

Atlikti skaičiavimai parodė, kad, skirtingai nei Čekijoje ir Vengrijoje, net penktadalį Lietuvos eksporto sudaro konkurencingumu nepasižymintys produktai, tai nurodo, jog ištekliai yra paskirstyti neefektyviai ir prarandama alternatyvioji nauda. Taip pat Lietuva išsiskiria žemo technologinio lygio produktų eksportu, todėl svarbu surasti būdus, kaip motyvuoti Lietuvos gamintojus investuoti į žmogiškąjį kapitalą bei aukštas technologijas, siekiant kurti aukštesnės pridėtinės vertės produktus. Toliau atliekama analizė, kurios rezultatai leis surasti priežastis, kodėl tam tikrą šalį turi santykinę pranašumą eksportuojant tam tikras prekių grupes,

bei atskleis, kaip konkrečios šalies eksporto skatinimo priemonės veikia šalies eksportą, bei kaip jos pakeičia konkurencingumą kitų šalių kontekste.

3.2.2. Eksporto skatinimo priemonių Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje patirties analizė

Išanalizavus pasirinktų šalių eksporto struktūrą, identifikuotos pagrindinės savybės ir galimos problemos, trukdančias siekti eksporto plėtros. Tad norint įrodyti, kad eksporto skatinimo priemonių naudojimas leidžia efektyviau ir greičiau vystyti šalies eksporto plėtrą, būtina atlikti pasirinktų šalių dokumentų, skirtų eksporto plėtros politikai nustatyti, analizę. Ji taip pat leistų nustatyti ir naudojamų priemonių poveikį šalies ekonomikai.

Pasirinkta nuodugniai išanalizuoti Čekijos 2012 – 2020 m. eksporto strategiją, Vengrijos 2010 – 2020 m. šalies plėtros strategiją ir Lietuvos 2009 – 2013 m. eksporto skatinimo strategiją bei 2014 – 2020 m. eksporto plėtros gaires, pasirinktų šalių TUI pritraukimo priemonių reglamentavimą bei klasterių infrastruktūros sudarymo sąlygas.

Čekijos eksporto skatinimo struktūros analizė

Anot Čekijos Pramonės ir prekybos ministerijos (2012), verslo skatinimas apibrėžiamas kaip: „šalies priemonių rinkinys, kuriame daugiausiai dėmesio skirta ekonomikos sritims, kurio tikslas sukurti prekybai ir investicijoms atitinkamą ekonominę, socialinę, teisinę bei mokestinę aplinką, skatinančią veikti ne tik šalies viduje, bet ir remti ūkinę ir komercinę veiklą užsienyje“. Galbūt dėl tokio apibendrinančio požiūrio į verslumo plėtrą, eksporto skatinimo politika buvo Konkurencingumo strategijos dalis iki 1999 m. Čekijos 2012 – 2020 m. eksporto skatinimo strategijos tikslas labai ambicingas ir prisidedantis prie tų pačių metų Konkurencingumo strategijos tikslo įgyvendinimo: iki 2020 m. tapti viena iš 20 konkurencingiausių šalių pasaulyje. Paminėtina, kad 2012 m. užėmė – 39 vietą. Už strategijos įgyvendinimą atsakingos kelios institucijos, nurodytos schemoje (MIT, 2012).

Pramonės ir prekybos ministerija

- Čekijos prekybos plėtros agentūra (Czech Trade)
- Čekijos investavimo agentūra (Czechinvest)
- Čekijos prekybos ir investavimo Taryba (Czech Council for trade and investment)

Užsienio reikalų ministerija

- Čekijos ambasadų komerciniai skyriai
- Čekijos Centrai (Czech Centers)

Regioninės plėtros ministerija

- Čekijos turizmo plėtros agentūra (Czech Tourism)

Finansų ministerija

- Čekijos eksporto bankas (ČEB)
- Eksporto garantijų ir draudimų korporacija (EGAP)
- Čekijos - Moravijos garantijų ir plėtros bankas

16 pav. Čekijos institucijos, skatinančios eksporto plėtrą

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Čekijos 2012 – 2020 eksporto plėtros strategija

Už pačios strategijos rengimą atsakinga Pramonės ir prekybos ministerija kartu bendradarbiaudama su Užsienio reikalų ministerija, Prekybos rūmais, Verslo sąjungomis ir t.t. Strategijoje išryškinti didžiausi Čekijos esami trūkumai prekybos srityje ir nustatytos priemonės, kurios leistų jas pašalinti. Galiojanti Čekijos eksporto plėtros strategija sudaryta iš 3 pakopų (lentelė 6).

6 lentelė. **Čekijos 2012 – 2020 m. eksporto strategijos pakopos**

<i>I pakopa. Eksporto inteligencija</i>	<i>II pakopa. Eksporto plėtra</i>	<i>III pakopa. Verslo galimybių plėtra</i>
Prieigos prie informacijos supaprastinimas	Pasirengimas eksportui ir eksporto edukacija	Išplėsti Čekijos eksporto paklausą
Verslo kontaktai ir statistika	Konsultacinės paslaugos	Investicijos į eksportą
Rinkų naujienos ir analizės	Eksporto finansavimas	Rinkodara, prekiniai ženklai, lobizmas
Eksporto infrastruktūra ir žmogiškieji ištekliai	Eksporto ekosistema	Problemų sprendimas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Čekijos 2012 – 2020 m. eksporto plėtros strategija

I pakopos priemonės – tai visa reikalinga informacija apie eksportą, duomenų bazės ir atitinkamos analitinės priemonės, skirtos eksportui ir internacionalizacijai. Galima teigti, kad I pakopa skirta mažinti eksporto barjerus dėl informacijos trūkumo. Tai pasiekti sukurti 3 projektai: 1) Eksporto informacijos ir paslaugų teikimo centras (angl. *back – office*) – atsakingas už analizės atlikimą ir informacijos surinkimą identifikuoti pokyčius globalinėje rinkoje ir parengti medžiagą kitoms atsakingoms institucijoms plečiant užsienio tinklus; 2) „Vieno langelio“ (angl. *one – stop – shop*) principo informacijos suteikimas: besikreipiančiam eksportuotojui į bet kokią eksporto rėmimo instituciją informaciją suteikiama greičiausiu būdu; 3) Globalus eksporto diversifikavimas – remiantis *back – office* duomenimis CzechTrade, Czechinvest ir kitos institucijos privalo rengti atskiras strategijas kiekvienam regionui skatinant ne tik pagrindines eksporto sritis, bet ir didinti paslaugų, inovacijų potencialą.

II pakopos priemonės – skirtos sukurti palankias sąlygas eksportui ir skatinti potencialius eksportuotojus eksportuoti. Šios pakopos priemonės taip pat išskirstytos į 5 projektus, kurių siekis: padidinti eksporto apimtį; padidinti eksportuotojų skaičių 15 proc., iš kurių 50 proc. sudarytų SVV; diversifikuoti eksportą (suteikiant informaciją apie eksporto galimybes ne ES rinkose); skatinti eksportuotojus pereiti į aukštesnę gamybos grandinę bei maksimaliai išnaudoti teigiamą sąveiką dėl efektyvaus eksporto skatinimo priemonių koordinavimo.

III pakopos priemonės – skirtos ES prekybos politikos vykdymo užtikrinimui ir eksporto į ES palengvinimui; užsienio rinkų institucijų optimizacijai; paslaugų eksporto skatinimui bei inovacijų diegimui vidaus eksporto pramonėje (Munkácsi, Z., 2009).

Čekijos valstybinė eksporto finansavimo sistema paremta dviejų nepriklausomų valstybinių institucijų – Čekijos eksporto bankas (toliau – ČEB) ir Eksporto garantijų ir

draudimų korporacija (toliau – EGAP). Tokia eksporto skatinimo schema šalyje dar vadinama dvinariu eksporto rėmimo modeliu. Pastebėtina, kad ČEB prižiūri tokios institucijos kaip PPO, EBPO ir ES, užtikrinant sąžiningą finansavimą, kuris atitinka pateiktas sąlygas 7 lentelėje (ČEB, 2016; Janda., K. ir kt., 2013; OECD, 2016).

7 lentelė. Čekijos eksporto banko eksporto kreditų sąlygos

Minimalus paskolos gražinimo laikotarpis	2 metai
Maksimalus paskolos gražinimo laikotarpis	8 – 10 metai (priklausomai nuo šalies)
Pradinis įnašas mažiausiai 15 proc. nuo kontrakto sumos	
Fiksuota palūkanų norma (CIRR)	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ČEB

Pabrėžtina tai, kad nors ir didžiausią dalį eksporto finansuoja ČEB, jam nėra suteikiama monopolinė galia, tačiau jis turi ryškus privalumus, kurie jį išskiria nuo likusių komercinių bankų. Visų pirma, kaip valstybinis bankas, nesiekiantis pelno, siūlo žemas palūkanų normas ir yra vienintelis Čekijos bankas, kuris naudoja fiksuotą palūkanų normą ilgalaikėms paskoloms (angl. *Commercial Interest Reference Rate (CIRR)*). Be to, jo siekis suteikti kuo daugiau paskolų nepaisant aukštos rizikos. Kita vertus, komerciniai bankai nelinkę skolinti kai kurioms pramonėms (pavyzdžiui, atominė energija ar ginklai) arba šalims, net ir apdraudžiant jas EGAP. Taip pat dauguma komercinių bankų yra užsienio kapitalo, todėl eksporto kredito suma dažniausiai negali viršyti daugiau nei 10 mln. eurų, tuo tarpu ČEB tokių apribojimų neturi. Tad finansavimo greitis ir patogumas yra ČEB pagrindiniai pranašumai.

Kita vertus, nepaisant valstybės dvinario modelio finansavimo į eksporto plėtros procesą taip pat įtraukiamas ir palankios aplinkos klasterių kūrimuisi. Detalus klasterių kūrimosi procesas pavaizduotas 17 pav.

I etapas 2002 - 2006	<ul style="list-style-type: none"> • Priimta Nacionalinė klasterių strategija 2005 - 2008 m. • Vykdoma programa CLUSTER (finansuojama iš ES struktūrinių fondų) - 9 389 tūkst. EUR
II etapas 2007 - 2013	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Nacionaliniu lygmeniu:</i> Nacionalinė inovacijų strategija 2005 - 2010; Nacionalinė inovacijų politika 2005 - 2010; Smulkių ir vidutinių įmonių paramos strategija 2007 - 2013; Regionų plėtros strategija 2007 - 2013. • Vykdoma COOPERATION programa (finansuojama iš ES struktūrinių fondų) - 83 333 tūkst. EUR • <i>Regionų lygmeniu:</i> priimti kiekvieno regiono inovacijų strategija, regiono plėtros strategija bei regiono veiklos programos.
III etapas 2014 - 2020	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Nacionaliniu lygmeniu:</i> Nacionalinė inovacijų strategija 2012 - 2020; Čekijos tarptautinė konkurencingumo strategija 2012 - 2020; Mažų ir vidutinių įmonių paramos strategija 2014 - 2020. • Vykdoma COOPERATION programa (finansuojama iš ES struktūrinių fondų) - 20 000 tūkst. EUR (iki 2016 m. pirmo pusmečio pabaigos išnaudota 11 606 tūkst. EUR) • <i>Regionų lygmens:</i> priimama regiono inovacijų strategija bei regiono plėtros strategija.

17 pav. Klasterių vystymosi etapai Čekijoje

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Czech Invest, Visegrad Fund (2016) ataskaitomis

Analizuojant Čekijos klasterių kūrimų procesą, pastebėta, kad jų kūrimasis pradėtas vykdyti nuo 2001 m., kuomet Pramonės ir prekybos ministerija į 2001 – 2004 m. Nacionalinę kooperacijos programą įtraukė mažų ir vidutinių įmonių bendradarbiavimo palaikymą. Pirmasis žingsnis kuriant klasterius – priimta 2005 – 2008 m. Nacionalinė klasterių strategija 2005 m. liepos mėn., kurios tikslas buvo sujungti Pramonės ir prekybos ministeriją, Regionų plėtros ministeriją, Darbo ir socialinės apsaugos ministeriją, Švietimo ministeriją, Jaunimo ir sporto centrų bei Čekijos regionų išteklius, siekiant: mažų ir vidutinių įmonių, inovacijų, mokslinių darbų ir tyrimų, eksporto plėtros; infrastruktūros bei švietimo sistemos gerinimo (Solvell, O. et al., 2003).

Labai svarbų vaidmenį atlieka ne vyriausybinių ir ne pelno siekianti Nacionalinė klasterių asociacija (NCA), kurios misija nuo 2008 m. – sukurti kompetentingą, ilgalaikę platformą klasterių iniciatyvoms kurtis tiek šalyje, tiek internacionalizuojantis. Asociacija reprezentuoja klasterių dalyvių interesus, jų poreikius, palengvina jų plėtrą, atstovauja siekiant finansavimo bei suteikia pagalbą ieškant partnerių šalyje arba užsienyje norint internacionalizuotis (NCA tinklapis, 2016). Kad gautų finansinę paramą pagal programas klasterio dalyviai privalo atitikti keliamus reikalavimus:

- kiekvienas dalyvis – legaliai įformintas juridinis asmuo, atitinkantis Čekijos teises ir įstatymus;
- minimalus klasterio dalyvių skaičius – 15;
- universitetas arba tyrimų laboratorija privalo būti viena iš klasterio narių;
- mažiausiai 60 proc. dalyvių – mažo ir vidutinio dydžio įmonės;
- klasterio nariai privalo vykdyti verslui keliamus reikalavimus (Solvell, O. et al., 2003; MELE, 2012).

Toks valstybinės sisteminis požiūris į eksporto plėtrą leidžia Čekijos eksportuotojams sėkmingai konkuruoti pasaulio rinkose. Czech Trade norint atlikti šio eksporto plėtros modelio įvertinimą 2012 m. atliko 491 Čekijos eksportuojančių įmonių apklausą, kurį parodė, kad didžiausia jų dalis, net 74 proc., pasinaudojo Czech Trade paslaugomis, t.y. konsultacijomis ir rinkos analizėmis. Taip pat 89 proc. įmonių buvo visiškai patenkinti ir patenkinti eksporto skatinimo plėtros institucijų veikla ir jų paslaugomis.

Vengrijos eksporto skatinimo institucinės bazės analizė

Vengrijoje valstybinė eksporto skatinimo institucinė bazė taip pat yra dvinarė, kurios sudaro atskiras bankas Eximbank (angl. *Hungarian Export – Import Bank Plc.*) ir draudimo agentūra (angl. *Hungarian Export Credit Insurance Plc.*) (toliau – MEHIB), kurias 1994 m. gegužės 26 d. įsteigė Vengrijos Vyriausybė, o jų kontrolę ir priežiūrą atlikti pateikta Vengrijos

Nacionalinės ekonomikos ministerijai. Monitoringą kaip ir ČEB taip pat atlieka ir ES, o nuo 2011 metų ir EBPO (Kovesdi, M., 2012; EXIM tinklapis, 2016).

Abiejų įstaigų tikslas – užtikrinti efektyvius finansinius ir draudimo sprendimus Vengrijos eksportuojančioms įmonėms. Be to, kaip ir Čekijoje, EXIM bankas nesudaro konkurencijos komerciniams bankams, kadangi jų veikla susijusi su tomis įmonėmis, kurioms komerciniai bankai nesuteikia paslaugų dėl per didelės rizikos. Be to, EXIM bankas nesiekia aukšto pelningumo, todėl gali leisti siūlyti žemas palūkanų normas, kur ilgalaikėms paskoloms taikoma fiksuota palūkanų norma (angl. *Commercial Interest Reference Rate (CIRR)*) (EBF, 2014). Kaip matyti suteikiamos valstybinės eksporto kreditų sąlygos Čekijoje ir Vengrijoje beveik nesiskiria, išskyrus maksimalų paskolos gražinimo laikotarpį, kuris Čekijoje nustatomas nuo 8 iki 10 metų.

8 lentelė. **Vengrijos eksporto banko eksporto kreditų sąlygos**

Minimalus paskolos gražinimo laikotarpis	2 metai
Maksimalus paskolos gražinimo laikotarpis	5 – 10 metai (priklausomai nuo šalies ir paskolos tipo)
Pradinis įnašas mažiausiai 15 proc. nuo kontrakto sumos	
Fiksuota palūkanų norma (CIRR)	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EXIM duomenimis

Taip pat su EXIM įstaigomis glaudžiai bendradarbiauja Vengrijos Nacionalės prekybos namai (angl. *Hungarian National Trading House*), kurių tikslas siejamas su eksportuojančių įmonių švietimu. Suteikia įvairią informaciją, paslaugas, susijusias su rinkos tyrimais, analizėmis, padeda gauti finansavimą iš EXIM, taip pat ieško verslo partnerių užsienyje.

Skirtingai nei Čekija ir Lietuva, Vengrija neturi atskiros strategijos skirtos eksporto plėtrai. Nuo 2001 iki 2010 m. galiojo Pirmasis *Szechenyi* Planas, t.y. bendroji šalies plėtros strategija, pavadinta 1980 – tų metų Vengrijos politologo ir reformatoriaus István Széchenyi vardu. Kuomet 2010 m. buvo priimtas naujas – Antrasis *Szechenyi* Planas, kurio tikslas – ne tik pagerinti ES paramos lėšų įsisavinimą siekiant ekonominės plėtros, bet ir padidinti šalies konkurencingumą. Naujo plano tikslas – sukurti milijoną naujų darbo vietų iki 2020 m. Prie šio tikslo prisidėjo ir MEHIB, kuris 2011 m. pristatė 4 metų strategiją, suderintą su Antruoju šalies plėtros planu, siekiant naujų darbo vietų kūrimo per eksporto plėtrą.

Nacionalinės plėtros ministerija ir Nacionalinės ekonomikos ministerija (iki 2010 m. šios ministerijos nebuvo atskirtos) taip pat atsakingos ir už klasterių politikos formavimą ir vykdymą. Įsteigtas Klasterių plėtros biuras (veng. *MAG*), įpareigotas vykdyti įmonių plėtros ir mokslo bei inovacijų programas, skirtas SVĮ. Taip pat lygiagrečiai vykdoma *Polus* programa, kurios siekis sukurti 8 miestus – „ekonominius polius“ 7 Vengrijos regionuose (remiantis Prancūzijos pavyzdžiu) (Keller, P., 2016).

Nagrinėjant klasterių politikos formavimąsi Vengrijoje, pastebėta, kad pirmieji klasteriai pradėjo kurtis 2000 m., kurių kūrimo iniciatorius - Ekonomikos ministerija. Panonijos automobilių klasterį įsteigė Suzuki, General Motors, Audi gamyklos ir dar 50 SVĮ. Be to, vykdant visas programas ir *Szechenyi* planą iki 2002 m. susikūrė net 20 klasterių, iš jų 13 buvo suteikta beveik 1 mln. eurų valstybės parama, o Vengrijai tapus ES nare, atsirado ir struktūrinių fondų paramos galimybės (MELE, 2012). Tačiau paminėtina, kad norint gauti finansavimą, pagal 6 kriterijų schemą apskaičiuojamas bendras balas, vertinamas: klasterio poveikis užimtumui; smulkių ar vidutinių įmonių dalyvavimas; eksporto potencialas; bendradarbiavimo programa; mokslinių tyrimų įtraukimas į veiklą ir klasterio strategija (MAG, 2013). Tačiau sudėtingos finansavimo schemas atsisakyta ir nuo 2016 m. rugpjūčio mėn. taikomas kitas sąrašas reikalavimų, tokie kaip:

- minimalus klasterių dalyvių skaičius – 20, iš kurių 15 pastovūs nariai per paskutinius 2 metus;
- klasterio dalyvis gali būti tik 2 klasterių dalyvis;
- klasteris turi veikti mažiausiai 3 metus;
- 75 proc. dalyvių – smulkios ir vidutinės įmonės;
- realizuotas bent vienas inovatyvus projektas, kuris sugeneravo 160 000 EUR pajamų (taikoma refinansavimui) (MAG, 2013).

Kaip ir Čekijoje finansavimas taip pat skirtas trumpam laikotarpiui – 3 metams, dėl tolesnio finansavimo reikalinga nauja paraiška. Šiuo metu klasterių politika vykdoma pagal *Szechenyi* Planą 2014 – 2020, o finansavimą skiria Sanglaudos fondas.

Taigi, galima teigti, Vengrijoje sukurta duali eksporto skatinimo sistema, kurios tikslas skatinti šalies eksportą bei prisidėti prie pagrindinio šalies plėtros tikslo, t.y. ekonominio augimo. Taip pat suteikiamos finansinės priemonės bei sudarytos klasterių kūrimuisi sąlygos, skatinančios eksportą, sudaro prielaidas pramonės bei šalies konkurencingumui didinimui.

Lietuvos eksporto skatinimo institucinės bazės analizė

Lietuvos socialinės ir ekonominės plėtros ilgalaikė strategijoje eksporto skatinimas laikomas viena iš prioritetinių Lietuvos Vyriausybės ekonominės politikos veiklos sričių (Žin., 2002, Nr. 113-5029). Šiai veiklai koordinuoti ir vykdyti įpareigoti LR ūkio ministerija, VŠĮ „Versli Lietuva“, VŠĮ „Lietuvos verslo paramos agentūra“, UAB „Investicijų ir verslo garantijos“, LR užsienio reikalų ministerija, LR finansų ministerija bei kitos valstybinės institucijos. Šiai veiklos sričiai lėšos skiriamos tiek iš nacionalinio biudžeto, tiek iš ES struktūrinių fondų.

LR Vyriausybė norint aktyviau skatinti Lietuvos verslo augimą ir jo konkurencingumą 2001 m. lapkričio 29 d. įsteigė garantijų instituciją UAB „Investicijų ir verslo garantijos“

(toliau – INVEGA), kurios priežiūra atlieka LR ūkio ministerija. Šios įmonės tikslas – padėti plėstis smulkiam ir vidutiniam verslui, administruojant ES struktūrinių ir investicinių fondų lėšomis finansuojamas priemones. Paskolos suteikiamos per skirtingas kredito įstaigas, todėl kreditavimo sąlygos skiriasi. Atsižvelgiant į verslo kreditavimo galimybes ir poreikį pasirenkama:

- 1) verslumo skatinimo fondo paskola;
- 2) pasidalintos rizikos paskola;
- 3) atviro kreditų fondo paskola.

Tačiau žiūrint iš eksportuotojo perspektyvos, įstatyme, reglamentuojančiam INVEGA veikla, nei vieno fondo paskolos nėra teikiamos įmonėms planuojančios užsiimti veikla, tiesiogiai susijusia su eksportuojamais kiekiais, platinimo tinklo kūrimu bei veikla arba kitoms einamosios išlaidoms, susijusioms su eksporto veikla (TAR Nr. 15712). Tuo tarpu, nagrinėjant eksporto draudimo garantijas, taip pat pastebėta, kad šiuo metu jos nėra šios įmonės veiklos sritis, bet nuo 2010 m. gegužės iki 2012 m. gruodžio mėn. galiojo Vyriausybės įsakymas, pagal kurį buvo teikiamos valstybės specialios garantijos (Žin. Nr. 59 – 1462; EK, 2011).

Pagal patvirtintą Valstybės pagalbos schemą INVEGA garantijas suteikdavo su sąlyga, kad draudimo įmonė suteikdavo mažesnę pirminę kredito limitą nei draudėjas pageidavo. Paminėtina, kad per 18 mėn. pagal šią schemą buvo suteikta 12 garantijų 4 įmonėms (įmonių veiklos sritys: maisto pramonė, lengvoji pramonė, plastikinių ir guminių gaminių gamyba). Nutraukus įsakymą, nuo 2013 m. pradžios Lietuvoje neegzistuoja joks instrumentas, kuris mažintų eksporto sandoriuose atsirandančią riziką. Kita vertus, Lietuvoje valstybinį draudimą, apdraudžiantį eksportuotojo mokestinių reikalavimų neįvykdymo riziką, susijusią su sandorio neįvykdymu, suteikdavo UAB DĮ „Lietuvos eksporto ir importo draudimas“ (LEID) nuo 1997 m. iki 2005 m. (Startienė, G., 2002; Žin., 1997, Nr. 65-1587). Tais pačiais metais LEID buvo privatizuota, Prancūzijos paskolų draudimo grupei “Coface” priklausanti Austrijos bendrovė “Osterreichische Kreditversicherung Coface” iš Vyriausybės įsigijo už 21mln. Lt.

Kad garantijų eksporto kreditui trūkumas yra problema, kuri mažina Lietuvos įmonių konkurencingumą ir sudaro nevienodas sąlygas rinkoje, teigia ir Lietuvos verslo konfederacijos generalinis direktorius Algimantas Akstinas (LVK, 2016), kadangi visos ES šalys (kaip jau ir anksčiau minėtos: Čekija ir Vengrija) turi valstybines eksporto kreditų garantijas, draudimo agentūras (išskyrus Airija, Kipras ir Malta) (Chauffour ir kt., 2010).

Atsižvelgiant į šią problemą LR ūkio ministerija planuoja šią veiklą vėl perduoti INVEGAI. Taip kad Lietuvoje veikiančioms SVV būtų teikiamos tiesioginės valstybės garantijos dėl nedraudžiamos eksporto rizikos mažinimo. Garantijos bus teikiamos iki 90 proc. sandorio sumos, kurių atidėjimo mokėjimo terminas yra iki 2 metų. Eksportuojančiai įmonei

bus garantuojama tik už neparduotinos eksporto kredito rizikos šalių pirkėjų nemokumo riziką. Be to, kaip ir Čekijoje bei Vengrijoje teikiamos tik už nacionalinės kilmės produkcijos ar paslaugų eksporto sandorius. Būtent tokiu būdu skatinama ir vietinės gamybos produkcijos eksporto plėtra. Pagal įstatymo pakeitimo projektą planuojama skirti iki 7 mln. EUR valstybės lėšų.

Kita LR ūkio ministerijos agentūra įsteigta 2003 metais – *VšĮ „Lietuvos verslo paramos agentūra“* (toliau – LVPA). Įstaigos veikla susijusi su ES paramos ir bendrojo finansavimo lėšų, skirtų Lietuvos verslo, turizmo ir energetikos sektoriams plėtrai, administravimu. Šios agentūros veikla remiasi sudarytais projektais, kuriais padeda įgyvendinti nacionalines strategijas ir programas. Taip pat šios agentūros veiklos sritys – užsienio partnerių paieška bei Lietuvos įmonių interesų atstovavimas užsienyje (LVPA, 2016).

2009 m. lapkričio 6 d. LR ūkio ministerijos įkurta įstaiga – *VšĮ „Versli Lietuva“*. Jos veikla prisideda prie anksčiau išnagrinėtų organizacijų – teikiant mokymus bei konsultacijas, padėti konkurencingiems verslams plėstis Lietuvoje ir už jos ribų. Šios įstaigos kompetencijoje yra atliekami įvairūs rinkų tyrimai bei analizės, kuriais pasitelkiant kitos įstaigos skiria paramą arba taiko eksporto skatinimo programas. Be to, atliekama ir švietimo funkcija, kuomet ekspertai konsultuoja verslus bei pateikia rekomendacijas. Taip pat bendradarbiaudama su LVPA suteikia eksportuotojams finansavimo galimybes pagal ES paramos programas (*Versli Lietuva*, 2016) (1 lentelė, 15 priedas).

Tyrimo metu, nustatyta, kad visos aukščiau išvardintos institucijos kartu su *VšĮ „Lietuvos inovacijų centru“* ir Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra³ (MITA) prisideda ir prie palankios klasterių aplinkos kūrimo Lietuvoje (Sakalauskiene, V. ir kt, 2016). Pirmosios valstybės iniciatyvos skatinti klasterių plėtrą – LR Valstybės ilgalaikės raidos strategija, patvirtinta LR Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187, kuri galiojo iki 2015 m. Jos pagrindu buvo atlikta studija, skirta identifikuoti 8 pramonės sektorius (kurie turėtų potencialą klasteriams kurtis) bei sudaryti klasterių žemėlapi, kuriame jie gali formuotis. Taip pat strategijoje svarbus vaidmuo klasterių plėtros vykdyme suteikiamas TUI pritraukimui, tačiau į Investicijų skatinimo 2008 – 2013 m. metų programoje šis aspektas nebuvo įtrauktas. Be to, iki 2014 m. atskira klasterių strategija nebuvo parengta, nors klasterių svarba pabrėžiama ir Valstybės pažangos strategijoje Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtinta LR Seimo 2012 m. gegužės 15 d. (Žin. Nr. 61-3050) bei Lietuvos inovacijų 2014 – 2020 metų strategijoje, patvirtinta LR Vyriausybės 2013 m. gruodžio 18 d.

---

³ 2010 m. gegužės 4 d. LR Ūkio bei švietimo ir mokslo ministerijos įsteigta Tarptautinių mokslo ir technologijų plėtros programų agentūros pagrindu (2002-2010 m.), o ši veiklą pradėjo kaip Lietuvos nacionalinis informacijos centras „Eureka“ (1999 m.).

Remiantis šiais dokumentais – 2014 m. vasario 27 d. LR ūkio ministru patvirtinta Klasterių plėtros koncepcija, kuri yra labiau rekomendacinio pobūdžio, skirta skatinti klasterizacijos procesą, siekiant padidinti inovacijų bei investicijų lygį, eksporto apimtį, darbo užimtumą bei produktyvumą (Žin., 2014, Nr. 2182).

Taigi, išstudijuojant pasirinktų šalių veikiančią eksporto skatinimo institucinę ir įstatyminę bazę, galima prieiti prie išvados, jog Lietuva išsiskiria valstybinio dvinario eksporto rėmimo modelio nebuvimu, ko rezultate išryškėja mažesnis vietinių įmonių, norinčių realizuotis kitose šalyse, konkurencingumas kitų ES šalių kontekste. Taip pat aiškios klasterių strategijos neturėjimas nesudaro palankią aplinką natūraliems klasteriams kurtis. Todėl būtina imtis priemonių esamą atotrūkį mažinti. Todėl toliau darbe, remiantis Čekijos ir Vengrijos pavyzdžiu, būtina išanalizuoti, ar valstybės eksporto kreditų draudimas yra pakankama ir efektyvi priemonė eksportui skatinti. Be to, remiantis šių šalių patirtimi, svarbu išstudijuoti, kokios aplinkybės yra būtinos kuriant palankią aplinką klasteriams kurtis bei TUI pritraukti, siekiant įvertinti kaip naudojamos eksporto skatinimo priemonės paveikė šalies eksportą bei ekonominį augimą.

3.2.3. Eksporto skatinimo priemonių poveikio eksporto struktūros pokyčiams Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje lyginamoji analizė

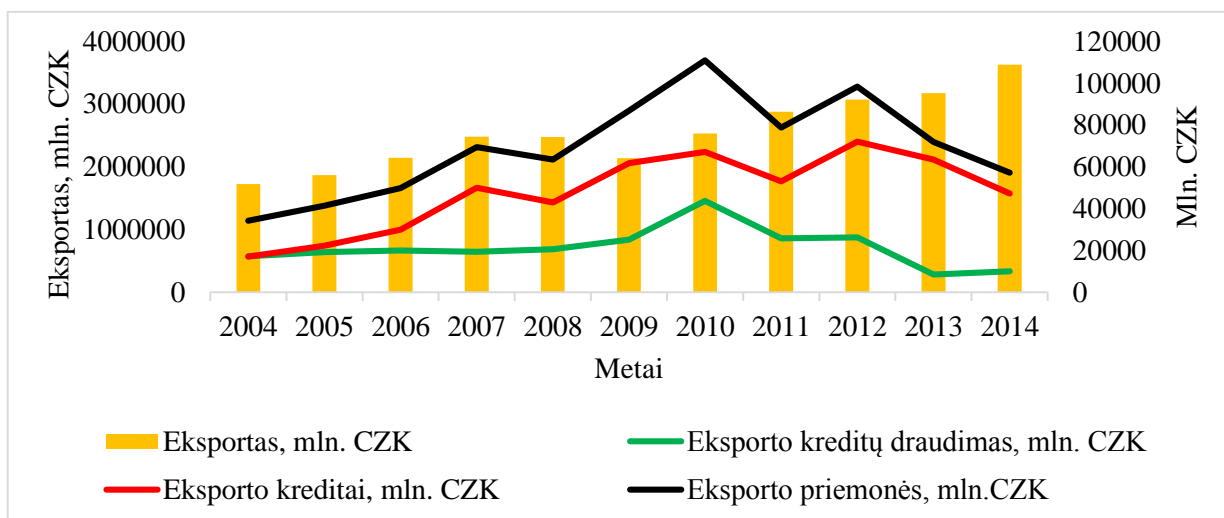
Šioje darbo dalyje siekiama išnagrinėti, kaip eksporto skatinimo priemonės paveikia eksporto struktūros pokyčius bei ekonominį šalies augimą.

Norint išnagrinėti eksporto skatinimo priemonių poveikį šalies eksportui, pasitelkiama koreliacinė – regresinė analizė. Atliktos Čekijos ir Vengrijos pateiktų duomenų analizės, kurios leidžia daryti išvadas apie dvinario eksporto skatinimo modelio taikomų priemonių (eksporto kreditų ir garantijų (4 lentelė; 15 priedas) efektyvumą eksporto plėtrai.

Analizuojant Čekijos atvejį (18 pav.) galime pastebėti, kad eksporto kreditai yra patrauklesnė priemonė nei šių priemonių draudimas, kurio paklausa nuo 2010 m. sumažėjo net 77 proc. Tačiau viena iš priežasčių, kuri lemė tokį pokytį - prasidėjęs nuosmukis dėl krizės. Taip pat nuo tų pačių metų mažėjo ir eksportas į Rusiją. Kasmet apie 1,5 proc. punkto mažiau suteikiama eksporto kreditų, atitinkamai mažėjo ir garantijų skaičius. Turint omenyje, kad Rusija priskiriama 4 rizikos grupei iš 7 pagal EBPO Konsensuso eksporto kreditų sutartį, tad draudimo įmokos – aukštesnės, eksporto apimtims mažėjant, mažėjo tiek eksporto kreditų, tiek draudimo apimtys (EBPO, 2016; EBF, 2014).

Nagrinėjant eksporto sričių finansavimą, pastebėta, kad daugiau nei pusės eksporto kreditų suteiktos SITC 71, 72 ir 73 kategorijos produktams, t.y. energijos generavimo mašinoms ir įrenginiams bei tam tikrų pramonės šakų mašinoms (2 lentelė; 15 priedas). O atlikta

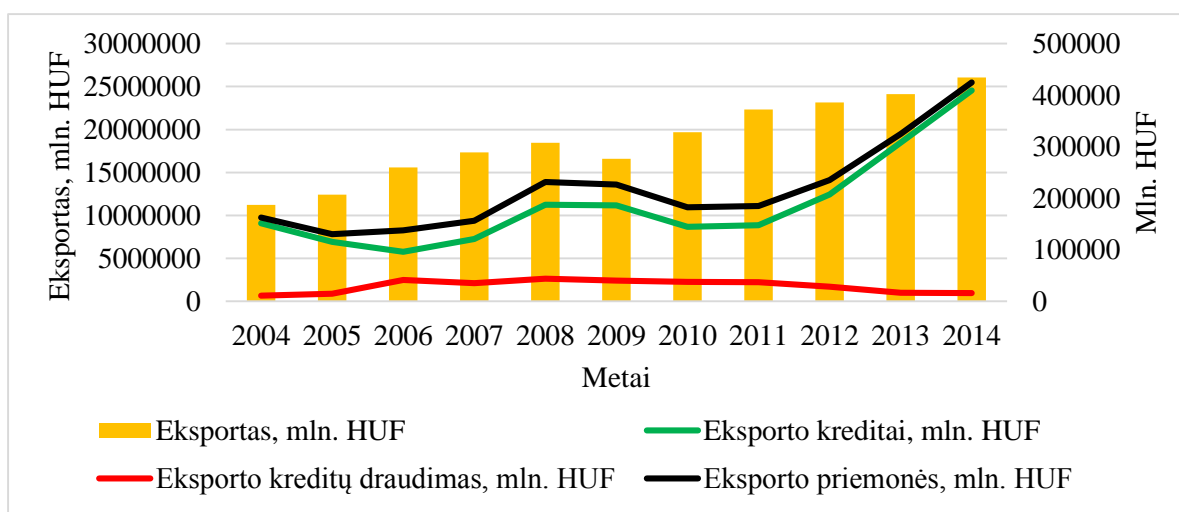
ankstesnė analizė, nagrinėjant Čekijos eksporto struktūrą, parodė, kad būtent šios kategorijos produktai sudaro didžiausią dalį eksporto, be to, tiek pasauliniu mastu, tiek ES mastu turi santykinį pranašumą juos eksportuojant. Santykinio pranašumo indekso atlikti skaičiavimai parodė, kad Čekija eksportuojant į ES didžiausią RCA turi 75, 62, 76, 77 bei 82 kategorijų produktai, taip pat panaši tendencija ir pasaulio mastu (SITC klasifikacija pateikta 7 priede).

18 pav. Čekijos eksporto banko naujos suteiktos eksporto paskolos, Čekijos eksporto garantijų ir draudimų korporacijos eksporto kreditų draudimas ir Čekijos eksporto apimtys, 2004 – 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ČEB, EGAP ataskaitomis (2004 – 2015)

Analizuojant Vengrijos EXIM išduotų eksporto kreditų ir eksporto kreditų draudimą, pabrėžtina, kad Vengrijoje taip pat aktualesnė priemonė – eksporto kreditai, kur pastebėtas teigiamas stiprus koreliacinis ryšys (0.74) su eksportu, kuris rodo, kad suteikta galimybė pasinaudoti šia priemone Vengrijoje yra efektyvi didinant eksporto apimtį (19 pav.).

19 pav. Vengrijos eksporto banko naujos suteiktos eksporto paskolos, eksporto kreditų draudimas ir Vengrijos eksporto apimtys, 2004 – 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EXIM ataskaitomis (2004 – 2015)

Analizuojant Vengrijos eksporto kreditų pasiskirstymą pagal eksportuojamų grupių taip pat išryškėja, kad jų daugiausiai (vidutiniškai kasmet apie 45 proc.) suteikiama pramonės sektoriaus prekių eksportui, vėlgi, sričiai, kurios produktų eksportuojama daugiausiai (EXIM, 2013). Toks pasiskirstymas rodo ne tik šalies pramonės potencialą ir konkurencingumą, bet ir šalies suteikiamą paramą vystant didesnės pridėtinės vertės produktų gamybą.

Kadangi tiek Čekijos, tiek Vengrijos institucijos pateikia tik metinę eksporto skatinimo priemonių statistiką, nagrinėjant 11 metų laikotarpį (nuo 2004 iki 2014 m.) stebėjimų skaičius yra nepakankamas sudaryti lygtį su 2 nepriklausomais (t.y., stebėjimų skaičius turi būti didesnis bent 7 kartus už regresorių skaičiaus), todėl sudarytos 2 lygtys, kur priklausomas kintamasis Y – atitinkamos šalies eksportas, o nepriklausomas kintamasis X_1 – šalies suteikiamo eksporto kredito apimčių ir suteiktų eksporto kredito draudimų suma, šalies valiuta. Gauti rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. **Eksporto apimčių ir eksporto kreditų bei draudimų sumų porinės regresijos lygtys**

Čekijos	Vengrijos
$Y=1597000.34+0.02X_1, R^2=0.40$	$Y=9612860.38+42.24X_1, R^2=0.78$

Šaltinis: sudaryta autorės (16 priedas)

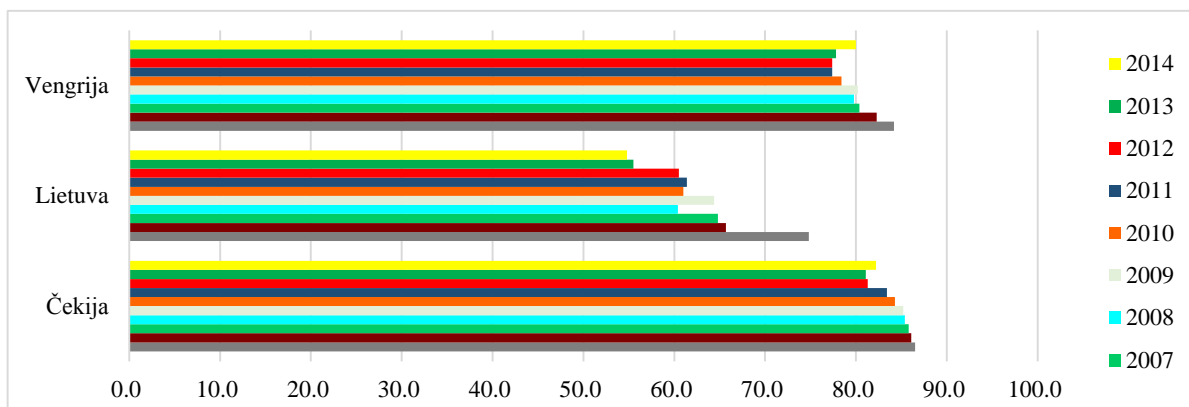
Čekijos atveju determinacijos koeficientas rodo, kad tik 40 proc. Y elgesio paaiškina pasirinkto X_1 elgesys. Be to, pastebėtina, kad testo p reikšmė yra < 0.05 , tai sakoma, kad kintamasis yra statistiškai reikšmingas, H_0 - atmetama, tačiau pats modelis nepakankamai gerai aprašo duomenis. O gautus lygties koeficientus reikia interpretuoti taip: suteikus 1 mln. CZK (37 007.4 EUR) eksporto priemonių, eksporto apimtys padidėja vidutiniškai 0.02 mln. CZK (7401 EUR).

Nagrinėjant Vengrijos atvejį, galima pastebėti, kad determinacijos koeficientas lygus 0.78, rodo, kad net 78 proc. eksporto apimčių variacija paaiškinama pasirinktomis eksporto skatinimo priemonėmis. Šiame modelyje, taip pat p reikšmė < 0.05 , H_0 - atmetama. Tuo tarpu koeficientas b_1 rodo, kad šaliai skiriant eksporto priemonėms 1 mln. HUF (3200.78 EUR), eksporto apimtys padidėja vidutiniškai 42.24 mln. HUF (135 200.7 EUR).

Iš gautų lygčių galima teigti, kad valstybės suteikiami eksporto kreditai ir jų draudimas Vengrijoje veikia eksporto apimtį daugiau nei Čekijoje, t.y. 1000 EUR padidėjus eksporto priemonėms, eksportas Čekijoje padidėja vidutiniškai apie 200 EUR, o Vengrijoje – 42 250 EUR, tačiau tai gali rodyti ne tik institucijų veiklos efektyvumą, bet ir prekybos partnerių skirtumus. Jeigu eksportas yra nukreiptas į ES šalis, tuomet atitinkamai eksporto kreditavimas ir jo draudimas gali nebūti toks aktualus ir paveikti eksporto apimčių nei eksportuojant į

trečiasias šalis. Todėl toliau, norint paaiškinti esamą skirtumą, pateikiama šių šalių eksporto kryptų pasikeitimo dinamiką.

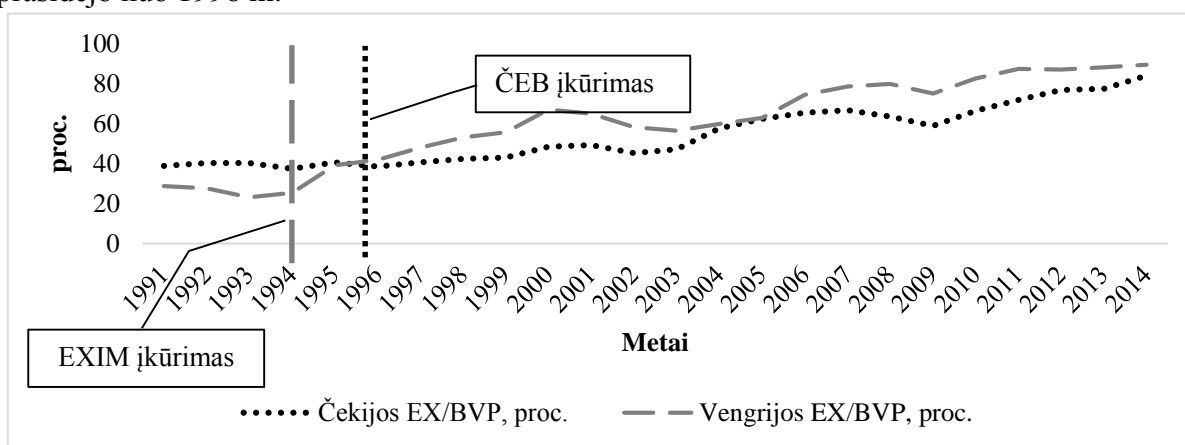
Pastebėta, kad per nagrinėjamą laikotarpį Čekijos eksporto kryptis mažai keitėsi, eksportas į ES šalis siekė vidutiniškai 85 proc. viso eksporto, o eksporto į trečiasias šalis didžiausią dalį sudarė eksportas į Rusiją, kurios rizikos koeficientas pagal EBPO klasifikaciją – 4 iš 8. Tuo tarpu Vengrijos eksportas į ES šalis siekė vidutiniškai – 80 proc., o taip pat eksportas į Rusiją – didžiausias į ne ES šalis. Be to, nuo 2010 m. didėjo eksporto apimtys į Ukrainą, kurios rizikos grupė – 7.

20 pav. Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksportas į ES šalis, proc. nuo viso eksporto
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis šalių statistikos departamentų duomenimis

Tad būtent tai būtų viena iš priežasčių dėl ko Vengrijoje eksporto kreditavimas ir jo draudimas – aktualesnis. Tokiu atveju, remiantis Vengrijos patirtimi bei Lietuvos eksporto statistika, jog vidutiniškai apie 40 proc. eksporto yra nukreiptas į ne ES šalis, galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje šios priemonės taip pat būtų aktualios.

Išanalizavus eksporto bankų įtaką Vengrijos ir Čekijos eksportui, palyginta, kiek buvo eksportuojama šalyje nesant eksporto kreditavimui ir jam atsiradus. Vengrijoje EXIM bankas įkurtas 1994 m. gegužės mėn., o Čekijos ČEB – 1995 m. liepos mėn., bet *de facto* jo veikla prasidėjo nuo 1996 m.

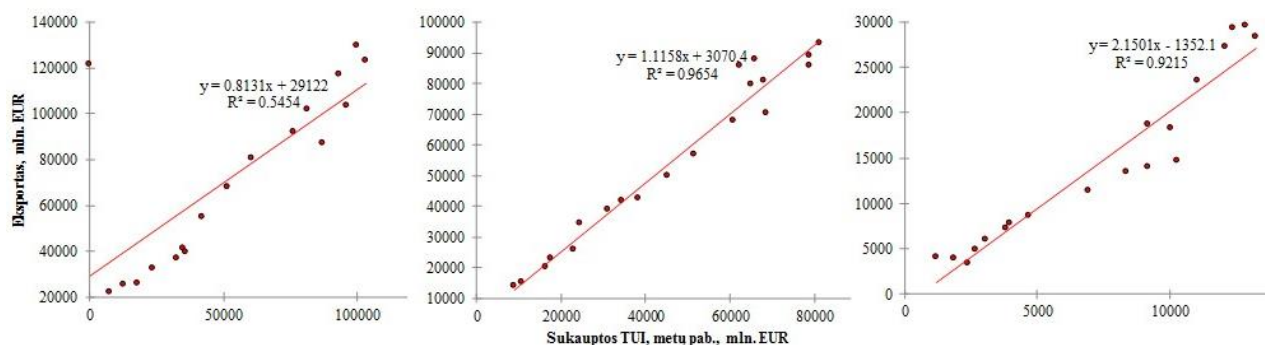
21 pav. Čekijos ir Vengrijos eksporto apimčių ir BVP santykis, proc., 1991 – 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis CZSO ir KSH duomenimis

Iš 21 pav. pastebima, jog eksporto banko įkūrimas labiau prisidėjo prie eksporto augimo Vengrijoje negu Čekijoje, kuomet Vengrijoje eksportas padidėjo net 13.8 proc. punktais nuo BVP, o Čekijoje tik 1.7 proc. punktų.

Remiantis atliktais skaičiavimais ir nagrinėta mokslinė literatūra, akivaizdu, kad ne tik valstybės eksporto finansavimas lemia eksporto plėtrą, todėl toliau darbe svarbu išanalizuoti, kokį poveikį eksportui turi kiti veiksniai. Būtent tiesioginės užsienio investicijos nagrinėjamos kaip vienas iš svarbiausių vertikalios vidaus politikos veiksnių, sąlygojančių eksporto plėtrą (Allard, C., 2008; Cohen, S.D., 2007; OECD, 2005). Nagrinėjant 3 šalių TUI apimtis pastebėta, kad egzistuoja panaši tendencija Vengrijoje ir Lietuvoje, kuomet Čekijos atveju, eksporto ir TUI apimčių ryšys silpnesnis. Gauti rezultatai pavaizduoti 22 pav.

Kaip galima pastebėti visose šalyse egzistuoja teigiamas ryšys: didėjant TUI, šalies eksportas auga, tačiau stipriausias ryšys – Vengrijoje. O net 96.54 proc. TUI svyravimai paaiškina eksporto svyravimus. Tokie rezultatai rodo, kad norint skatinti eksportą šalyje turi būti taikomi ne tik tiesioginės eksporto rėmimo priemonės, bet ir sudarytos palankios sąlygos pritraukti užsienio investuotojus dėl kurių vykta eksporto plėtra. Taip pat atskirai buvo paskaičiuoti koreliacijos koeficientas paslaugų eksporto ir TUI bei prekių eksporto ir TUI priklausomybei įvertinti: tarp 3 šalių Lietuvoje stipriausias ryšys tarp paslaugų eksporto ir TUI.

22 pav. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos sukauptų TUI ir eksporto apimčių tarpusavio priklausomybė

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis šalių CB duomenimis

Kaip jau buvo išanalizuota 3.1. skyriuje, būtent Lietuvoje paslaugų eksportas yra didžiausias, be to, analizuojant TUI apimtis pastebėta, jog į Lietuvą santykinai daugiausiai įplaukia užsienio investicijų į paslaugų sektorių (finansinės ir draudimo paslaugos, nekilnojamo turto operacijos ir t.t.) (2015 m. – net 71 proc. visų TUI). Tuo tarpu nagrinėjant Vengrijos ir Čekijos TUI pasiskirstymą tarp sektorių nuo 2001 m., pastebėta, kad TUI į paslaugų sektorių didėja, tačiau vidutinis lygis žemesnis nei Lietuvos ir siekia – 65 proc. Taigi, šiuo atveju patvirtinama faktas, kad užsienio kapitalo įmonės labiau nei vietos yra suinteresuotos eksportu, kadangi jos turi gerų kontaktų tinklą bei savo rinkas jau yra išplėtojusios užsienyje.

10 lentelė. **Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos sukauptų TUI ir eksporto apimčių tarpusavio koreliacijos koeficientas**

	Čekijos	Vengrija	Lietuva
TUI ir eksporto koreliacijos koeficientas	0.738	0.983	0.960

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis šalių CB duomenimis

Nagrinėjant CRE šalių TUI, išryškėja dar viena tendencija: Lietuvoje mažai tarptautinių bendrovių, kurios į Lietuvą investavo kaip į puikią kapitalo lokacijos vietą, daugelis jų įsikūrė norint įsisavinti Lietuvos rinką (pvz., bankų sektorius). Tam priežastis – pavėlavusios ekonominės reformos ir palankių sąlygų nesuteikimas laiku (Miškinis, A. ir kt., 2011). Tuo tarpu Vengrijoje ir Čekijoje būtent aukštos užsienio investicijos į pramonės sektorių padidino šių šalių ekonomikos lygį pakeičiant ūkio struktūrą bei šalies specializaciją didinant aukštesnės pridėtinės vertės prekių gamybą, todėl šios šalys eksportuodamos išsiskiria mašinų ir pramonės produktų konkurencingumu pasaulyje (Cohen, S.D., 2007).

Taigi toliau lentelėje pateiktos pasirinktų šalių TUI pritraukimo priemonės, iš kurios galima pastebėti, kad, visgi, Lietuvoje taikomų paskatų skaičius mažiausias. Čekijoje ir Vengrijoje taikomos 5 priemonės, kuomet Lietuvoje tik 3 (11 lentelė). Kitaip nei Čekijoje ir Vengrijoje, Lietuvoje nėra taikoma parama darbo vietoms kurti bei mokymams.

11 lentelė. **Taikomos paskatos pritraukti tiesiogines užsienio investicijas Čekijoje, Vengrijoje ir Lietuvoje**

Šalis	Mokesčių nuolaidos	LEZ/SEZ	Parama darbo vietoms kurti	Parama mokymui	Parama tyrimams ir plėtrai
Čekija	+	+	+	+	+
Vengrija	+	±	+	+	+
Lietuva	+	+	-	-	+

+ (-) priemonė (ne)taikoma

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis Investuok Lietuvoje, CzechInvest ir Vengrijos investicijų agentūros duomenimis

Analizuojant laisvasias ekonomines zonas, pastebėtina, kad Čekijoje egzistuoja specialios ekonominės zonos (SEZ), kuriose netaikomos nekilnojamo turto mokesčiai 5 metams. Lietuvoje LEZ taikomas pelno (6 metų), dividendų bei nekilnojamo turto mokesčių atleidimas, o per kitus 10 metų – taikomas 7.5 proc. pajamų mokestis. Kita vertus, Vengrijoje nors ir yra įkurtos LEZ, jose nėra taikomi tokie mokesčių atleidimai, taikomi tik mažesni tarifai. Be to, taikomi ir kiti TUI kriterijai, kuriuos turi atitikti užsienio investuotojas, tokie kaip: minimali investicija, minimalus darbo vietų kūrimas, nuosavas kapitalas bei diferenciacija pagal regionus, iš kurių Lietuva nurodo tik minimalų investicijos dydį, tuo tarpu Čekija ir Vengrija taiko visas priemones (17 priedas).

Siekiant įvertinti šalyje esamus TUI reguliavimo suvaržymus, kurie trukdo pritraukti investuotojus, EBPO atlieka skaičiavimus ir pateikia bendrą indeksą (angl. *FDI Regulatory Restrictiveness Index*). Atliktas 3 šalių indekso reikšmių palyginimas parodė, jog didžiausi suvaržymai užsienio investuotojams egzistuoja Lietuvoje. Taip pat iš 18 priedo 1 lentelės galime pastebėti, kad, visgi, TUI skatinimo priemonės lemia TUI apimtį į šalis, nes būtent Čekijoje, kur daugiausiai taikomos paskatos: mažiausia TUI suvaržymų indekso vertė, o TUI vienam gyventojui – didžiausios. Ir kaip matyta, tiek Čekija, tiek Vengrija viršija Lietuvos lygį kelis kartus (1-3 lentelės; 18 priedas).

Taigi, remiantis mokslinės literatūros analize bei atlikta regresine analize, nustatyta, jog egzistuoja statistinis ryšys tarp eksporto apimčių ir TUI, tačiau nei koreliacinė, nei regresinė analizė neleidžia atskleisti priežastinio ryšio ar poveikio tarp eksporto ir pasirinktų veiksnių. Tam tikslui, siekiant statistiškai įvertinti priežastingumo ryšius tarp šalies eksporto apimčių Y ir tiesioginių užsienio investicijų į šalį, yra taikoma Grangerio priežastingumo tikrinimo procedūra.

Nagrinėjami analizuojamų šalių logaritmuotos sukauptos TUI ir dėl sezononių svyravimų pakoreguotų logaritmuotų eksporto apimčių duomenys. Atsižvelgiant į pateikiamus duomenis, analizuojamas laikotarpis nuo 2005 iki 2016 m., ketvirčiais (Čekijos iki 2015 m. 4 ketv.).

Tiriant priežastingumo ryšį galimi tokie rezultatai: vienos krypties TUI pokyčio priežastingumas eksporto apimčių pokyčiui ir atvirščiai; abipusis priežastingumas arba jokie priežastingumo nebuvimas. Taigi, tikrinamos šios hipotezės:

H_0 : TUI nėra Granger priežastis eksporto apimties pokyčiams;

H_1 : TUI yra Granger priežastis eksporto apimties pokyčiams;

H_0 : Eksporto apimties pokytis (Y) nėra Granger priežastis TUI pokyčiams;

H_1 : Eksporto apimties pokytis (Y) yra Granger priežastis TUI pokyčiams.

Kadangi Granger priežastingumo testą galima taikyti tik stacionarioms laiko eilutėms, duomenų kintamųjų stacionarumui įvertinti atliktas papildytas Dickey – Fuller (ADF) testas. Jei laiko eilutė – nestacionari (apskaičiuota p reikšmė $> 0,05$), tuomet analizei naudojami pirma arba antra eile integruoti duomenys. Pagal ADF testą, visi kintamieji – nestacionarūs, tačiau pirma eile integruotiems kintamiesiems p reikšmė buvo $< 0,5$, todėl Grangerio testas buvo pritaikytas pirma eile integruotiems kintamiesiems.

Optimali vėlavimo eilė (angl. lags) buvo pasirinkta pagal Akaike kriterijų (AIC) (Gujarati D.N., 2009). Nustatyta, kad eksporto apimčių ir TUI VAR modeliui Lietuvos atveju tinkamiausia vėlavimo eilė yra - 3, Vengrijos ir Čekijos atveju - 1 eilė, todėl atitinkama vėlavimo eilė buvo pasirinkta atliekant Granger priežastingumo testą. Visų 3 šalių skaičiavimo rezultatai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. Eksporto apimčių ir TUI Granger priežastingumo testo rezultatai
Vengrijoje, Čekijoje ir Lietuvoje

<i>Nulinės hipotezės</i>	<i>F statistika</i>	<i>p - value</i>
<i>Lietuvos atvejis. Vėlavimo eilė – 3</i>		
TUI gyv. nėra Y Granger priežastis	0.9299	0.0305
Y nėra TUI gyv. Granger priežastis	3.2925	0.4354
<i>Vengrijos atvejis. Vėlavimo eilė – 1</i>		
TUI gyv. nėra Y Granger priežastis	2.4441	0.0208
Y nėra TUI gyv. Granger priežastis	5.7614	0.1253
<i>Čekijos atvejis. Vėlavimo eilė – 1</i>		
TUI gyv. nėra Y Granger priežastis	3.1389	0.0843
Y nėra TUI gyv. Granger priežastis	4.1162	0.0493

Šaltinis: parengta autorės, remiantis tyrimo rezultatų apdorojimu *Eviews* programiniu paketu

Atlikti skaičiavimai rodo, kad visose nagrinėjamose šalyse tarp TUI ir eksporto apimčių egzistuoja vienpusė priklausomybė, kur TUI yra eksporto Granger priežastinis veiksnys. Tokie rezultatai leidžia daryti išvadą, jog pritraukiant užsienio investuotojus į šalį galima taip pat netiesiogiai skatinti eksporto plėtrą. Būtent Čekijos ir Vengrijos atvejai rodo, kad šalių reguliavimas diferencijuojant užsienio investicijas taikant įvairias paskatas yra labai svarbus, kadangi tai ne tik leidžia mažinti šalies ekonomines problemas (pvz. mažinti nedarbą regione) bei padidina pasirinktų šakų konkurencingumą bei jų eksportą.

Kita vertus, TUI pritraukimui bei diferenciacijai didelę įtaką daro ne tik valstybės paskatos, bet ir šalyje esantis žmogiškasis bei kūrybinis kapitalas. Šis veiksnys ypač svarbus CRE šalims, kuriose didėjant ekonominei gerovei, didėja verslo kaštai, o kartu ir eksportuojamų produktų kainos, dėl ko rezultate mažėja ir jų santykinis pranašumas integruotoje rinkoje. Tokiu atveju šaliai reikia vystyti gebėjimą konkuruoti didinant produktyvumą, diegiant inovacijas, kuriant inovatyvius produktus bei specializuojantis (Florida, R., 2003; EBPO 2007). Būtent regionų specializacijos didinimas bei stipriųjų savybių išgryninimas akcentuojami ir iškeltose ES 2020 strategijos tiksluose. Atsižvelgiant į faktą, kad įmonės linkusios koncentruotis ten, kur galima gauti naudos iš talentingų darbuotojų koncentracijos, tam tikslui ES rekomenduoja skatinti universitetų, mokslinių tyrimų institutų ir įmonių bei viešojo administravimo įstaigų partnerystę, kuri sudarytų sąlygas pritaikyti naujas žinias ir kurti inovatoriškus produktus bei paslaugas. Galima pastebėti, kad tokios politikos sprendimas siejasi su M.Porterio „visos kritinės masės“ susitelkimu vienoje vietoje. Juo remiantis, geriausias būdas pasiekti regiono specializacija – klasterių kūrimas, o geografiškai artimose teritorijose yra sudaromos palankesnės sąlygos panašioms įmonėms jungtis į klasterius (Aiginger, K., et al., 2005; Porter, M., 2000).

Atliekant eksporto struktūros analizę, buvo pastebėta, kad Vengrija ir Čekija specializuojasi pramonės prekių eksportu. Kaip jau buvo matyta, būtent šių produktų

eksportuojai gauna didžiausią dalį eksporto kreditų bei garantijų, tačiau svarbu išanalizuoti, ar klasterių kūrimas, investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą bei verslo bendradarbiavimas su aukštuoju mokslu, taip pat daro įtaką šių šalių specializacijai bei pramonės vystymuisi bei jos konkurencingumo didinimui. Tam tikslui pateiktoje 13 lentelėje palyginami 2006 – 2016 m. duomenis.

13 lentelė. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros išlaidos, verslo ir universitetų bendradarbiavimas bei potencialo inovacijoms įvertinimas

Metai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Klasterių būsenos įvertinimas*</i>											
Lietuva	3.25	3.61	3.39	3.00	2.89	2.84	3.03	3.31	3.50	3.52	3.34
Čekija	4.46	4.13	4.03	4.09	4.03	3.88	4.03	4.14	4.06	3.88	3.80
Vengrija	4.94	4.90	3.74	2.89	2.94	3.07	3.18	3.27	3.49	3.63	3.36
<i>Aukštojo mokslo ir verslo bendradarbiavimas atliekant MTEP*</i>											
Lietuva	3.15	3.27	3.47	3.82	4.25	4.44	4.51	4.56	4.61	4.61	4.12
Čekija	3.98	4.08	4.20	4.37	4.50	4.47	4.54	4.41	4.00	4.00	3.66
Vengrija	3.58	3.75	3.98	4.21	4.35	4.35	4.30	4.26	4.27	4.27	2.92
<i>Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros išlaidos, proc. nuo BVP</i>											
Lietuva	0.79	0.8	0.79	0.83	0.78	0.9	0.89	0.95	1.03	1.04	-
Čekija	1.23	1.31	1.24	1.3	1.34	1.56	1.78	1.9	1.97	1.95	-
Vengrija	0.99	0.96	0.98	1.14	1.15	1.19	1.27	1.39	1.36	1.38	-
<i>Aukštojo išsilavinimo ir profesinio mokymo vertinimas*</i>											
Lietuva	4.93	4.98	4.85	4.76	5.07	5.08	5.15	5.15	5.30	5.35	5.25
Čekija	4.95	4.85	4.98	5.05	5.11	4.95	4.87	4.85	5.02	5.10	5.20
Vengrija	4.87	4.64	4.51	4.63	4.81	4.67	4.67	4.72	4.68	4.56	4.36
<i>Patentų paraiškų sk., 1 mln. gyventojams</i>											
Lietuva	2.94	3.02	5.25	2.61	5.06	5.85	10.84	13.67	16.61	-	-
Čekija	14.96	18.39	20.17	16.89	18.41	21.21	21.87	23.55	25.30	-	-
Vengrija	16.34	18.99	17.94	18.38	19.49	22.19	20.92	21.76	22.52	-	-
<i>Potencialas inovacijoms*</i>											
Lietuva	3.53	3.63	3.33	3.18	3.34	3.31	3.44	3.96	4.29	4.59	4.86
Čekija	4.33	4.27	4.21	4.20	4.11	4.04	4.13	4.32	4.60	4.78	4.84
Vengrija	3.89	3.72	3.43	3.31	3.37	3.42	3.45	3.23	3.01	3.11	3.77

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Pasaulio ekonomikos forumo ir Eurostato duomenų bazių duomenimis

Iš pateiktų duomenų, galima pastebėti, kad geriausia infrastruktūra klasteriams vystyti sudaryta Čekijoje, kurioje taip pat didžiausios išlaidos skiriamos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP). O analizuojant išlaidų pasiskirstymą pagal sektorius, pastebima, jog Lietuvoje daugiau nei 50 proc. išlaidų – aukštojo mokslo institucijų, tuo tarpu tiek Čekijoje, tiek Vengrijoje MTEP išlaidas inicijuoja verslo sektorius, vidutiniškai apie 56 ir 73 proc., kas rodo, juk verslo sektorius labiau linkęs investuoti į inovacijas, diegti naujas technologijas. Tačiau atsižvelgiant į tai, juk vertinant šalies potencialą inovacijoms įtraukiamas

* vertinimas pateiktas balais nuo 1 iki 7, kur 7 – aukščiausias
- nepateikta duomenų

ir šalies žmogiškojo kapitalo vertinimas, t.y. aukštojo mokslo prieinamumas, universitetinio išsilavinimo darbuotojų skaičius ir t.t., pastebima, kad Lietuva išsiskiria geriausiai rezultatais todėl, anot Pasaulio ekonomikos forumo, šalies inovatyvumo potencialo vertinime užima 2 vietą tarp 3 šalių. Tačiau vertinant šalių pozicijas ES pateikiamoje inovacijų švieslentėje – Lietuva perėjo į aukštesnę kategoriją tik 2013 m., kuomet tapo kukli inovatorė ir per paskutinius 3 metus išlaiko vienodą statusą. Pastebėtina, kad prie tokio įvertinimo, vėlgi, labiausiai prisideda žmogiškųjų išteklių įvertinimas, ypač aukštąjį mokslą baigusių asmenų dalis visuomenėje.

Iš nagrinėjamų šalių palyginamosios analizės galima daryti tokias išvadas, jog aukštesnės MTEP išlaidos, aukštas universitetinio išsilavinimo darbuotojų skaičius bei geresnės sąlygos klasteriams kurtis pagerina galimybes inovacijų atsiradimui, kas rodo ir matoma tarpusavio priklausomybė tarp klasterių plėtros ir patentų paraiškų skaičiaus.

Detaliai išanalizavus šalių taikomas eksporto skatinimo priemonių poveikį eksporto struktūros pokyčiams, galima teigti, jog valstybės dvinario modelio būvimas ir parama, suteikia didesnes galimybes šalių eksportuotojams. Eksporto struktūros statistika rodo, jog būtent labiausiai eksporto kreditų ir jų garantijų skaičiaus gaunantis sektorius – pramonė – dominuoja šalių eksporte, be to, jų produktai pasižymi aukštu konkurencingumu ES ir pasaulio kontekste. Tačiau remiantis atlikta regresijos analize, galima teigti, jog tai tik vienas iš eksporto skatinimo būdų. Tyrime patikrinami kiti veiksniai, lemiantys didesnę šalies konkurencingumą bei inovatyvumą. Atlikto Granger priežastingumo testo rezultatai parodė, kad TUI yra vienas iš veiksnių, lemiančių eksporto plėtrą. O šalies žmogiškojo kapitalo išsilavinimas bei klasterių plėtra ir geros sąlygos joms kurtis, bendradarbiaujant verslo ir aukštojo mokslo sektoriams – sėkmingos prielaidos aukštesnio inovatyvumo siekimui, ko rezultate kūriami aukštesnių technologijų aukštesnės pridėtinės vertės produktai, kurie konkurencingi eksportui.

4. EKSPORTO SKATINIMO PATIRTIES CENTRINĖS IR RYTŲ EUROPOS ŠALYSE LYGINAMOSIOS ANALIZĖS REZULTATŲ PANAUDOJIMAS TOBULINANT EKSPORTO SKATINIMĄ LIETUVOJE

Šioje darbo dalyje tyrimas susiaurinamas iki Lietuvos lygmeniu, siekiant išgryninti Lietuvos eksporto problemas bei pateikti jų sprendimą. Ieškant sprendimo taip pat išanalizuojamos galimybės pritaikyti Vengrijos ir Čekijos eksporto plėtros skatinimo praktika.

4.1. Eksporto skatinimo strategijų nuostatų ir sprendimo efektyvumo analizė

Pradžioje kritiškai strateginiu požiūriu įvertinami Lietuvos eksporto plėtros nacionaliniai teisės aktai: 2009 – 2013 metų nacionalinės eksporto strategijos (Žin., 2009, Nr. 137 – 6012) ir eksporto plėtros 2014 – 2020 metų gairės (TAR, 2014, Nr. 568), siekiant įvertinti, ar nacionaliniuose aktuose išryškunami anksčiau atliktuose tyrimuose pastebėti trūkumai bei, ar nurodomi jų sprendimo būdai.

Tiek 2009 – 2013 m. strategijoje, tiek šiuo metu aktualios redakcijos gairės pradžioje atlikta nuodugni eksporto analizė atskleidžia stipriausias tradicines šalies eksporto sritis bei kryptis, kurios yra esminės šalies eksportui ir ekonomikos augimui. Pateiktos analizės pagrindinė išvada, jog prekių eksportas yra pagrindinis eksporto šaltinis bei galimai yra neišnaudota paslaugų eksporto kryptis. Taip pat, remiantis atlikta statistine analize, kaip trukūmas išryškinkamos – neišnaudotos aukštą pridėtinę vertę kuriančių paslaugų ir aukštųjų technologijų eksporto galimybės. Tačiau nagrinėjant 2014 – 2020 m. gaires pastebėta, kad nepaisant nuodugnios statistinės analizės, strategijoje nenaudojami tokie analizės metodai kaip SSGG, problemų medis, todėl trūksta analizės susiejimo su problemomis ir galimais sprendimais, siekiais, uždaviniais.

Vertinant strategijos vizijos, tikslų ir uždavinių formulavimą, pažymima, kad *2014 – 2020 m. strategijoje Lietuvos eksporto plėtros vizija nepateikiama*, tuo tarpu ankstesnėje *2009 – 2013 m. strategijoje vizija buvo aiškiai apibrėžta*, akcentuojamas rinkos atvirumas, veiksmingas išteklių naudojimas, auganti aukštos pridėtinės vertės prekių ir paslaugų eksporto dalis visame šalies eksporte bei būtinos paramos eksportuojančioms įmonėms iš valstybės institucijų suteikimas. Be to, su vizija glaudžiai susietas strategijos tikslas, kuris apibūdinamas taip: *„Vykdyti veiksmingą ir kryptingą prekių ir paslaugų eksporto plėtros ir skatinimo politiką, didinti įmonių konkurencingumą ir nustatyti priemones, kurių įgyvendinimas skatins aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų diegimą ir kokybiškų paslaugų teikimą, sudarys sąlygas su mažiausiomis sąnaudomis efektyviai prekiauti su užsienio partneriais ir siekti teigiamo užsienio prekybos balanso. Eksportas turi tapti šalies ilgalaikiu ekonomikos augimo varikliu.“*

2009 – 2013 m. strategijoje iškelti 3 uždaviniai, kurių pirmasis – sušvelninti ekonomikos nuosmukio poveikį eksportuojančioms įmonėms nelabai dera su eksporto, kaip plėtros strategijos tikslu. Uždaviniai taip pat apima galimybių naujose rinkose plėtrą bei palankios aplinkos Lietuvos gamintojams sukūrimą, tačiau neužsimenama apie didelės pridėtinės vertės prekes ir paslaugas, aukštų technologijų diegimą, nors tai akcentuojama strategijos tikslu.

Palyginimui 2014-2020 m. strategijoje iškart pateikiamas eksporto plėtros *strateginis tikslas*, kuris yra trumpesnis, aiškesnis, išryškinantis 3 strategines kryptis: diversifikuoti eksporto rinkas, padidinti eksportą, didelį dėmesį skirti lietuviško kilmės prekių ir paslaugų eksportui. Vis dėlto, III strategijos skyriuje dar kartą minima tikslų sąvoka ir čia jau išskiriami net trys prioritetiniai Lietuvos eksporto plėtros tikslai:

1. Išlaikyti turimas eksporto pozicijas užsienio rinkose;
2. Skverbtis į naujas, ypač trečiųjų valstybių, rinkas;
3. Skatinti didesnės pridėtinės vertės prekių ir paslaugų eksporto plėtrą.

Iš esmės, šie punktai atitinka esamą situaciją ir atsižvelgia į anksčiau pateiktas mažo, nediversifikuoto, mažos pridėtinės vertės eksporto priežastis. Vis dėlto, šie 3 punktai veikiau būtų priskirtini uždaviniams, juolab, jog strateginis eksporto plėtros tikslas jau įvardytas ankstesnėje strategijos dalyje bei, remiantis teorija, tikslas gali turėti keletą akcentų, tačiau neturėtų būti skaidomas papunkčiui.

Be to, uždavinių pasiekimas įvardijamas konkrečiais skaičiais, pateikiami kaip norimi rezultatai. Siekiami uždaviniai strategijoje dar detaliau skirstomi į keturias pagrindines eksporto skatinimo veiklas: informuoti ir konsultuoti įmones, skatinti užmegzti verslo ryšius, teikti ekspertines paslaugas, rengti pratybas ir seminarus bei stiprinti ir tobulinti ekonominį atstovavimą užsienyje. Šios veiklos detalizuojamos į konkrečius, apibrėžtus numatomus veiksmus veikloms vykdyti. Remiantis S.M.A.R.T. metodika, galima teigiamai vertinti šios strategijos uždavinių formulavimą – jie yra konkretūs, detalizuojami į veiklas ir priemones. Iškelti uždaviniai ir siektini rodikliai neabejotinai prasmingi eksporto plėtrai ir šalies augimui siekti, ir, remiantis strategijoje pateikta rinkos analize, realistiški, tačiau ne per daug ambicingi. Kita vertus, uždavinių bei strategijos įgyvendinimo laikas turi aiškiai apibrėžtą laikotarpį, todėl padeda kryptingai siekti strateginio tikslo (Steiner, G.S., 2010).

Pabrėžtina, kad didelis dėmesys skiriamas SVV subjektams, strategija stipriai orientuojama į šiuos verslus: viena iš kryptų – mažiau eksportuojančių sektorių (ypač regionuose) eksporto skatinimas, analizuojama smulkių ir vidutinių verslų problematika dėl mažų gamybinių pajėgumų, ribotų kvalifikacinių galimybių, sudėtinga prieiga prie finansinių išteklių. Taigi, strategijos įgyvendinimu suinteresuoti verslai, kurie gali pasinaudoti valdžios

teikiama tiek finansine, tiek konsultavimo, tiek ir organizacine pagalba, kuri numatoma strategijos skatinimo veiklose.

Atsižvelgus į strategijoje išanalizuotą esamą eksporto situaciją, sektorių gamybos potencialą, plėtros galimybes, orientaciją į aukštos pridėtinės vertės produktų gamybą ar paslaugų teikimą, gebėjimą greit reaguoti į pasaulinės rinkos pokyčius, buvo išskirti 4 pagrindiniai kriterijai, kuriomis kryptimis bus siekiama poveikio eksporto plėtrai ir šalies ekonomikos augimui:

1. *Lietuviškos kilmės prekes ir paslaugas eksportuojantys sektoriai.* Lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksportas sukuria didesnę pridėtinę vertę nei reeksportas, be to, sėkmingai eksportuojantys Lietuvos pramonės ir paslaugų sektoriai didina Lietuvos konkurencingumą, žinomumą pasaulyje, padeda plėtoti tolimesnius tarptautinius prekybos ryšius. Eksportuojantys Lietuvos sektoriai taip pat yra ne tokie jautrūs vidaus paklausos svyravimams.

2. *Inovatyvius ir didesnės pridėtinės vertės produktus kuriantys sektoriai.* Lietuvos kvalifikuotos ir gebančios mokytis darbo jėgos potencialas teikia galimybę kurti aukštesnę pridėtinę vertę turinčius produktus, aukštųjų technologijų ir inovacijų plėtrą. Šių sektorių prekių ir paslaugų eksportas leistų sparčiau didinti bendrąją sukuriamą pridėtinę vertę, užtikrinti ekonomikos pažangą. Šiuo kriterijumi tikslingai siekiama mokslo ir verslo partnerystės ir verslo investicijų į mokslinius tyrimus, technologinę ir inovacijų plėtrą.

3. *Santykinai mažiau eksportuojantys sektoriai.* Padidinus šių sektorių eksportą, sumažėtų jų priklausomybė ir pažeidžiamumas vidaus rinkos paklausos svyravimams, didėtų jų produkcijos konkurencingumas, būtų diversifikuota rizika. Strategijoje pažymima tai, jog ES skiria didelį dėmesį mažų ir vidutinių įmonių, ypač regionuose, plėtrai ir numato skirti struktūrinių fondų paramą. Tokiu būdu mažiau eksportuojantys sektoriai ne tik prisidėtų prie eksporto bei ekonomikos augimo, tačiau ir padėtų spręsti regionų užimtumo ir socialines problemas.

4. *Įmonių kooperacija ir klasterizacija.* Viena iš kliūčių Lietuvos gamintojams ir paslaugų teikėjams aktyviau skverbtis į užsienio rinkas yra jų mažumas, nežinomumas ir gamybinių pajėgumų stoka, siekiant patenkinti stambius užsakymus. Lietuvoje nėra paplitusi įmonių kooperacija ir klasterizacija, todėl yra daug potencialo įmonėms kooperuotis ar prisijungti prie tarptautinių tinklų. Strategijoje numatomos priemonės šia kryptimi yra mokymai, konsultavimas klasterių kūrimo klausimais, kooperacijos skatinimas.

Apibendrinant, 2014 – 2020 m. eksporto plėtros strategija yra glausta ir aiški, tikslas yra trumpas, konkretus ir nurodantis pagrindines kryptis, uždaviniai susieti su strateginiu tikslu. Vis dėlto, strategijoje nenumatyta vizija, trūksta problemų susiejimo formuluojant uždaviniais

ir veiklos kryptis. Strategijoje atlikta nuodugni statistinė analizė, tačiau nenaudoti kiti būdingi strateginės analizės metodai, tokie kaip SSGG, PEST, problemų medis ir kiti. Nepaisant to, jog strategija nėra pakankamai struktūrizuota, strategijos turinys atitinka esminius strateginio valdymo teorijos aspektus ir kriterijus.

4.2. Eksporto skatinimo praktikos Lietuvoje ypatumų analizė

Išanalizavus svarbiausią dokumentą, pateikianti eksporto plėtros planą, toliau darbe įvertinama, ar iškelti tikslai ir jų siekimo būdai yra realūs ir įmanomi Lietuvos sąlygomis.

Kaip matyta iš 14 lentelės, iškelti tikslai LR eksporto plėtros strategijoje numatyti 2014 – 2020 m. laikotarpiui ir 2015 metų eksporto rezultatai neatitinka. Nei vienas tikslas per metus nebuvo įgyvendintas. Visgi, pagal 2015 m. duomenis negalime griežtai vertinti visos strategijos netinkamumą, kadangi rezultatai stipriai paveikti dėl embargo ir smunkantį eksportą į Rusiją. Todėl svarbu surasti esamos problemos priežastis ir sprendimą.

14 lentelė. Lietuvos 2014 – 2020 m. eksporto strategijos tikslų įgyvendinimas

Tikslas	2015 m. rezultatai
Bendro prekių ir paslaugų eksporto padidėjimas vidutiniškai po 7 proc. kasmet, skaičiuojant nuo prieš tai buvusių metų lygio.	<i>Palyginti su 2014 m., prekių ir paslaugų eksportas sumažėjo 6 proc.</i>
Kasmetinis prekių ir paslaugų eksporto į trečiąsias valstybes padidėjimas po 10 proc., skaičiuojant nuo prieš tai buvusių metų lygio.	<i>Palyginti su 2014 m. prekių eksportas į NVS šalis sumažėjo 30.4 proc., o į kitas šalis išaugo 5.9 proc.</i>
Kasmetinis galutinio vartojimo produkcijos ir investicinių prekių eksporto padidėjimas po 10 proc., skaičiuojant nuo prieš tai buvusių metų lygio.	<i>Palyginti su 2014 m. investicinių prekių eksportas sumažėjo 7.9 proc., o galutinio vartojimo – 3.2 proc.</i>

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis LR eksporto plėtros strategijos gairėmis (TAR, 2014, Nr. 568) ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Remiantis strategijos teorijomis, tokiu atveju yra teigiama, kad būtina išnagrinėti, kokiomis savybėmis pasižymi pagrindinis subjektas. Šiuo atveju nagrinėjamos Lietuvos savybės, kurios yra svarbios, ieškant galimybes eksporto plėtrai.

23 pav. pateikta autorės sudaryta SSGG analizė, kurioje apibrėžti prioritetiniai vidiniai bruožai (stiprybės ir silpnybės) bei išoriniai veiksniai (grėsmės ir galimybės), darantys įtaką šalies eksportui. Pagal strateginio planavimo metodiką SSGG analizės pagrindu siekiama stipriąsias puses panaudoti pastebėtoms galimybėms pasiekti bei grėsmėms išvengti, taip pat panaikinti silpnąsias savybes, kad sumažėtų grėsmės (Steiner, G.S., 2010).

23 pav. Lietuvos eksporto plėtros SSGG analizė

Šaltinis: atlikta autorės

Iš atliktos SSGG analizės galima matyti, jog Lietuva turi gerą potencialą užsibrėžtiems tikslams šalies strategijoje pasiekti. Būtent turimos žmogiškojo kapitalo žinios ir įgūdžiai, koordinuota institucijų struktūra leidžia prisitaikyti prie globalios rinkos. Tuo tarpu, užsienio investuotojų pritraukimas suteiktų galimybės didinti įmonių produktyvumą diegiant modernius valdymo metodus bei naudojant aukštasias technologijas. Taip pat eksporto rizikos diversifikavimui svarbios galimybės plėtimuisi į naujas rinkas, o tai leidžia ypač palanki šalies geografinė padėtis, jungianti Europą su Azija.

4.3. Perspektyvūs ekonominės politikos sprendimai, skirti skatinti eksportą Lietuvoje ir kitose Centrinės ir Rytų Europos šalyse

Nagrinėjant Centrinės ir Rytų Europos pasirinktų šalių eksporto struktūros dinamiką bei kitimo tendencijas, galima teigti, kad nuo 2004 m., įstojus į ES, bendroji prekybos rinka atverė plačias galimybes pasinaudoti dideliu potencialu eksportui. Pagrindinės 4 užtikrintos ES laisvės leido šalims spartų ekonominį augimą, kuris padidino šalių ekonominį atvirumą bei ekonominio augimo priklausomybę nuo eksporto apimčių. Tad vykstant sparčiam ekonominiam augimui ir artėjant link ES ekonominio išsivystymo vidurkio, kyla klausimas, kaip didėjant gamybos sąnaudoms gaminti ir eksportuoti konkurencingas prekes, tinkamai pasinaudojus turimais ištekliais.

Atlikta analizė parodė, kad tiek ES inovatyvumo švieslentės vertinime, tiek PEF konkurencingumo vertinime, kaip Lietuvos stiprioji vieta išryškėja žmogiškasis kapitalas. Tad iš to galima, teigti, jog sukoncentruota aukšta aukštojo išsilavinimo populiacijos dalis gali atverti plačias perspektyvas. Viena iš jų – užsienio investuotojų pritraukimas. Lietuvos atveju Granger testas parodė priežastinį ryšį tarp TUI ir eksportą, tad galima teigti, kad tai tikrai sąlygotų eksporto didėjimą.

Kita vertus, remiantis R. Florido (2003) bei M. Porterio (1998) teiginiais, išsilavinusio žmogiškojo kapitalo koncentraciją ypač naudinga norint vystyti klasterių plėtrą. Turima omenyje, kad būtinas verslo, aukštojo mokslo institucijų bei valstybės bendradarbiavimas. Šiuo atveju svarbios bendros išlaidos skirtos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai, būtent Vengrijos ir Čekijos pavyzdžiai rodo, juk aukštesnės MTEP išlaidos, o ypač verslo sektoriaus, lemia didesnę patentų skaičių bei inovatyvumo plėtrą. Ši priklausomybė yra įvertinama kaip svarbi visų 3 šalių inovacijų strategijose, tačiau šio bendradarbiavimo rezultatai Lietuvoje rodo, kad, visgi, šių dviejų sektorių bendravimas nėra pakankamai efektyvus.

Taip pat Vengrijos ir Čekijos atvejai rodo, kad eksporto plėtros skatinančiomis priemonėmis galima spręsti ir šalies regionų problemas, kartu siekti jų specializaciją. TUI paskaitų taikymas, siekiant pritraukti investuotojus, yra nukreipti į visus šalies regionus. Taikomos išlygos siekiant regionų specializaciją kartu yra ir ES 2020 tikslas, kuris vadinamas kaip priemonė skatinti regionų plėtrą bei mažinti jų ekonominio išsivystymo nelygybę (Allard, C., 2009; Bialic, D., 2011).

Nagrinėjant klasterių plėtrą, PEF vertinimai parodė, juk tarp 3 šalių klasterių infrastruktūra labiausiai išvystyta Čekijoje, todėl jos galima laikyti tinkamu pavyzdžiu kitoms mažoms CRE šalims. Analizuojant klasterius, CzechInvest pateikti duomenis rodo, juk klasterių skaičius Čekijoje mažesnis, palyginus su Lietuvos ir Vengrijos, tačiau klasterių vystymosi teritorijos dažniausiai sutampa su Čekijos NUTS 2 regioniniu skirstymu. CzechInvest agentūra atliekant

klasterių analizę Čekijos teritorijoje, pateikia jų pasiskirstymą ir jų specializavimą. Pabrėžiama, kad dominuoja vieno sektoriaus klasteriai, tačiau bendradarbiavimas dažniausiai vyksta tarp verslo, aukštųjų mokyklų ir valstybės sektorių. Nagrinėjant teritorinį klasterių ir TUI pasiskirstymą pastebimas labai svarbus dviejų žemelapių sutapimas – regione, kuriame daugiausiai investuojama į tam tikrą pramonės šaką, taip pat dažnu atveju egzistuoja šios pramonės šakos klasteriai (20 priedas). Tad toks ryšys patvirtina M. Porterio prielaidą, jog specializuoti regionai, tarp kurių vyksta intensyvus bendradarbiavimas, pritraukia dar daugiau investicijų. Šiuo atveju valstybės parama klasteriams kurtis ne tik didintų skirtingų sektorių bendradarbiavimą, bet pritrauktų TUI. Užsienio investuotojų mokymai, žinomumo bei patirties perdavimas taip pat leistų regionams specializuotis, o būtent specializuotame regione didesnė tam tikros srities specialistų koncentracija sąlygotų ir didesnę potencialą inovacijoms kurti ir gaminti aukštesnės pridėtinės vertės produktus eksportui.

Be to, reikėtų paminėti, kad Čekijoje ir Vengrijoje prie regionų specializacijos išgryninimo prisideda ir dualus eksporto rėmimo modelis. Šalies eksportuotojų palaikymas, ypač pramonės šakų, leidžia lengviau konkuruoti užsienio rinkose. Panašios valstybinės sistemos diegimas arba jos adaptavimas prie esamų institucijų atsakingų už eksporto plėtrą Lietuvoje – galimas, juolab, kad Verslo konfederacijos atstovų teigimu, garantijų eksporto kreditui trūkumas mažina jų konkurencingumą bei sudaro nevienodas sąlygas užsienio rinkose, kadangi ES kontekste valstybinės eksporto garantijų agentūros nėra dar tik Kipre, Maltoje ir Airijoje. Tačiau pastebėtina, kad šiuo atveju, reikėtų atlikti papildomas analizes, siekiant išsiaiškinti, ar gamintojų produkcija konkurencinga eksportuojant globalioje rinkoje.

Taigi, apibendrinant 3 CRE ES šalių eksporto skatinimo politikos priemones, galima prieiti prie išvados, kad šaliai, siekiančiai didinti eksporto plėtrą bei ekonominį augimą, būtina parengti kompleksinį veiksnių planą, kuriame numatytos priemonės, kurios: padėtų didinti šalies regionų specializaciją; pritrauktų bei per atitinkamas paskatas tinkamai paskirstytų TUI per regionus. Ir vienas iš svarbiausių veiksnių, kuris būtent lemia aukštos pridėtinės vertės prekių ir paslaugų kūrimą, yra aukštojo mokslo kokybės gerinimas bei specialistų ruošimas atitinkamą regionų specializaciją.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus mokslinę literatūrą, susijusią su tarptautinės prekybos politika, pastebėta, kad rinkos ekonomikos valstybėje bet koks eksporto rėmimas nėra laikomas teisingu, tačiau šalių Vyriausybės, siekiant apsaugoti savo šalies eksportą, šalinti rinkos spragas bei mažinti prekybos deficitą, yra linkę nuolat jį reguliuoti, skatinti bei nukreipti. Be to, remiantis tarptautinės prekybos teorijomis, galima teigti, kad šalies eksportas visada buvo laikomas šalies prioritetu, tačiau skirtingose ekonomikos raidos etapuose buvo pasirenkami skirtingi eksporto skatinimo būdai, visgi valstybės eksporto plėtros motyvas išliko vienodas iki šių dienų – skatinti ekonominį šalies augimą.

2. Atlikus ES šalių eksporto statistikos analizę pastebėta, jog egzistuoja stiprus teigiamas ryšys tarp eksporto apimčių ir ES šalių ekonominio augimo, nepaisant to, kad eksporto plėtra visoje ES nėra vienodai išvystyta, nagrinėjamu laikotarpiu nuo 2004 iki 2015 m. esama bendra visų šalių eksporto augimo tendencija, kur dideliais eksporto augimo pokyčiais išskiskiria 2004 m. įstojusios į ES šalys, tarp kurių nagrinėjamos valsybės – Lietuva, Čekija ir Vengrija.

3. Laisvas prekių ir paslaugų judėjimas – vienas iš privalumų, kuris užtikrintas Europos Sąjungoje bei kartu svarbiausias žingsnis Europos prekybos liberalizavimo politikoje. Nors visos ES eksportas yra diversifikuotas pagal produktų grupes ir rinkas, tačiau visgi dominuoja prekyba tarp šalių narių - daugiau nei 60 proc. prekybos vyksta ES viduje. Tai rodo, jog sukurta bendra rinka, kurioje pašalintos visos prekybos kliūtys, leidžia pasiekti didesnę ekonominę integraciją bei suteikia didesnes galimybes šalių gamintojams pasinaudoti eksporto suteikiamais privalumais.

4. Eksporto skirtumai tarp ES šalių rodo, juk vien valstybės dalyvavimas ES bendroje rinkoje neužtikrina jos gaminamų produktų konkurencingumo ES bei pasaulio mastu, todėl šalių vyriausybės privalo priimti tokias eksporto reguliavimo bei skatinimo nuostatas, kurios užtikrintų šalies gamintojų greitą ir efektyvų įėjimą bei įsitvirtinimą užsienio rinkose. Tokia šalies politika ypač svarbi mažoms šalims, kurių eksportas yra ekonominio augimo pagrindas.

5. Atliekant pasirinktų Centrinės ir Rytų Europos šalių eksporto skatinimo patirties analizę nustatyta, kad kiekviena šalis turi galiojantį eksporto plėtros įstatymą, kuriame numatyti vyriausybės eksporto prioritetai, siekiami tikslai ir taikomos priemonės, tikslams įgyvendinti. Taip pat įkurtos valstybės įstaigos bei agentūros, kurios bendradarbiauja su privačiu sektoriumi, siekiant suteikti visą informaciją apie eksporto skatinimo priemones bei jų įgyvendinimą.

6. Išanalizavus pasirinktų šalių – Lietuvos, Čekijos ir Vengrijos – eksporto struktūrą išryškėjo, jog Čekija ir Vengrija išsiskiria vidutinių ir aukštų technologijų paremtu pramonės ir

mašinių bei įrenginių eksportu, kuris konkurencingas ES bei pasaulio mastu. Kita vertus, išanalizuoti Lietuvos eksporto produktų kategorijų santykiniai pranašumai, atskleidė, kad net penktadalį Lietuvos eksporto sudaro žemiausiu konkurencingumu pasižyminčios prekės. Tai rodo, kad ištekliai yra paskirstomi neefektyviai ir eksportuojamos prekės, kurios turi mažą pridėtinę vertę. Todėl tyrime siekiama išsiaiškinti, kokios aplinkybės ir valstybės priimti ekonominės politikos sprendimai sąlygoja tokius reiškinius, trukdančius eksporto plėtrai.

7. Atliekant 3 nagrinėjamų šalių institucinės bazės analizę pastebėta, jog skirtingai nei Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekijoje egzistuoja valstybės dvinaris eksporto skatinimo modelis, kuris sudarytas iš valstybės banko, teikiančius eksporto kreditus, ir eksporto kreditus draudžiančios agentūros. Atlikta koreliacinė – regresinė analizė parodė, kad taikomos finansinės eksporto skatinimo priemonės Čekijoje ir Vengrijoje prisideda prie eksporto apimčių didėjimo bei atskirų produktų kategorijų santykinio pranašumo įsigijimo, todėl galima teigti, kad tokios sistemos nebuvimas Lietuvoje išryškina šalies eksportuotojų nekonkurencingumą kitų ES šalių atžvilgiu.

8. Analizuojant TUI kaip vieną iš galimų vidinių šalies veiksnių, kuris daro poveikį šalies eksportui, tyrimas parodė, jog nagrinėjamose šalyse egzistuoja – stiprus teigiamas ryšys tarp sukauptų TUI ir eksporto, o Grangerio priežastingumo testas parodė, jog TUI yra eksporto priežastis. Be to, šalių taikomų TUI pritraukimo priemonių paketų lyginamoji analizė parodė, kad Vengrijoje ir Čekijoje paskatų taikoma daugiau bei efektyviau, nes taikomos priemonės nukreipiamos pritraukti TUI į tuos sektorius, kurių sukuriama pridėtinė vertė didesnė.

9. Kita analizuojama veiksnių grupė, skirta įvertinti šalies inovatyvumą bei konkurencingumo lygį. Tyrime pastebėta, kad aukštos Čekijos ir Vengrijos verslo sektoriaus MTEP išlaidos, aukštojo mokslo ir verslo bendradarbiavimas klasteriose bei investicijos diegiant inovacijas teigiamai koreliuoja su aukštų technologijų aukštesnės pridėtinės vertės produktų kūrimu ir jų eksportu. Tad Lietuvai siekiant didinti inovatyvių produktų eksportą, būtina, imtis priemonių skatinti universitetų ir verslo bendradarbiavimą atliekant mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą, ko rezultate taip pat padidėtų ir patentų skaičius Lietuvoje.

10. Visi nagrinėjami veiksniai, kurie (ne)tiesiogiai skatina eksporto plėtrą kartu prisideda prie ES 2020 tikslo – siekti regionų specializacijos. Regionų specializacija ne tik užtikrintų kiekvieno regiono turimų išteklių efektyvų panaudojimą, bet ir santykinų pranašumų vystymą, pagal kuriuos gaminamos konkurencingos prekės eksportui. Įvertinant tai, jog Lietuva išsiskiria didele aukštąjį išsilavinimą turinčios populiacijos dalimi, būtina žmogiškuosius išteklius nukreipti kuriant aukštos pridėtinės vertės produktus bei teikiant paslaugas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. 1957 m. Europos Ekonominės bendrijos steigimo sutartis.
2. Acharyya, R., Kar., S. (2014). *Interantional trade and Economic Development*. Oxford University Press.
3. Aiginger, K., Falk, M. (2005). *Explaining Differences in Economic Growth among OECD Countries*. Austrian Institute of Economic Research WIFO. Prieiga per internetą: <http://www.diw.de/sixcms/detail.php/42348>. (žiūrėta: 2016 m. kovo 21 d.).
4. Albaum, G. et al. (2008). *International Marketing and Export Management*. Pearson Education: Addison – Wesley Publishers Ltd.
5. Allard, C. (2009). *Competitiveness in Central – Europe: What Has Happened Since EU Accession?* IMF Working paper. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=22985.0>. (žiūrėta: 2016 m. kovo 12 d.).
6. *Apie Europos Sąjungos politiką: prekyba*. (2014). Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras. doi:10.2775/99097.
7. Asteriou, D. (2005). *Applied Econometrics. A Modern Approach using Eviews and Microfit*. New York: Palgrave Macmillan.
8. Audretsch, D.B., Feldman, M.P. (2003). *Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation*. The Handbook of Urban and Regional Economics, Volume 4. Indiana University and Centre for Economic Policy (CEPR).
9. Bahadir, A., Micco, P., Fayos, G. F. (2015). *Europos ekonominė erdvė (EEE), Šveicarija ir Europos šiaurės šalys*. Europos Parlamentas.
10. Baltagi, H.B. (2011). *Econometrics*. Springer - Verlag Berlin Heidelberg. doi:10.1007/978-3-642-20059-5
11. Belloc, M., Maio, M. (2012). *Sierra Leone's National Export Strategy: Implementation Issues and Recommendations*. Working paper 11/1018. International Growth Centre.
12. Belloc, M., Maio, M. (2011). *Survey of the Literature on Successful Strategies and Practices for Export Promotion by Developing Countries*. Working paper. International Growth Centre.
13. Bendini, R. (2015). *Europos Sąjunga ir pasaulio prekybos organizacija*. Europos Parlamentas. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.2.1.html. (žiūrėta: 2015 m. lapkričio 22 d.).
14. Bernatonytė, D. (2011). *Tarptautinė prekyba*. Kaunas: Technologija.
15. Bialic, D. M. (2011). *An Investigation of a new Concept of World-Class Clusters in Europe – A Case Study of the Visegrad Group of Countries*. *Journal of Competitiveness*. Issue 2/2011.
16. Blanchard, O., Johnson, D. H. (2013). *Macroeconomics*. Prentice Hall: 6th edition.
17. Borbely, D. (2006). *Trade Specialization in the Enlarged European Union*. Heidelberg: Springer.
18. Borchardt, K. D. (2010). *The ABC of European Union law*. doi: 10.2830/13717.
19. Breau, S., Rigby, D. L., 2006. *Is there really an export wage premium? A case study of Los Angeles using matched employee-employer data*. Center for Economic Studies, Bureau of the Census, Washington, DC, Working Paper CES 06-06, February.

20. Čekijos statistikos departamentas. Prieiga per internetą:
<<http://apl.czso.cz/pll/stazo/STAZO.STAZO?jazyk=EN>>.
21. ČEB (2016). *Main products*. ČEB internetinis tinklapis. Prieiga per internetą:
<https://www.ceb.cz/en/main-products/>. (žiūrėta: 2016 m. vasario 22d.).
22. Chauffour, J.P., Saborowski, C., Soylemezoglu, A.I. (2010). Should Developing Countries Establish Export Credit Agencies. The World Bank policy research working paper 5166. Prieiga per internetą: <http://www.voxeu.org/index.php?Q=node/3945>. (žiūrėta: 2016 m. balandžio 14 d.).
23. CzechInvest (2016). Inflow of Foreign Direct Investment Fact Sheet No2. Prieiga per internetą: <http://www.czechinvest.org/data/files/english-fs-103-en.zip>. (žiūrėta: 2016 m. spalio 26d.).
24. CzechInvest (2016). Regions of the Czech Republic. Fact Sheet No21. Prieiga per internetą: <http://www.czechinvest.org/data/files/english-fs-103-en.zip>. (žiūrėta: 2016 m. spalio 26 d.).
25. Centre for Strategy and Competitiveness. (2007). European Cluster Memorandum. Promoting European Innovation through Clusters. Prieiga per internetą:
http://www.proinno-europe.eu/NWEV/uploaded_documents/European_Cluster_Memorandum.pdf. (žiūrėta: 2016 m. vasario 27d.).
26. Cohen, S.D. (2007). *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment*. Oxford University Press.
27. Completing the Internal Market. White Paper from the Commission to the European Council. ((COMC85) 310 final). *Commission of the European Communities*. Brussels, 14 June 1985.
28. Curtin, D.M., Wessel, R.A. (2005). *Good Governance and the European Union. Reflections on Concepts, Institutions and Substance*. Bureau JA Vormgevers, Tilburg.
29. Czinkota, M., Ronkainen, I. (2009). *Emerging Trends, Threats, and Opportunities in International Marketing*. Business Expert Press: First edition.
30. Dėl Finansų inžinerijos priemonės „Atviras kreditų fondas 2“ schemos patvirtinimo (įsakymas). TAR, 2015-10-16, Nr. 15712
31. Dzemydaitė, G., Dzemyda, I., Jurgelevičius, A. (2012). Evaluation of the Implementation of National Export Development Strategy. Case study of the Republic of Lithuania. *Intellectual Economics*, Vol. 6, No.1(13), p. 776 – 797.
32. ECB (2012). Trade openness reduces growth volatility when countries are well diversified. Working paper, series no. 1419. Prieiga per internetą:
<<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1491.pdf?c890772126101f719f40cdd4d3deb059>>. (žiūrėta: 2016 m. kovo 12 d.).
33. European Banking Federation (2014). Funding conditions on export credit markets. EU export credit schemes. 2014 edition. Prieiga per internetą:
<http://siteresources.worldbank.org/FINANCIALSECTOR/Resources/Primer15_TradeCreditInsurance_Final.pdf>. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 25 d.).
34. Europos Komisija. (2016). ES 2015 m. – Bendrasis pranešimas apie Europos Sąjungos veiklą. Nr. COM(2016) 38.
35. Europos Komisija. (2011). Valstybės pagalba Nr. SA.33854 (2011/N).

36. Eurostato duomenų bazė. Prieiga per internetą:
<<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.
37. EXIM (2013). EXIM Bank financing credit facilities. Prieiga per internetą:
http://exim.hu/wp-content/uploads/2013/10/Eximbank_GMTN_PROGRAMME_OFFERING_CIRCULAR_16Sep2014.pdf. (žiūrėta: 2015 m. gruodžio 22d.).
38. Export credit agencies and the world trade organization. A Center for International Environmental Law (CIEL). Prieiga per internetą:
http://www.ciel.org/Publications/ECA_S_WTO_Nov03.pdf. (žiūrėta: 2016 m. sausio 2 d.).
39. Fainstein, G., Lumiste, R., Matina, J. (2009). *Irrelation betweet Export and Economic Growth in Baltic States*. Baltic Business and Socio-Economic Development. 5th International Conference, Kalmar, Sweden, September 14 – 15. p. 26 – 44.
40. Feldman, M. P., Francis, J. L. (2004). Homegrown Solutions: Fostering cluster formation. *Economic Development Quarterly*, 18(2), 127-137. DOI: 10.1177/089124240326255.
41. Florida, R. (2003). Cities and the Creative Class. *City & Community*, Volume 2, Issue 1. 3 – 19 p. Prieiga per internetą: DOI: 10.1111/1540-6040.00034.
42. Galinienė, B., Melnikas, B., Miškinis, A., Balčiūnas, N., Klimašauskienė, D., Stanikūnas, R.A., Valentinavičius, S., Vilsokavičienė, B., Laužadytė, A., Ragauskienė, E., Deveikis, S., Banelienė, R., Bumelytė, J., Cohen, V., Čipkutė, E., Augustauskas, M., Krasavcev, A. (2011). *Ekonomikos modernizavimas: efektyvumo paieškos ir šiuolaikiniai prioritetai. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
43. Griffin, R. (2012). *Fundamentals of Management*, 8th Edition. Texas A&M University.
44. Grižas, R.A. (2005). *Užsienio šalių ekonomika ir ekonominė politika*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras.
45. Gujarati D.N. (2009). *Basic Econometrics*. New York: Mcgraw-Hill.
46. Jaegers, T., Lipp-Lingua, C., Amil, D. (2013). *Industry, trade and services*. Eurostat Catalogue: Statistics in focus. ISSN 1977-0316.
47. Jatuliavičienė, G. (2009). *Integruota eksporto plėtra globalizacijos sąlygomis: daktaro disertacija* (rankraštis). Vilnius: Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas.
48. Janda, K., Michalikova, E., Psenakova, L. (2013). *The Performance of Export Credit Agencies in Post-Communist Central European Countries*.
49. Jucevičius, R., Kiškienė, A., Leichteris, E., Stumbrytė, G. (2012). *Klasterių studija*. Žinių ekonomikos forumas. Prieiga per internetą:
http://www.klaster.lt/uploads/documents/Klasteriu_studija_2012.pdf. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 12d.).
50. Julian, C.C. (2014). *Research Handbook on Export Marketing*. Edward Elgar Publishing: USA.
51. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis leidimas. Šiauliai.
52. Kasčiūnas, L. (2008). Europos Sąjungos plėtros politikos kaita: „trečiojo kelio paieškos“
Politologija, 4 (52) tomas, p. 3 – 32.
53. Kasnauskienė, G. (2010). *Statistika verslo sprendimams: vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
54. Kerr, A. W., Gaisford, J. D. (2007). *Handbook on international trade policy*. Edward Elgar Publishing, Inc. USA.

55. Keller, P. (2016). The evolution of cluster development in Hungary. *Ministry for National Economy*. V4ClusterPol–III. Academic Workshop. Prieiga per internetą: http://klastr-portal.cz/Resources/Upload/Home/ke-stazeni/v4clusterpol/budapest//2016-09-09_budapest_2_hu-cluster-policy_keller.pdf. (žiūrėta: 2016 m. lapkričio 2 d.).
56. Kovesdi, M. (2012). Report on best practices in export financing. Ministry for foreign affairs of Finland. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/aidfortrade/docs/exportfinance>. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 28 d.).
57. Kreinin, M.E., Plummer, M.G. (2012). *Oxford handbook of international commercial policy*. Oxford University Press.
58. Krugman, P. L. (1979). Increasing returns, monopolistic competition and international trade. *Journal of International Economics* 9, p. 469 – 479 .
59. Lan, C.W. (2001). *Singapore's Export Promotion Strategy and Economic Growth (1965-84)*. Working paper No. 116. Taipei, Taiwan.
60. Landesmann, M., Steher, R. (2003). Structural patterns of East-West European integration: strong and weak Gerschenkron effects.
61. Lederman, D., Olarreaga, M., Payton, L. (2006). Export promotion agencies: what works and what does not. Prieiga per internetą: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/239054-1126812419270/Trade_Note30.pdf. (žiūrėta: 2015 m. gruodžio 20 d.).
62. Leottief, W. (1953). Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-Examined. *American Philosophical Society*. Vol. 97, No. 4, p. 332 – 349.
63. Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/>>.
64. Lietuvos Verslo konfederacija (2016). Eksportą draus kukliai, bet tai geriau nei nieko. Prieiga per internetą: <http://www.lvkl.lt/lt/naujienos/eksporta-draus-kukliai-bet-tai-geriau-nei-nieko>. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 25 d.).
65. LR 2009 - 2013 m. eksporto plėtros strategija patvirtinta LR Vyriausybės 2009 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr.1494. (Žin., 2009, Nr.137-6012).
66. LR Klasterių plėtros koncepcija. TAR, 2014-02-27, Nr. 2182.
67. LR Laisvųjų ekonominių zonų pagrindų įstatymas. Valstybės žinios. 1995, Nr. 59-1462
68. LR Seimo nutarimas dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos. Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
69. LR ūkio ministerijos 2008 01 21 pranešimas spaudai. Verslo ir mokslo bendradarbiavimas skatinamas ES lygiu. Prieiga per internetą: <https://ukmin.lrv.lt/lt/naujienos/verslo-ir-mokslo-bendradarbiavimas-skatinamas-es-lygiu>. (žiūrėta: 2016 m. kovo 12 d.)
70. LR valstybės specialiųjų garantijų dėl eksporto kredito draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2011-07-13, Nr. 86-4141
71. LR Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 3 d. nutarimo nr. 713 „dėl verslo plėtojimo priemonių“ naujos redakcijos. Žin., 1997, Nr. 65-1587.
72. Lui, Q., Lu, R., Ma, X. (2014). Corruption, Financial Resources and Exports. Working paper FREIT681. University of International Business and Economics, Beijing, China. Prieiga per internetą: <http://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/TradePatterns/FREIT681.pdf>. (žiūrėta: 2016 m. lapkričio 20 d.).

73. Lukoševičius, M. (2010). Europos Sąjungos sankcijų politika. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Užsienio reikalų ministerija. p. 79 – 108.
74. MAG. (2013). Financing Models for Hungarian Clusters. 22.01.2013 – Sopron. Prieiga per internetą:
http://www.clusterpolisee.eu/pptsopron/cluster_financing_sopron_2013.01.22_02.pdf
(žiūrėta: 2016 m. spalio 20 d.).
75. Manova, K. (2008). Credit constraints, equity market liberalizations and international trade. *Journal of International Economics* 76, 33–47.
76. Marandu, E. (2008). Strategy Factors Associated with the Export Performance of Manufacturing Firms. *Export Performance of Firms*, Volume 11, p. 33 – 76.
77. Marrewijk, C.V. (2005). *International Trade & the World Economy*. Oxford University Press Inc., New York.
78. Marshall, A. (1890). Principles of Economics. A Project Of Liberty Fund, Inc. Prieiga per internetą: <http://oll.libertyfund.org/title/1676>. (žiūrėta: 2016 m. vasario 22 d.).
79. Martišius, S.A., Kėdaitis, V. (2014). *Statistika 1: Statistinės analizės teorija ir metodai*. Vilnius: VU.
80. Mathur, U. C. (2008). *International Marketing Management : Text and Cases*. New Delhi : SAGE Publications India Pvt., Ltd.
81. MELE, CFCA (2012). EU Best Practice in Cluster Development Policy. Identification No: EuropeAid/127604/D/SER/HR
82. Melnikas, B., Chlivickas, E., Razauskas, T., Pipirienė, V. (2011). *Europos Sąjunga: plėtros procesai*. Vilniaus Gedimino technikos universiteto leidykla „Technika“.
83. Ministry of industry and trade. Executive summary, May, 2013. Report on implementation of the Export Strategy of the Czech Republic 2012 - 2020.
84. Ministry of industry and trade. 2012 - 2020 Export Strategy of the Czech Republic.
85. Miškinis, A., Šidlauskaitė, B. (2013). Naujųjų ES šalių ūkio specializacija ekonominės integracijos kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 4 (32). p. 50–60.
86. Moloney, N. (2014). *EU Securities and Financial Markets Regulation*. Third Edition. Oxford University Press Inc., New York.
87. Munkácsi, Z. (2009). Export structure and export specialisation in Central and Eastern European countries. *Central Bank of Hungary*. Prieiga per internetą:
<https://www.mnb.hu/letoltes/op-81.pdf>. (žiūrėta: 2016 m. kovo 12 d.).
88. NCA (2016). Entrepreneurship and Regional Development.
<http://www.nca.cz/upload/download/archive-the-internationalization-of-regional-clusters-theoretical-and-empirical-issues.pdf>. (žiūrėta: 2016 m. balandžio 22 d.).
89. Njoroge, I. (2010). *Implementing a National Export Strategy*. Commonwealth Secretariat. doi:10.14217/9781848590700-en
90. OECD (1998). *The Competitiveness of Transition Economies*. OECD Publication.
91. OECD (2016). Arrangement On Officially Supported Export Credits. Prieiga per internetą:
<http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=tad/pg%282016%291>. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 25 d.).
92. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. (2011). Trade openness. Prieiga per internetą: http://www.oecd-ilibrary.org/sites/sti_scoreboard-2011-

- en/06/06/index.html?itemId=/content/chapter/sti_scoreboard-2011-60-en. (žiūrėta: 2016 m. gegužės 15 d.).
93. OECD. (2005). A policy framework for investment: trade policy. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/35488872.pdf>. (žiūrėta: 2015 m. spalio 30 d.).
  94. Pahariya, N. C. (2008). Import Substitution and Export Promotion as Development Strategies. Brieging Paper TDP 7. CUTS Centre for Consumer Action, Research & Training. Prieiga per internetą: <http://www.cuts-citee.org/pdf/BP08-DI-13.pdf>. (žiūrėta: 2015 m. lapkričio 3 d.).
  95. Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutartis. Valstybės žinios. 2001, Nr. 46-1620.
  96. Pavličkova, V. (2013). The competitiveness of Slovak foreign trade in the European market. *Economic annals: Volume I.VIII. No. 196/2013.* doi:10.2298/EKA1396007P
  97. Peneder, M. (1999). *Intangible Investment and Human Resources*. The new WIFO Taxonomy of manufacturing industries. Austrian Institute of Economic Research WIFO
  98. Pomfret, R. (2015). *International trade: theory, evidence and policy*. New Jersey: World Scientific.
  99. Porter, M.E. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press.
  100. Porter, M.E. (1998). Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. *Economic Development Quarterly*, 14(1), 15-34.
  101. Porter, M.E. (2008). *On Competition. Updated and expanded edition*. Boston: Harvard Business School Publishing.
  102. Radžiukynas, J., Rimkus, V., Sarapinienė, S., Žitkienė, R., Povilauskienė, D. (2011). *Europos Sąjungos bendroji prekybos politika*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba.
  103. Kenneth A., Rajan, R. (2009). *The Princeton Encyclopedia of the World Economy*. Princeton University Press.
  104. Rakauskienė, O.G. (2006). *Valstybės ekonominė politika (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė prekyba): monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
  105. Rimkus, V. (2005). Vidaus rinkos apsaugos priemonių taikymas Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2005, t. 73(65), p. 96 –105.
  106. Rosenfeld, S. (1997). Bringing business clusters into the mainstream of economic development. *European Planning Studies*, 5 (1), 3-23.
  107. Rugman, M.A. (2009). *The Oxford Handbook of International Business*. 2nd edition. New York: Oxford University Press.
  108. Sakalauskienė, V., Aviženytė, J., Našlėnas, M. (2016). Klasterizacijos vertinimo ataskaita. Vilnius: MITA. Prieiga per internetą: http://www.mita.lt/uploads/documents/nacionalines_programos/klasteri_vertinimo_ataskaita_2016_09_22.pdf. (žiūrėta: 2016 m. lapkričio 10 d.).
  109. Startienė, G. (2002). *Tarptautinės prekybos finansavimas. Rizika, mokėjimai, kreditavimas*. Leidykla: Technologija, Kaunas.
  110. Steiner, G.A. (2010). *Strategic Planning*. New York: The Free Press.
  111. Shank, T., Schnabel, C., Wagner, J. (2008). *Higher Wager in Exporting Firms: Self-Selection, Export Effect, or Both? First Evidence from German Linked Employer-Employee Data*. Discussion Paper No. 3359. University of Lueneburg and IZA.

112. Sunanda, S. (2010). *International Trade Theory and Policy*. Working paper No. 635. New York: Levy Economics Institute of Bard College.
113. Solvell, O., Lindqvist, G., Ketels, C. (2003). *The Cluster Initiative Greenbook*. Stockholm.
114. Suranovič, S. (2010). *International Trade: Theory and Policy*. George Washington University: Flat World Knowledge.
115. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. 2012/C 326/02.
116. Tannan, S. K. (2013). An Efficacy of the Doha Development Round and its Implications for the Developing Countries. *FIIB Business Review*. Volume 2, Issue 4, p. 3 – 8.
117. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Lietuvos Teisės Universitetas.
118. The Boston Consulting Group. (2004). Export Development and Promotion. Lessons From Four Benchmark Countries. Prieiga per internetą: http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/www.med.govt.nz/ContentPages/4444759.pdf. (žiūrėta: 2016 m. kovo 30 d.).
119. INTRACEN. (2015). *Trade performance index. Technical notes*. Market Analysis and Research Division of Market Development International Trade Centre. Prieiga per internetą: <http://legacy.intracen.org/appli1/tradecom/Documents/TradeCompMap-Trade%20Performance%20Index-Technical%20Notes-EN.pdf>. (žiūrėta: 2015 m. gruodžio 29 d.).
120. Ulku, H. (2004). *R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis*. IMF WP/04/185.
121. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
122. Vengrijos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <https://www.ksh.hu/?lang=en>.
123. Visegrad Fund. (2016). *An Analysis of the Czech Cluster Policy*. Academic Workshop Poland, Szczecin. Prieiga per internetą: http://cluster-portal.cz/Resources/Upload/Home/ke-stazeni/v4clusterpol/szcecin//2016-06-09_szcecin_5_cz-cluster-policy_deskres_web.pdf. (žiūrėta: 2016 m. lapkričio 30 d.).
124. Vilpišauskas, R. (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. *Pinigų studijos*, Nr. 1, p. 61 – 69.
125. World Economic Forum (2016). *The Global Competitiveness Report 2015-2016*. Prieiga per internetą: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>. (žiūrėta: 2016 m. lapkričio 15d.).
126. Wells, S. J. (2011). *British Export Performance. A Comparative Study*. Cambridge University Press.
127. WTO Annual Report. (2015). Prieiga per internetą: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep15_e.pdf. (žiūrėta: 2015 m. gruodžio 12 d.).
128. WTO. (2013). Trade Policy Review Report by the Secretariat European Union. (WT/TPR/S/284) Prieiga per internetą: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s284_e.pdf. (žiūrėta: 2015 m. gruodžio 1 d.).

EXPORT'S PROMOTION IN THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN
COUNTRIES: PROSPECTIVE DECISIONS OF ECONOMIC POLICY

Marianna KIPRIJANOVSKA

Paper for the Master's degree

Economic Policy Master's Program

Vilnius University, Faculty of Economics, Economic Policy Department

Supervisor – doc. dr. B. Melnikas

Vilnius, 2017

SUMMARY

113 pages, 23 pictures, 14 tables and 128 references.

The purpose of my thesis is to analyze the export promotion in Central and Eastern European countries. It was identified that the lack of scientific knowledge of export promotion, especially in the Central and Eastern European countries, is the main problem that causes barriers for export development. Applied decisions of economic policy promoting export are inadequate for modern challenges and needs during globalization. Specificity of the Central and Eastern European countries economies requires deeper knowledge about export promotion methods variety and possibilities. So there is a reason why relevant scientific studies need to be completed to investigate possible improvements of the economic policy decisions related to export development and promotion.

The research object: export promotion practice of the Central and Eastern European countries, development needs and opportunities.

The aim of the research: Based on theoretical survey to analyze and define the influence of the country export promotion methods to export and economic growth, to verify it empirically and to make recommendations export promotion policy for Lithuania.

In order to achieve the specified aim, the following **research objectives** are set up:

- To analyze Lithuanian and foreign literature, which topic is related to theory of international trade development, export promotion methods and export development issues.
- To analyze the European Union countries' export characteristics (volume, structure, dynamics and trends), in order to identify existing problems, which prevent the export development in Central and Eastern European countries.
- To identify and compare the applied export promotion policy and to estimate its effectiveness in the export development in selected Central and Eastern European countries: the Czech Republic, Hungary and Lithuania.

- To submit conclusions and suggestions for export promotion policy suitable for Lithuania economic conditions.

The research methods: The scientific analysis of literature, comparative analysis, document analysis, the *analysis of legitimation*, data grouping and graphical data representation, also various statistic and econometric methods and models are applied: the regression and correlation analysis and the Granger causality test. The research data was processed by Eview and Microsoft Excel software.

The structure of the research:

The research is composed of introduction, four chapters and conclusion. Each part of the work is divided into chapters according to the matter presented. *The first chapter* is introductory and defines theoretical terminology used in the thesis. *The second chapter* presents the detailed research methodology. *The third chapter* is subdivided into three parts. *The first subchapter* focuses on the EU countries export dynamics trends. *The second subchapter* presents the analyzed export statistics of the three selected Central and Eastern European countries in order to compare their export characteristics with the EU general trend and identify the main problems and differences. *The third subchapter* focuses on applied export promotion methods and their influence to the export development. *The final chapter* analyzes and defines the current Lithuania export strategy solutions and applied measures. Conclusions are drawn in the last part of the work.

Research results and conclusions:

Having performed and analyzed Lithuanian and foreign authors scientific literature, there is systematised and summarised the theoretical concept of export, export performance measures and policies and the importance of export development. In general, it is considered that export promotion is not accepted, but the government tends to protect their countries producers. Based on the international trade theories, export has always been regarded as a national priority, but in different stages of economic development, there has been chosen different export promotion methods. However, the main motivation for export development – to promote the economic growth. This statement is also confirmed by estimated strong relationship between EU export and GDP. Nevertheless, statistical analysis shows that export growth trend is diversified among the EU states, where Central and Eastern countries are exceptional with high export and GDP ratio. One of the most significant factors for CEE countries become entry into EU. It shows that the creation of common market without barriers to trade perform greater economic integration and provide better opportunities to benefit from export. On the other hand, the differences between the EU countries show that only membership in EU does not guarantee the competitiveness of products and services. Because of that, government is obligated to approve

suitable export promotion and regulation policy. This country's policy is particularly important for small countries, whose exports are economic growth source. Priorities of countries export development and measures to achieve them are legitimated in valid Export Development Strategy Act.

Analyzes of Hungary, Czech Republic and Lithuania export statistics show, that Hungary and Czechs export structure is near to the EU trend, where the largest proportion of it - medium and high technology - based industry and machinery and equipment export, which is competitive in the EU and globally. On the other hand, a fifth of Lithuania export consists low competitiveness products. This situation indicates a problem, that resources are allocated inefficiently and exported products have a low added value. In order to identify the possible sources of this diversity, the institutional framework was analyzed. Unlike in Lithuania, in Hungary and the Czech Republic there is a binary state export promotion model (a state bank and export credit agency), which financial measures are contributing to export growth and gaining comparative advantage of machinery and industry products.

The study shows, that FDI is also a factor, which affects the countries ability to export. There is a strong relationship between cumulative FDI and export's volume. What is more, Granger causality test shows, that FDI is the reason for export. Comparative analysis of FDI attracting policy shows, that Hungarian and Czechs measures packages are more efficient. They attract FDI in those sectors, whose products and services are high value added. Moreover, high level of innovation, high R&D expenditures, high education and business cooperation in clusters also positively correlated with high technology and high value added product development and their exports. Due to these facts, it is necessary to take measures to promote the university – businesses cooperation in scientific and experimental researches.

All the factors, which (in)directly promote export development also refer to EU 2020 target – to achieve regional specialization. According to EU2020, it would ensure effective use of available resources and development of comparative advantages. Keeping in mind that Lithuania is characterized by high share of high educated population, it is necessary to target human resources in developing high value added products and services.

With reference to the analysis, there was a provision that a confirmed strategical management of the export development is not universal, however there are economic and social factors that need to be taken into consideration making the export development strategy. The consolidated conclusions are presented that the lack of dual system highlights the local Lithuanian exporters are uncompetitive. There is a need of economic policy decisions to relocate counties resources in order to use them efficiently and produce high-value added products and services.

PRIEDAI

1 priedas. Galiojančių ES susitarimų, nustatančių laisvąją prekybą, sąrašas

<i>Laisvosios prekybos susitarimai</i>	<i>Muitų sąjunga</i>	<i>Europos ekonominė erdvė</i>	<i>Asociacijos ir stabilizacijos susitarimai</i>	<i>Asociacijos susitarimai</i>	<i>Ekonominės Partnerystės susitarimai</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Gruzija • Moldova • Kolumbija • Hondūras • Nikaragvai • Panama • Kosta Rika • Salvadoras • Gvatemala • P. Korėja • Čilė • Meksika • Pietų Afrika • Šveicarija 	<ul style="list-style-type: none"> • Turkija • Monakas • San Marinas • Andora 	<ul style="list-style-type: none"> • Norvegija • Islandija • Lichtenšteinas 	<ul style="list-style-type: none"> • Albanija • Juodkalnija • Bosnija ir Hercegovina • Serbija • Buvusia Jugoslavijos respublika • Makedonija 	<ul style="list-style-type: none"> • Alžyras • Egiptas • Izraelis • Jordanija • Libanas • Marokas • Palestina • Tunisas 	<ul style="list-style-type: none"> • CARIFORUM • Rytų ir Pietinės Afrikos ir Ramiojo Vandenyno šalys • Rytų Afrikos Bendrijos šalys • Centrinės Afrikos regiono šalys

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis LR užsienio reikalų ministerijos duomenimis

1 lentelė. Dinamikos eilutės analizės rodikliai

Rodiklis	Formulė
Absoliutus prieaugis	$\Delta y_{bazinis} = y_i - y_1;$ $\Delta y_{grandininis} = y_i - y_{i-1}$ (1)
Bazinis prieaugio tempas	$T_{bazinis} = \frac{y_i - y_1}{y_1} \cdot 100$ (2)
Grandininis prieaugio tempas	$T_{grandininis} = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} \cdot 100$ (3)
Vidutinis lygis	$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n}$ (4)
Čia Y_i – dinamikos eilutės lygis; Y_{i-1} – ankstesnio laikotarpio lygis, einantis prieš y_i n – lygių skaičius	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Martišius ir kt., 2013

Pirsono tiesinės koreliacijos koeficientas (r)

$$r = \frac{n \sum XY - \sum X \sum Y}{\sqrt{n \sum X^2 - (\sum X)^2} \sqrt{n \sum Y^2 - (\sum Y)^2}} \quad (5)$$

$$-1 \leq r \leq 1$$

Koeficiento reikšmė gali svyruoti nuo –1 iki 1, kur:

- 0 – koreliacijos nebuvimas – ryšio nėra;
- 0,01 – 0,19 – labai silpna teigiama (neigiama) koreliacija – labai silpnas ryšys;
- 0,20 – 0,39 – silpna teigiama (neigiama) koreliacija – silpnas ryšys;
- 0,40 – 0,69 – vidutinė teigiama (neigiama) koreliacija – vidutinis ryšys;
- 0,70 – 0,89 – stipri teigiama (neigiama) koreliacija – stiprus ryšys;
- 0,90 – 0,99 – labai stipri teigiama (neigiama) koreliacija – labai stiprus ryšys;
- 1 – išsami priklausomybė, funkcinis ryšys (Baltagi, H. B., 2011).

Tarptautinės prekybos atvirumo indeksas (angl. *trade openness index (TOI)*)

$$TOI_t = \frac{EX_t + IM_t}{BVP_t} \cdot 100 \quad (6)$$

Santykinis prekybos balanso indeksas (angl. *relative trade balance index, RTB*)

$$RTB_i = \frac{EX_i - IM_i}{EX_i + IM_i} \quad (7)$$

$$-1 \leq RTB \leq 1$$

Herfindahlio ir Hirschmano indeksas (HHI)

$$HHI = \sqrt{\left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{it}}{X_t} \right)^2 \right]} \quad (8)$$

čia: X_{it} – eksportas į valstybę i (arba prekės i eksportas);

n – valstybių (arba prekių grupių) skaičius; X_t – visas šalies eksportas.

Eksporto produkto santykinio pranašumo indeksas (angl. *Revealed comparative advantage*, RCA)

$$RCA_k = \frac{x_{ik}/X_i}{x_{wk}/X_w} \quad (9)$$

čia: X_i – visas šalies i eksportas; x_{ik} – šalies i produkto k eksporto vertė;

Y_i – šalies i BVP vienam gyventojui;

X_w – pasaulio eksportas; x_{wk} – pasaulio produkto k eksporto vertė.

RCSA (angl. *Revealed symmetric comparative advantage*) indeksas

$$RSCA = \frac{RCA - 1}{RCA + 1} \quad (10)$$

Sektoriaus pažangumo indeksą (angl. *Sector sophistication index*, PRODY)

$$PRODY_k = \sum_i [RCA_k Y_i] \quad (11)$$

Eksporto pažangumo indeksas (angl. *Export sophistication indicator*, EXPY)

$$EXPY_i = \sum_k \frac{x_{ik}}{X_i} PRODY_k \quad (12)$$

3 priedas. Prekių kategorijų kvalifikacijos taksonomijos

1 lentelė. Eksporto prekių išskaidymas pagal imlumą gamybos veiksniams pagal M. Peneder (1999) siūlomą taksonomiją

Produktų grupė	2 ženklų SITC klasifikacija
Pamatinės pramonės	58,62,66,71,72,73,74,75,76,78,79
Darbui imlūs produktai	21,24,61,63,65,77,81,82,84
Kapitalui imlūs produktai	23,25,26,28,32,33,34,51,52,56,57,64,67,68,69,96,97
Į reklamą orientuoti produktai	00,01,02,03,04,05,06,07,08,09,11,12,22,29,42,43,55,83,85,89
Į mokslo tyrimus orientuoti produktai	27,53,54,59,87,88

- Pamatinės pramonės (angl. *Mainstream - manufacturing*) produktai. Priskiriami tokie produktai: nepirminių formų plastikai, gumos gaminiai ir dirbiniai, nemetalo dirbiniai, tam tikrų pramonės šakų mašinos, kelių transporto priemonės ir kt. lentelėje nurodyti produktai.

- Darbui imlūs produktai (angl. *Labour - driven*): žaliavinės odos ir kailiai, mediena, kamštiena, popierius, surenkamieji statiniai, baldai ir kt. lentelėje nurodyti produktai.

- Kapitalui imlūs produktai (angl. *Capital - driven*) – didžioji sąnaudų dalis sudaro gamybos priemonių įsigijimo ir jų eksploatacijos išlaidos. Priskiriami tokie produktai kaip: tekstilės pluoštai, metalo gaminiai, anglies, naftos produktai, organiniai, neorganiniai chemikalai ir kt. lentelėje nurodyti produktai.

- Į reklamą orientuoti produktai (angl. *Marketing – driven industries*) – gamyba pasižymi ne aukštos kvalifikacijos darbuotojais ir ne aukštos investicijos į gamybos priemones. Priskiriami tokie produktai: maisto, odų, leidybos produktai ir kt.

- Į mokslo tyrimus orientuoti ir aukšto technologinio lygio produktai – pasižymi naujausiomis technologijomis, didelėmis MTEP išlaidomis kūrimo ir tobulinimo procese. Aukšta darbo jėgos kvalifikacija, gamybos procese didelės išlaidos fiksuotam kapitalui. Priskiriami tokie produktai: medicinos ir farmacijos produktai, metalo apdirbimo įrenginiai, mokslinės paskirties prietaisai, fotoaparatai, optikos prietaisai ir kt. panašūs produktai.

2 lentelė. Produktų kategorijos pagal jų technologinę struktūrą pagal M. Landesmann and R. Steher (2003) taksonomiją

Produktų grupė	2 ženklų SITC klasifikacija
Ištekliais pagrįsti produktai	00,01,02,03,04,05,06,07,08,09,11,12,21,22,26,29,41,42,43,61,65,83,84,85
Žemo technologinio lygio produktai	23,24,25,27,28,32,33,34,35,51,52,53,55,56,57,58,59,62,63,64,66,67,68,69,97,97
Vidutinio ir aukšto technologinio lygio produktai	54,55,71,72,73,74,75,76,77,78,79,81,82,87,88,89

- Ištekliais pagrįsti produktai – pramoniniu būdu neapdirbti produktai. Dažnu atveju, konkurencinis pranašumas gaminant šias prekes atsiranda dėl turimų gamtinių išteklių.
- Žemo technologinio lygio ir darbai imlios prekės – prekių gamybai naudojamos paprastos ir mažai kintančios technologijos. Gamybos technologijos – nesudėtinga gamybos įranga, darbo jėgos kvalifikacijos reikalavimai – maži. Dažniausiai tai masinės gamybos prekės.
- Vidutinių technologijų produktai – šių produktų gamyboje reikalingi įvairūs darbo įgūdžiai, bet pati gamyba pasižymi masto ekonomija. Gamyboje naudojamos sudėtingos technologijos su aukštesnėmis nei vidutinėmis išlaidomis MTEP, taip pat ir aukštesnės kvalifikacijos darbo jėga. Šiai grupei prisikiriami tokie produktai: kelių transporto priemonės, apdirbami produktai (chemijos pramonės produktai ir metalai) ir inžineriniai produktai. Dažniausiai šių produktų gamintojai specializuojasi siauro produktų asortimento gamyboje.
- Aukštų technologijų produktai – produktų gamyboje naudojamos sudėtingos technologijos, įmantri technologinė infrastruktūra. Reikalinga aukštos kvalifikacijos darbo jėga ir glaudus bendradarbiavimas tarp sektoriaus įmonių ir mokslinių tyrimų centrų. Šiai grupei priklauso tokie produktai kaip: elektronika bei elektriniai produktai, kiti aukštų technologijų produktai (lėktuvai, kūrybos įranga, medikamentai ir kt.).

4 priedas. Regresijos sudarymo eigos metodika

Regresijos koeficientų reikšmės gaunamos naudojant mažiausiųjų kvadratų kriterijų. Pateikta porinės regresijos lygtis:

$$EX_t = b_0 + b_1 \cdot X_1 + \varepsilon \quad (1)$$

Gauto modelio determinacijos koeficientas (R^2) paaiškina, kokią procentinę priklausomo kintamojo kitimo dalį nulemia nepriklausomo kintamojo variacija. Kuo ši reikšmė arčiau 1, tuo didesnę eksporto dalį paaiškina pasirinktas kintamasis. Tačiau išvados apie pasirinktą veiksnio įtaką, net ir turint aukštą determinacijos koeficientą, nėra patikima. Reikalinga atlikti papildomas regresijos statistinio reikšmingumo tikrinimo procedūras. Pagal t statistiką įvertinamas b_1 įvertinio reikšmingumas. Iškeliami statistinė hipotezė apie įvertinio b_1 lygybę nuliui formuluojama taip:

$$H_0: b_1=0 \quad (2)$$

$$H_1: b_1 \neq 0$$

,kur: $H_0: b_1=0$ traktuojama: nepriklausomas veiksnys (X_1) nedaro įtakos priklausomam kintamajam, t.y. koeficientas prie veiksnio gali būti lygus 0, o $H_1: b_1 \neq 0$: X_1 poveikis reikšmingas – regresijos koeficientas prie veiksnio nelygus 0 (Gujarati, D.N., 2009).

Kadangi šiuo atveju nulinė hipotezė formuluojama su lygybės ženklu, tai turime dvipusį tikrinimą. Šios nulinės hipotezės tikrinimo procedūra:

$$t = \frac{b_1 - 0}{SE_{b_1}} \sim t_{\alpha/2, n-k-1} \quad (3)$$

Dydis t yra pasiskirstęs pagal Stjudento t -skirstinį su $\alpha/2$ reikšmingumo lygmeniu ir $n-k-1$ laisvės laipsniais. Nulinė hipotezė H_0 atmetama, esant fiksuotam reikšmingumo lygmeniui α , jei:

$$|t| > t_{\alpha/2, n-k-1} \quad (4)$$

Kitais atvejais nulinė hipotezė H_0 neatmetama. Taigi daromos tokios išvados: jei apskaičiuota $|t|$ reikšmė yra didesnė už teorinę reikšmę $t_{\alpha/2, n-k-1}$, tuomet H_0 atmetama ir su $1-\alpha$ tikimybe (pvz., kai $\alpha = 0,05$, t.y. $1-\alpha = 0,95$, tada 95 proc. tikimybe) galime tvirtinti, kad veiksnio poveikis yra statistiškai reikšmingas. Priešingu atveju, kai $|t| < t_{\alpha/2, n-k-1}$, H_0 neatmetame, o tai reiškia, kad veiksnio poveikis nėra statistiškai reikšmingas. Nereikšmingas veiksnys yra pašalinamas iš sudaryto modelio, o tai reikštų, kad eksporto kreditavimas ir eksporto kredito draudimas nedarą įtakos eksporto augimui šalyje (Gujarati, D.N., 2009).

5 priedas. Eksporto dinamikai ES šalyse būdingų bendrųjų tendencijų analizės skaičiavimai

1 lentelė. Eksporto prieaugis pasirinktose ES šalyse, 2004 – 2015 m.

Šalys	Eksporto vertė, mln. EUR		Prieaugio tempas, proc.	Eksporto apimčių ir BVP santykis, proc.		Absoliutus prieugis, proc.
	2015	2004		2015	2004	
Čekija	138512.3	55063.2	151.55	84.33	57.43	26.90
Estija	16317.7	5972	173.24	79.75	61.52	18.23
Kipras	10436.8	7929.3	31.62	59.91	57.26	2.65
Latvija	14324.3	4562.1	213.98	58.76	39.12	19.64
Lietuva	28381.9	8643.7	228.35	76.32	47.40	28.92
Vengrija	100152.1	49884.2	100.77	92.10	59.74	32.35
Lenkija	211138.8	70962.7	197.53	49.36	34.64	14.72
Slovėnija	30000.4	15245.8	96.78	77.84	54.97	22.87
Slovakija	73226.6	23844.8	207.10	93.80	68.71	25.08
Malta	12445.1	5035.8	147.13	141.48	103.46	38.01
	Vidurkis		154.81	Vidurkis		22.94

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Eurostat duomenimis

2 lentelė. ES šalių eksporto apimčių, BVP ir BVP vienam gyventojui koreliacijos koeficientai

Visoje ES 2015m.			
	EX	BVP	BVP per capita
EX	1		
BVP	0.930	1	
BVP per capita	0.310	0.231	1

Visoje ES 2012m.			
	EX	BVP	BVP per capita
EX	1		
BVP	0.935	1	
BVP per capita	0.301	0.220	1

Visoje ES 2008m.			
	EX	BVP	BVP per capita
EX	1		
BVP	0.934	1	
BVP per capita	0.301	0.212	1

Visoje ES 2004m.			
	EX	BVP	BVP per capita
EX	1		
BVP	0.952	1	
BVP per capita	0.387	0.308	1

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Eurostat duomenimis

3 lentelė. ES eksportas į ne ES šalis, proc., 2004 – 2014 m.

Šalis \ Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Vidutinis lygis
Belgija	22.8	23.2	23.5	23.8	23.1	24.3	27.0	28.0	30.0	29.9	29.3	25.9
Bulgarija	35.1	38.1	37.6	38.2	39.2	34.5	38.6	37.4	41.1	40.1	37.6	38.0
Čekija	12.0	13.8	13.8	14.2	14.6	14.8	15.7	16.6	18.7	18.9	17.8	15.5
Danija	29.2	29.1	28.8	29.8	30.0	32.3	34.3	34.6	36.5	36.6	36.5	32.5
Vokietija	35.0	35.4	36.1	35.0	36.4	37.4	39.7	40.5	43.2	43.1	42.3	38.6
Estija	19.6	21.8	34.4	29.7	29.9	30.5	31.4	33.7	34.0	29.0	27.7	29.2
Airija	37.1	36.2	36.6	36.5	37.1	38.8	41.9	42.2	41.1	42.7	45.0	39.6
Graikija	31.9	35.4	33.4	36.0	39.2	41.8	44.9	48.1	55.7	53.4	51.9	42.9
Ispanija	25.5	27.5	28.7	29.1	30.3	30.1	31.2	33.3	36.3	37.1	36.2	31.4
Prancūzija	33.9	36.4	34.4	34.4	36.0	37.4	39.0	39.0	41.1	40.6	39.9	37.5
Kroatija	31.7	35.7	35.7	39.7	39.0	39.5	38.9	40.1	41.8	38.1	36.6	37.9
Italija	37.2	37.9	38.0	38.3	40.3	41.6	42.1	43.4	45.7	46.2	45.1	41.4
Kipras	32.2	26.5	29.6	28.1	30.6	33.0	33.7	31.9	39.3	42.1	43.4	33.7
Latvija	22.6	23.4	27.5	27.5	31.4	32.3	32.7	34.0	36.4	33.6	31.5	30.3
Lietuva	32.7	34.3	36.3	35.2	39.6	35.6	39.0	38.6	39.6	44.5	45.2	38.2
Liuksemburgas	9.7	10.5	10.7	12.2	11.5	12.7	16.9	19.8	21.0	19.0	17.4	14.7
Vengrija	14.9	17.4	19.3	19.6	20.2	19.8	21.6	22.6	22.6	22.2	20.0	20.0
Malta	50.6	47.9	48.1	55.7	59.6	59.9	58.8	58.9	60.9	55.1	49.9	55.0
Nyderlandai	19.9	20.0	20.8	21.8	20.9	22.5	22.7	22.9	24.3	24.3	24.1	22.2
Austrija	24.8	26.8	26.8	26.2	26.5	27.2	27.7	28.7	29.9	29.9	30.1	27.7
Lenkija	19.2	21.1	20.7	20.8	21.9	20.1	20.7	21.8	23.8	25.0	22.6	21.6
Portugalija	19.9	19.7	21.8	22.9	25.5	24.6	24.6	25.5	28.9	29.7	29.1	24.7
Rumunija	23.8	28.8	29.3	27.6	29.2	25.5	27.5	28.7	29.6	30.4	28.9	28.1
Slovėnija	20.4	21.7	22.9	22.7	23.6	23.0	22.4	22.7	25.0	25.2	24.7	23.1
Slovakija	12.4	12.2	12.7	12.8	14.2	13.7	15.3	14.9	15.9	17.1	15.6	14.3
Suomija	41.9	43.1	42.7	43.1	44.0	44.3	45.6	44.2	46.3	44.7	42.7	43.9
Švedija	40.7	40.8	39.7	38.7	39.8	41.5	42.8	43.9	43.0	42.3	41.5	41.3
Jungtinė Karalystė	41.1	43.4	37.3	42.1	44.4	44.9	47.2	49.8	49.7	56.5	52.1	46.2

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

1 lentelė. ES šalių TOI indeksas, proc., 2004 – 2015 m.

Šalis \ Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Belgija	136	143	148	151	159	136	151	163	164	163	167	167
Bulgarija	93	100	111	123	124	93	110	124	130	135	131	131
Čekija	114	122	128	131	125	114	129	139	148	149	161	162
Danija	82	89	97	100	104	89	93	100	102	102	101	100
Vokietija	66	70	77	79	81	71	79	85	86	85	85	86
Estija	131	137	137	135	138	117	144	167	172	171	164	155
Airija	147	148	150	153	160	174	190	185	197	194	209	222
Graikija	50	51	53	58	59	48	53	58	62	64	68	60
Ispanija	54	54	56	57	56	46	52	58	60	61	63	64
Prancūzija	51	53	55	56	57	50	54	58	59	59	59	61
Kroatija	85	85	86	85	85	73	76	81	83	86	91	96
Italija	48	49	53	55	55	46	52	56	56	55	56	57
Kipras	115	113	111	112	114	104	108	108	107	115	119	121
Latvija	94	101	101	96	92	87	109	121	128	124	121	119
Lietuva	102	115	122	114	126	106	133	153	162	167	161	153
Liuksemburgas	282	298	321	336	348	303	326	340	348	357	374	391
Vengrija	123	128	150	156	159	146	159	168	167	169	171	176
Malta	208	211	250	259	297	297	307	317	324	305	288	276
Nyderlandai	119	125	130	132	135	119	136	146	154	154	154	154
Austrija	91	94	98	101	102	87	99	105	105	103	103	102
Lenkija	72	71	78	81	82	76	82	87	89	91	94	96
Portugalija	63	63	68	70	72	61	67	73	76	78	80	80
Rumunija	80	76	76	73	67	61	71	79	80	80	83	83
Slovėnija	111	120	129	136	134	113	127	139	142	145	145	146
Slovakija	140	149	167	168	163	137	155	171	180	183	180	185
Suomija	71	77	82	83	87	71	76	79	80	79	77	74
Švedija	79	85	89	90	93	83	87	89	88	83	85	86
Jungtinė Karalystė	52	54	58	54	58	56	60	63	62	62	58	57

*paryškinti skaičiai – aukštesni už to laikotarpio vidurkį.

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Eurostat duomenimis

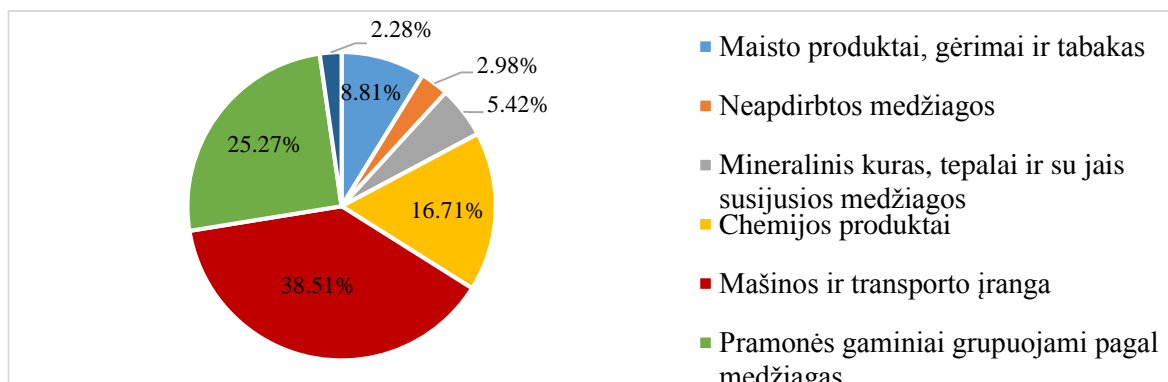
7 priedas. **JT statistikos tarnybos standartinis tarptautinės prekybos klasifikatorius**
(angl. *Standard International Trade Classification (SITC)*), 2 lygmens

Po- sky- rius	Produktų pavadinimas
00	Gyvi gyvūnai, išskyrus klasifikuojamus 03 skyriuje
01	Mėsa ir mėsos produktai
02	Pieno produktai ir paukščių kiaušiniai
03	Žuvys (išskyrus jūrų žinduolius), vėžiagyviai, moliuskai ir kiti vandens bestuburiai bei gaminiai iš jų
04	Javų grūdai ir grūdų produktai
05	Vaisiai ir daržovės
06	Cukrus, cukraus gaminiai ir medus
07	Kava, arbata, kakava, prieskoniai ir jų produktai
08	Gyvūnų pašarai (išskyrus nemaltus grūdus)
09	Įvairūs maisto produktai ir mišiniai
11	Gėrimai
12	Tabakas ir perdirbtas tabakas
21	Žaliaminės odos ir kailiai
22	Aliejinių augalų sėklos ir vaisiai
23	Natūralusis kaučiukas (įskaitant sintetinį ir regeneruotąjį kaučiuką)
24	Kamštiena ir mediena
25	Plaušiena ir popieriaus atliekos
26	Tekstilės pluoštai (išskyrus vilnos sluoksna ir kitą šukuotinę vilną) ir jo atliekos (išskyrus perdirbtus į siūlus ir audinius)
27	Neapdorotos trąšos, išskyrus klasifikuojamas 56 skyriuje, ir neapdoroti mineralai (išskyrus anglis, naftą ir tauriuosius akmenis)
28	Metalo rūda ir metalo laužas
29	Neapdorotos, niekur kitur nepriskirtos, gyvūninės ir augalinės kilmės medžiagos
32	Anglys, koksas ir briketai
33	Nafta, naftos produktai ir panašios medžiagos
34	Gamtinės ir dirbtinės dujos
35	Elektros energija
41	Gyvūniniai riebalai ir aliejus
42	Nelakūs augaliniai riebalai ir aliejus, neapdoroti, rafinuoti arba frakcionuoti
43	Gyvūniniai ar augaliniai riebalai ir aliejus, apdoroti; gyvūninis arba augalinis vaškas; niekur kitur nepriskirti nevalgomieji mišiniai ir preparatai iš gyvūninio ar augalinio aliejaus bei riebalų
51	Organiniai chemikalai
52	Neorganiniai chemikalai
53	Dažymo ir rauginimo medžiagos bei dažai
54	Medicinos ir farmacijos produktai
55	Eteriniai aliejai ir kvapieji dervų ekstraktai (rezinoidai) bei kvapiosios medžiagos; tualetiniai, blizginimo ir valymo preparatai
56	Trąšos (išskyrus 272 grupės trąšas)
57	Pirminių formų plastikai
58	Nepirminių formų plastikai
59	Niekur kitur nepriskirtos cheminės medžiagos ir produktai
61	Oda, odos gaminiai ir išdirbti kailiai, niekur kitur nepriskirti
62	Niekur kitur nepriskirti gumos gaminiai ir dirbiniai
63	Popierius, kartonas ir gaminiai iš popieriaus masės, popieriaus ar kartono
64	Niekur kitur nepriskirti tekstilės verpalai, audiniai, gatavi gaminiai ir panašūs produktai

Po- sky- rius	Produktų pavadinimas
65	Niekur kitur nepriskirti nemetalo mineraliniai gaminiai
66	Geležis ir plienas
67	Spalvotieji metalai
68	Niekur kitur nepriskirti metalo gaminiai
71	Energijos generavimo mašinos ir įrenginiai
72	Tam tikrų pramonės šakų mašinos
73	Metalo apdirbimo mašinos
74	Niekur kitur nepriskirtos bendrosios paskirties pramonės mašinos ir įranga bei niekur kitur nepriskirtos mašinų dalys
75	Įstaigos mašinos ir automatinio duomenų apdorojimo mašinos
76	Nuotolinių ryšių (telekomunikacijų) ir garso įrašymo bei atkūrimo aparatai ir įranga
77	Niekur kitur nepriskirtos elektros mašinos, aparatūra ir prietaisai bei elektrinės jų dalys (įskaitant niekur kitur nepriskirtas elektrinių buitinių prietaisų neelektrines dalis)
78	Kelių transporto priemonės (įskaitant transporto priemones su oro pagalvėmis)
79	Kitos transporto priemonės
81	Surenkamieji statiniai; niekur kitur nepriskirtos santechnikos, vandentiekio, šildymo ir apšvietimo įranga bei jungiamosios detalės
82	Baldai ir jų dalys; patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, dekoratyvinės pagalvėlės ir kiti kimštiniai baldų reikmenys
83	Kelionės reikmenys, rankinės ir panašūs daiktai
84	Drabužiai ir drabužių priedai
85	Avalynė
87	Niekur kitur nepriskirti profesinės, mokslinės ir valdymo paskirties prietaisai ir aparatai
88	Niekur kitur nepriskirti fotoaparatai, įranga ir reikmenys bei optikos prietaisai; rankiniai ir kiti laikrodžiai
89	Niekur kitur nepriskirti įvairūs gaminiai
91	Pašto paketai, nesurūšiuoti pagal požymius
93	Specialieji prekybiniai sandoriai ir prekės, nesurūšiuotos pagal rūšį
96	Monetos (išskyrus auksines monetas), kurios nėra mokėjimo priemonė
97	Nepiniginis auksas (išskyrus aukso rūdas ir koncentratas)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

8 priedas. ES šalių eksporto struktūra

1 pav. ES šalių eksporto struktūra pagal SITC klasifikatorių, 2015 m.

1 lentelė. Vidaus ir išorės ES 28 šalių prekių eksporto struktūra 2006 – 2015 m., proc.

Extra EU-28	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Maisto produktai, gėrimai ir tabakas	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6
Neapdirbtos medžiagos	2	2	2	3	3	3	3	3	3	2
Mineralinis kuras, tepalai ir su jais susijusios medžiagos	5	5	6	5	6	6	7	7	6	5
Chemijos produktai	16	16	15	18	17	16	16	16	16	18
Mašinos ir transporto įranga	25	25	24	24	23	23	23	22	23	23
Pramonės gaminiai grupuojami pagal medžiagas	44	44	44	42	42	42	42	41	42	42
Prekės neklasifikuojamos kitur	2	2	3	3	4	4	3	6	4	4
Iš viso produktai	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

INTRA EU - 28	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Maisto produktai, gėrimai ir tabakas	8	8	9	10	10	10	10	10	10	10
Neapdirbtos medžiagos	3	3	3	3	4	4	4	4	4	3
Mineralinis kuras, tepalai ir su jais susijusios medžiagos	6	6	7	6	7	8	9	9	8	6
Chemijos produktai	14	15	15	17	16	16	16	16	16	16
Mašinos ir transporto įranga	48	47	46	45	45	44	45	45	46	48
Pramonės gaminiai grupuojami pagal medžiagas	19	20	18	18	17	17	15	15	16	16
Prekės neklasifikuojamos kitur	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
Iš viso produktai	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

2 lentelė. ES šalių eksporto kryptis, 2004 – 2015 m., proc. nuo viso eksporto į ne ES šalis

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ELPA	11.5	11.8	11.4	11.4	11.3	11.8	11.5	12.3	11.1	12.8	11.4	11.4
JAV	24.9	23.9	23.2	21.0	18.9	18.6	17.9	17.0	17.4	16.7	18.3	20.7
Japonija	4.6	4.2	3.9	3.5	3.2	3.3	3.3	3.2	3.3	3.1	3.1	3.2
Kinija*	5.1	4.9	5.5	5.8	6.0	7.5	8.4	8.8	8.6	8.5	9.7	9.5
Turkija	4.3	4.3	4.3	4.3	4.2	4.1	4.6	4.7	4.5	4.5	4.4	4.4
Rusija	4.9	5.4	6.3	7.2	8.0	6.0	6.4	7.0	7.3	6.9	6.1	4.1
Kitos	44.7	45.5	45.4	46.8	48.4	48.7	47.9	47.0	47.8	47.5	47.0	46.7

*išskyrus Honk Kong

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis

1 lentelė. ES šalių RTB indeksas, 2004 – 2015 m.

Šalis \ Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vidutinis lygis
Belgija	0.03	0.03	0.03	0.03	0.00	0.02	0.01	0.00	0.00	0.01	0.01	0.01	0.01
Bulgarija	-0.12	-0.15	-0.15	-0.15	-0.16	-0.09	-0.02	0.01	-0.02	0.00	-0.01	0.01	-0.06
Čekija	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.03	0.02	0.03	0.03	0.04	0.04	0.04	0.03
Danija	0.07	0.06	0.04	0.03	0.03	0.05	0.07	0.06	0.05	0.06	0.06	0.06	0.05
Vokietija	0.08	0.07	0.07	0.08	0.07	0.07	0.07	0.06	0.07	0.07	0.08	0.09	0.07
Estija	-0.06	-0.04	-0.07	-0.07	-0.03	0.04	0.04	0.03	0.01	0.01	0.02	0.03	0.00
Airija	0.10	0.07	0.05	0.05	0.05	0.08	0.08	0.10	0.09	0.10	0.09	0.09	0.08
Graikija	-0.17	-0.16	-0.20	-0.22	-0.21	-0.20	-0.16	-0.12	-0.07	-0.04	-0.04	0.00	-0.14
Ispanija	-0.07	-0.09	-0.11	-0.10	-0.09	-0.02	-0.02	0.00	0.02	0.05	0.04	0.04	-0.03
Prancūzija	0.01	-0.01	-0.02	-0.02	-0.03	-0.03	-0.03	-0.04	-0.04	-0.03	-0.03	-0.02	-0.03
Kroatija	-0.07	-0.07	-0.08	-0.09	-0.09	-0.05	-0.01	-0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	-0.03
Italija	0.01	0.00	-0.02	-0.01	-0.01	-0.01	-0.04	-0.03	0.02	0.04	0.05	0.06	0.01
Kipras	0.00	0.00	-0.03	-0.04	-0.11	-0.05	-0.06	-0.03	-0.01	0.01	0.01	-0.01	-0.03
Latvija	-0.17	-0.14	-0.21	-0.20	-0.14	-0.02	-0.01	-0.04	-0.03	-0.03	-0.02	-0.01	-0.07
Lietuva	-0.07	-0.06	-0.08	-0.11	-0.09	-0.02	-0.01	-0.02	0.01	0.01	0.01	0.00	-0.03
Liuksemburgas	0.08	0.08	0.09	0.10	0.09	0.10	0.10	0.09	0.09	0.09	0.09	0.09	0.09
Vengrija	-0.03	-0.02	-0.01	0.00	0.00	0.03	0.03	0.04	0.04	0.04	0.04	0.05	0.02
Malta	-0.01	-0.01	-0.01	0.00	0.00	-0.01	0.00	0.01	0.01	0.02	0.03	0.02	0.01
Nyderlandai	0.07	0.07	0.07	0.07	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.07	0.07	0.07	0.07
Austrija	0.03	0.03	0.03	0.04	0.04	0.03	0.03	0.02	0.02	0.03	0.04	0.04	0.03
Lenkija	-0.04	-0.01	-0.02	-0.04	-0.06	-0.01	-0.02	-0.02	-0.01	0.02	0.01	0.03	-0.01
Portugalija	-0.13	-0.15	-0.12	-0.11	-0.13	-0.11	-0.11	-0.06	-0.01	0.01	0.00	0.01	-0.07
Rumunija	-0.11	-0.13	-0.16	-0.20	-0.20	-0.10	-0.09	-0.07	-0.06	-0.01	0.00	-0.01	-0.08
Slovėnija	-0.01	-0.01	0.00	-0.01	-0.01	0.02	0.01	0.01	0.03	0.04	0.05	0.06	0.02
Slovakija	-0.02	-0.03	-0.02	-0.01	-0.02	-0.01	-0.01	-0.01	0.02	0.02	0.02	0.01	0.00
Suomija	0.09	0.05	0.05	0.06	0.04	0.03	0.02	-0.01	-0.02	-0.01	-0.01	0.00	0.02
Švedija	0.10	0.08	0.09	0.08	0.07	0.07	0.06	0.05	0.06	0.05	0.04	0.05	0.06
JK	-0.05	-0.05	-0.04	-0.05	-0.05	-0.04	-0.05	-0.03	-0.03	-0.03	-0.03	-0.03	-0.04

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Eurostat duomenimis

10 priedas. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksporto struktūra

1 lentelė. Čekijos eksporto struktūra pagal SITC klasifikacija, 2004 – 2015 m., proc. nuo viso eksporto

Pavadinimas	Metai												
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Maisto produktai, gėrimai ir tabakas	3	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	5
Neapdirbtos medžiagos	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Mineralinis kuras, tepalai ir su jais susijusios medžiagos	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	3	3	3
Chemijos produktai	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Mašinos ir transporto įranga	52	51	53	54	54	53	55	55	54	54	55	55	55
Pramonės gaminiai grupuojami pagal medžiagas	33	33	32	31	30	29	28	28	28	29	28	28	28
Prekės neklasifikuojamos kitur	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1
Iš viso produktai	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis CZSO duomenimis

2 lentelė. Lietuvos eksporto struktūra pagal SITC klasifikacija, 2004 – 2015 m., proc. nuo viso eksporto

Pavadinimas	Metai												
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Maisto produktai, gėrimai ir tabakas	11	12	13	16	15	18	17	15	17	18	17	17	17
Neapdirbtos medžiagos	6	5	5	6	4	4	5	5	5	5	5	5	6
Mineralinis kuras, tepalai ir su jais susijusios medžiagos	25	27	24	13	25	21	23	26	25	23	18	17	17
Chemijos produktai	8	9	9	13	14	14	13	14	13	12	13	15	15
Mašinos ir transporto įranga	22	21	22	23	19	17	18	18	18	18	20	19	19
Pramonės gaminiai grupuojami pagal medžiagas	28	26	26	28	23	25	24	23	23	24	26	27	27
Prekės neklasifikuojamos kitur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso produktai	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

3 lentelė. Vengrijos eksporto struktūra pagal SITC klasifikacija, 2004 – 2015 m., proc. nuo viso eksporto

Pavadinimas	Metai												
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Maisto produktai, gėrimai ir tabakas	6	6	5	6	6	7	7	8	8	8	8	7	
Neapdirbtos medžiagos	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	2	
Mineralinis kuras, tepalai ir su jais susijusios medžiagos	2	2	2	3	4	2	3	4	4	4	3	2	
Chemijos produktai	7	7	8	8	8	9	9	10	11	11	11	11	
Mašinos ir transporto įranga	20	18	18	18	17	18	18	19	20	21	21	20	
Pramonės gaminiai grupuojami pagal medžiagas	63	59	62	62	60	60	60	57	53	53	54	56	
Prekės neklasifikuojamos kitur	0	7	2	2	2	2	0	0	0	0	0	0	
Iš viso produktai	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis KSH duomenimis

4 lentelė. Paslaugų eksporto dalis Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos, 2004 – 2015 m., proc. nuo viso eksporto

Metai \ Šalis	Čekija	Lietuva	Vengrija
2004	18.42	25.89	16.28
2005	15.48	21.76	14.84
2006	15.59	21.64	16.36
2007	15.29	21.22	16.10
2008	15.88	18.45	16.30
2009	16.91	20.97	19.03
2010	15.98	18.69	18.23
2011	15.29	17.20	18.33
2012	15.28	17.61	18.60
2013	14.88	18.34	19.14
2014	14.62	19.76	19.65
2015	14.82	21.57	19.52

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis Eurostat duomenimis

11 priedas. **HHI diversifikavimo indeksas pagal rinkas**

1 lentelė. Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos HHI diversifikavimo indeksas pagal rinkas, 2000 – 2014 m.

Metai Šalis	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Čekija	0.18	0.17	0.18	0.18	0.15	0.12	0.13	0.13	0.12	0.13	0.12	0.12	0.11	0.11	0.12
Vengrija	0.13	0.13	0.13	0.13	0.12	0.11	0.10	0.10	0.09	0.09	0.08	0.08	0.09	0.09	0.10
Lietuva	0.06	0.06	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.06	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.06

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis COMTRADE duomenimis

12 priedas. Čekijos, Vengrijos ir Lietuvos eksporto prekių išskaidymas pagal imlumą gamybos veiksniams ir jų konkurencingumo įvertinimas

1 lentelė. Lietuvos eksporto struktūra pagal Peneder klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	17	18	21	22	18	17	18	18	17	18	18
Darbui imli pramonė	29	25	23	23	16	18	17	16	16	17	20
Kapitalo imli pramonė	36	38	36	30	41	36	38	41	40	37	31
Orientuota į reklamą pramonė	14	16	18	21	19	23	22	20	22	23	24
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	3	3	3	4	5	5	5	5	5	5	6

2 lentelė. Lietuvos eksporto RCA indeksas pagal Peneder M. eksporto klasifikaciją (1999) , 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	0.44	0.56	0.65	0.74	0.80	0.68	0.81	0.92	1.01	1.07	1.05
Darbui imli pramonė	2.05	2.16	2.12	2.26	2.12	2.07	2.22	2.44	2.75	3.02	3.42
Kapitalo imli pramonė	1.68	1.95	1.81	1.58	2.57	2.30	2.49	2.86	3.04	2.89	2.64
Orientuota į reklamą pramonė	0.97	1.30	1.55	1.89	2.06	1.99	2.17	2.28	2.74	2.96	2.92
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	0.27	0.34	0.37	0.51	0.73	0.64	0.68	0.81	.90	1.01	1.10

3 lentelė. Čekijos eksporto struktūra pagal Peneder klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	47	48	50	51	50	50	50	51	50	49	50
Darbui imli pramonė	21	19	18	17	16	16	16	16	16	16	16
Kapitalo imli pramonė	20	20	19	19	20	18	19	19	19	18	17
Orientuota į reklamą pramonė	9	10	10	10	10	12	11	11	12	12	12
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4

4 lentelė. Čekijos eksporto RCA indeksas pagal Peneder M. eksporto klasifikaciją (1999), 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	1.21	1.32	1.47	1.72	1.87	1.96	2.02	2.17	2.19	2.13	2.25
Darbai imli pramonė	1.43	1.51	1.57	1.70	1.80	1.75	1.86	1.97	2.04	2.06	2.14
Kapitalo imli pramonė	0.93	0.93	0.92	0.98	1.04	1.09	1.08	1.10	1.09	1.00	1.09
Orientuota į reklamą pramonė	0.61	0.71	0.77	0.88	0.97	0.97	0.97	1.02	1.11	1.12	1.17
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	0.32	0.35	0.37	0.41	0.44	0.44	0.46	0.51	0.51	0.52	0.57

5 lentelė. Vengrijos eksporto struktūra pagal Peneder klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	55	54	55	55	54	54	53	50	47	47	47
Darbai imli pramonė	18	18	17	15	15	15	15	16	16	16	16
Kapitalo imli pramonė	12	14	13	14	14	12	13	15	16	15	14
Orientuota į reklamą pramonė	10	10	10	10	11	12	12	12	13	14	13
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	5	5	5	6	6	8	7	8	9	9	9

6 lentelė. Vengrijos eksporto RCA indeksas pagal Peneder M. eksporto klasifikaciją (1999), 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pamatinė pramonė	1.40	1.38	1.44	1.61	1.69	1.76	1.77	1.67	1.53	1.56	1.60
Darbai imli pramonė	1.28	1.29	1.31	1.33	1.36	1.37	1.44	1.53	1.52	1.54	1.60
Kapitalo imli pramonė	0.57	0.60	0.57	0.61	0.61	0.60	0.62	0.66	0.68	0.65	0.69
Orientuota į reklamą pramonė	0.69	0.69	0.69	0.79	0.85	0.82	0.86	0.90	0.95	0.95	0.93
Orientuota į mokslo tyrimus ir aukštas technologijas pramonė	0.45	0.47	0.55	0.64	0.71	0.71	0.76	0.86	0.90	0.90	0.92

13 priedas. Lietuvos, Čekijos ir Vengrijos eksporto prekių struktūros išskaidymas pagal technologinį imlumą

7 lentelė. Lietuvos eksporto struktūra pagal M.Landesmann ir R.Stehrer (2003) klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Žemo technologinio lygio ir darbui imlios prekės	24	22	23	25	22	26	24	22	24	25	25
Išteklių imlios prekės	44	45	43	39	48	43	46	48	47	44	40
Prekės paremtos vidutinio ir aukšto lygio technologijomis	33	32	34	36	30	30	30	29	30	31	35

8 lentelė. Čekijos eksporto struktūra pagal M.Landesmann ir R.Stehrer (2003) klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Žemo technologinio lygio ir darbui imlios prekės	9	9	8	8	8	9	8	8	8	9	8
Išteklių imlios prekės	29	29	28	27	27	25	26	26	26	25	24
Prekės paremtos vidutinio ir aukšto lygio technologijomis	62	62	64	65	65	66	66	66	66	66	68

9 lentelė. Vengrijos eksporto struktūra pagal M.Landesmann ir R.Stehrer (2003) klasifikaciją, proc. nuo viso eksporto, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Žemo technologinio lygio ir darbui imlios prekės	12	11	9	10	10	11	10	11	12	12	11
Išteklių imlios prekės	16	18	17	18	18	17	18	20	21	21	20
Prekės paremtos vidutinio ir aukšto lygio technologijomis	72	71	73	72	71	73	72	69	67	68	69

14 priedas. **Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos eksporto sofistifikavimo indeksas**

1 lentelė. Eksporto sofistifikavimo indeksas, JAV dol., 2004 – 2014 m.

EXPY, JAV \$	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Čekija	20,790.49	20,965.16	21,001.62	21,375.48	21,375.48	21,162.79	21,375.48	21,375.45	21,375.48	21,334.47	21,499.09
Lietuva	17,815.43	18,018.10	18,273.19	18,582.95	18,398.05	18,398.05	18,582.95	18,582.95	18,582.95	18,762.99	19,090.29
Vengrija	20,537.34	20,537.34	20,743.74	20,952.22	20,743.74	20,537.34	20,743.74	20,743.74	20,743.74	20,952.22	21,162.80

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis COMTRADE duomenimis

15 priedas. Lietuvos, Čekijos ir Vengrijos eksporto skatinimo priemonių statistika

1 lentelė. LVPA programos, susietos su eksporto skatinimu

	Gautos paraiškos	Baigti įgyvendinti projektai	ES lėšos, EUR	Iš viso lėšų, EUR
Lyderis LT	369	91	84290852	95107373
E-verslas LT	760	434	14829992	14829992
Procesas LT	301	151	2750503	2750503
Naujos galimybės LT	1540	1044	33124170	33124170
Asistentas - 1	31	22	4095556	4095556
Asistentas - 3	14	14	36266319	36266319

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis LVPA duomenimis

2 lentelė. ČEB išduotų eksporto kreditų pasiskirstymas pagal SITC kategorijas, 2008 – 2014 m., proc. nuo visų išduotų eksporto kreditų

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
71 Energijos generavimo mašinos ir įrenginiai	0.324	0.150	0.586	0.405	0.286	0.519	0.459
72 Tam tikrų pramonės šakų mašinos	0.432	0.504	0.180	0.251	0.398	0.093	0.006
73 Metalų apdirbimo mašinos	0.034	0.007	0.006	0.009	0.007	0.022	0.006
78 ir 79 Kelių transporto priemonės	0.195	0.268	0.154	0.094	0.110	0.056	0.094
Kiti inžineriniai produktai	0.011	0.002	0.002	0.004	0.008	0.003	-
Kiti produktai	0.004	0.069	0.072	0.237	0.191	0.307	0.435

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ČEB 2009 – 2015 m. ataskaitomis

3 lentelė. EXIM išduotų eksporto kreditų ir garantijų statistika, mln. HUF, 2004 – 2014 m.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Eksporto kreditai	151263	115621	96237	121178	187132	186439	144707	147791	207003	307870	408981
Eksporto kreditų garantijos	11352	14864	41247	35005	44100	39978	38065	36906	28373	16576	15890

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EXIM 2005 – 2015 m. ataskaitomis

Atlikta dokumentų analizė leidžia pavaizduoti šalių eksporto skatinimui skirtus Vyriausybės remiamus banko bei eksporto kreditų draudimo suteikiamus produktus. Čekijos ir Vengrijos eksportą skatinančios įstaigos suteikia net 9 produktų grupes, padedančias šalies eksportuotojams. Lyginant Lietuvą šių valstybių kontekste, reikia išryškinti, kad Lietuvoje nėra priskirtų įstaigų, kurios tiesiogiai už valstybės lėšas suteiktą kreditavimą eksportuojančioms įmonėms. Tokias paslaugas šalyje atlieka tik komerciniai bankai už mažiau palankias sąlygas negu siūlo ČEB ir EXIM. Taip pat, remiantis tuo, kad komerciniai bankai yra nelinkę skolinti esant didelei rizikai, lietuvių įmonėms dėl užsakymų sunkiau konkuruoti su kitų šalių gamintojais.

4 lentelė. Čekijos bei Vengrijos bankų ir draudimo agentūrų produktai

	Čekija	Vengrija
<i>Išankstinio eksporto kreditas</i>	+	-
<i>Trumpalaikis draudimas</i>	+	+
<i>Vidutinio ir ilgalaikio eksporto kreditai</i>	+	+
<i>Tiesioginis kreditavimas</i>	+	+
<i>Investicijų draudimas</i>	+	+
<i>Obligacijų parama / išdavimas</i>	+	+
<i>Nesąžiningų sandorių draudimas</i>	+	+
<i>Akredityvas</i>	+	+
<i>Apyvartinio kapitalo priemonė</i>	+	+
<i>Lizingas</i>	-	+
<i>Iš viso:</i>	9	9

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis ČEB, EGAP ir EXIM duomenimis

16 priedas. Čekijos ir Vengrijos eksporto apimčių ir eksporto kreditų bei draudimų sumų porinės regresijos lygčių sudarymas

1 lentelė. Čekijos porinės regresijos sudarymas

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.629
R Square	0.396
Adjusted R Square	0.329
Standard Error	479780.978
Observations	11

<i>ANOVA</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	1356717128400.12	1356717128400.12	5.89	0.04
Residual	9	2071708077471.93	230189786385.77		
Total	10	3428425205872.05			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95</i>	<i>Upper 95</i>	<i>Lower 95.0</i>	<i>Upper 95.0</i>
bo	1597000.31	420638.44	3.80	0.00	645450.04	2548550.57	645450.04	2548550.57
Eksporto skatinimo priemonės	0.02	0.01	2.43	0.04	0.00	0.04	0.00	0.04

2 lentelė. Vengrijos porinės regresijos sudarymas

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.780
R Square	0.609
Adjusted R Square	0.570
Standard Error	3151794.19
Observations	11

<i>ANOVA</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	139245506533303.00	139245506533303.00	14.02	0.00
Residual	9	89404259417716.60	9933806601968.51		
Total	10	228649765951020.00			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95</i>	<i>Upper 95</i>	<i>Lower 95.0</i>	<i>Upper 95.0</i>
bo	9612860.38	2635176.00	3.65	0.01	3651678.12	15574042.65	3651678.12	15574042.65
Eksporto skatinimo priemonės	42.24	11.28	3.74	0.00	16.72	67.76	16.72	67.76

17 priedas. Čekijos ir Vengrijos TUI pritraukimo priemonės

1 lentelė. Čekijos TUI pritraukimo priemonės

TUI pritraukimo priemonės	
Mokesčių lengvatos	0 proc. pajamų mokesčio taikymas iki 10 metų naujoms įmonėms, vėliau taikoma dalinis tarifas
Darbo vietų kūrimo subsidijos	Taikomos, jeigu: investuojama į regioną su aukštu nedarbo lygiu (>25 proc.) arba į SEZ. - 300 000 CZK SEZ; - 200 000 CZK, jeigu regiono nedarbo lygis > 50 proc. už šalies nedarbo lygio; - 100 000 CZK, jei regiono nedarbo lygis didesnis 25 - 50 proc. už šalies vidurkio.
Mokymų subsidijos	Kompensuojama nuo 25 iki 50 proc., priklauso nuo regiono
Nekilnojamo turto mokesčio lengvata	Taikoma 5 metams nuo veiklos pradžios SEZ
Paskatų taikymo kriterijai	
Pramonės sektorius	-Privaloma investuoti mažiausiai 100 mln. CZK per 3 metus, SEZ – mažiausiai 50 mln. CZK; -Mažiausiai 50 mln. CZK privaloma investuoti į naujus įrenginius; -Privaloma sukurti ne mažiau kaip 20 darbo vietų.
Technologijų centrai	-Privaloma investuoti mažiausiai 10 mln. CZK per 3 metus, SEZ – mažiausiai 50 mln. CZK; -Mažiausiai 5 mln. CZK privaloma investuoti į naujus įrenginius; -Privaloma sukurti ne mažiau kaip 20 darbo vietų.
Verslo aptarnavimo centrai	-Programinės įrangos ir duomenų centrai: privaloma sukurti ne mažiau kaip 20 darbo vietų. -Paslaugos centrai ir aukštųjų technologijų remonto centrai: privaloma sukurti ne mažiau kaip 70 darbo vietų. -Klientų aptarnavimo centrai: privaloma sukurti ne mažiau kaip 500 darbo vietų.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis CzechInvest duomenimis

2 lentelė. Vengrijos TUI pritraukimo priemonės

TUI pritraukimo priemonės	
Mokesčių lengvatos	80 proc. lengvatos taikymas pajamų mokesčiui 10 metų
Darbo vietų kūrimo subsidijos	Kiekvienu atveju priimami Vyriausybės sprendimai, tačiau projektas svarstomas, jei sukuriama daugiau nei 250 darbo vietų šalies periferijose
Mokymų subsidijos	Kompensuojama nuo 50 iki 70 proc., jeigu įdarbinta ne mažiau nei 50 darbuotojų

Skirtingai nei Čekijoje, Vengrijoje užsienio investuotojų paskatos yra labiau diferencijuotos. Taikomos tos pačios paskatos, tačiau kiekvienu atveju yra tikslinamos paramos suteikimo sąlygos, priklausomai nuo regiono, į kurį yra investuojama, bei pasamdytų darbuotojų skaičiaus. Bendros skatinimo priemonės nurodytos lentelėje.

18 priedas. Čekijos, Lietuvos ir Vengrijos TUI statistika

Metai Šalis	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Čekija	7584	12491	17870	23720	32760	36007	35223	42036	51433	60643	76315	81468	87304	96149	93231	103410	97300	100076
Lietuva	1206	1883	2390	2704	3088	3818	3968	4690	6921	8377	10283	9191	9206	10031	11029	12101	12393	12865
Vengrija	16285	17760	23041	24578	31045	34575	38329	45134	51644	60876	65044	62491	68659	67999	66009	78892	78825	81374

1 lentelė. TUI 1997 – 2014 m., mln. EUR

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Metai Šalis	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Čekija	736	1213	1737	2308	3202	3530	3456	4123	5043	5932	7442	7876	8374	9190	8890	9843	9252	9520
Lietuva	336	529	676	770	886	1105	1156	1380	2063	2546	3164	2861	2892	3193	3613	4029	4170	4371
Vengrija	1581	1728	2247	2405	3044	3398	3779	4461	5114	6041	6462	6221	6845	6790	6610	7943	7955	8238

2 lentelė. TUI vienam gyventojui, EUR

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

3 lentelė. TUI reguliavimo suvaržymų indeksas, 2015 m.

Valstybė	Indekso reikšmė
Čekija	0.010
Vengrija	0.029
Lietuva	0.034

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EBPO duomenimis

19 priedas. Grangerio priežastingumo testo skaičiavimai

1 lentelė. Granger priežastingumo testo skaičiavimas (Lietuvos atvejis)

Null Hypothesis: EX has a unit root Exogenous: Constant, Linear Trend Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)					Null Hypothesis: TUI has a unit root Exogenous: Constant, Linear Trend Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=10)				
			t-Statistic	Prob.*				t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic					Augmented Dickey-Fuller test statistic				
-3.923783 0.0185					-5.268729 0.0004				
Test critical values:					Test critical values:				
1% level -4.161144					1% level -4.161144				
5% level -3.506374					5% level -3.506374				
10% level -3.183002					10% level -3.183002				
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.					*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation					Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(EX)					Dependent Variable: D(TUI)				
Method: Least Squares					Method: Least Squares				
Date: 01/04/17 Time: 02:07					Date: 01/04/17 Time: 02:09				
Sample (adjusted): 2004Q4 2016Q3					Sample (adjusted): 2004Q3 2016Q2				
Included observations: 48 after adjustments					Included observations: 48 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.	Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EX(-1)	-0.526363	0.134147	-3.923783	0.0003	TUI(-1)	-0.762299	0.144684	-5.268729	0.0000
D(EX(-1))	0.217695	0.144302	1.508607	0.1385	C	0.044645	0.016520	2.702494	0.0097
C	0.026290	0.016617	1.582113	0.1208	@TREND("2004Q1")	-0.001083	0.000527	-2.053840	0.0458
@TREND("2004Q1")	-0.000530	0.000512	-1.035040	0.3063					
R-squared	0.261654	Mean dependent var	-0.001788		R-squared	0.381535	Mean dependent var	-0.000921	
Adjusted R-squared	0.211313	S.D. dependent var	0.051682		Adjusted R-squared	0.354048	S.D. dependent var	0.058133	
S.E. of regression	0.045897	Akaike info criterion	-3.245159		S.E. of regression	0.046722	Akaike info criterion	-3.228724	
Sum squared resid	0.092689	Schwarz criterion	-3.089225		Sum squared resid	0.098234	Schwarz criterion	-3.111774	
Log likelihood	81.88381	Hannan-Quinn criter.	-3.186231		Log likelihood	80.48938	Hannan-Quinn criter.	-3.184529	
F-statistic	5.197566	Durbin-Watson stat	2.122330		F-statistic	13.88040	Durbin-Watson stat	2.062255	
Prob(F-statistic)	0.003682				Prob(F-statistic)	0.000020			
VAR Lag Order Selection Criteria					VAR Lag Order Selection Criteria				
Endogenous variables: EX TUI					Endogenous variables: EX TUI				
Exogenous variables: C					Exogenous variables: C				
Date: 01/03/17 Time: 15:03					Date: 01/03/17 Time: 15:03				
Sample: 2004Q1 2016Q3					Sample: 2004Q1 2016Q3				
Included observations: 45					Included observations: 45				
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ			
0	140.8400	NA	7.16e-06	-6.170668	-6.090372	-6.140735			
1	156.7551	29.70807	4.22e-06	-6.700225	-6.459337*	-6.610425*			
2	159.8623	5.523998	4.40e-06	-6.660548	-6.259067	-6.510880			
3	165.6868	9.836844*	4.07e-06*	-6.741634*	-6.179561	-6.532099			
4	167.6505	3.141942	4.48e-06	-6.651132	-5.928467	-6.381730			
* indicates lag order selected by the criterion									
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)									
FPE: Final prediction error									
AIC: Akaike information criterion									
SC: Schwarz information criterion									
HQ: Hannan-Quinn information criterion									
Pairwise Granger Causality Tests									
Date: 12/28/16 Time: 23:44									
Sample: 2004Q1 2016Q3									
Lags: 3									
Null Hypothesis:		Obs	F-Statistic	Prob.					
EX does not Granger Cause TUI		46	0.92995	0.4354					
TUI does not Granger Cause EX			3.29252	0.0305					

Šaltinis: autorės skaičiavimai, remiantis tyrimo rezultatų apdorojimu *Eviews* programiniu paketu

2 lentelė. Granger priežastingumo testo skaičiavimas (Čekijos atvejis)

Pairwise Granger Causality Tests
 Date: 01/03/17 Time: 15:57
 Sample: 2005Q1 2015Q4
 Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
EX does not Granger Cause TUI	42	3.13894	0.0843
TUI does not Granger Cause EX		4.11627	0.0493

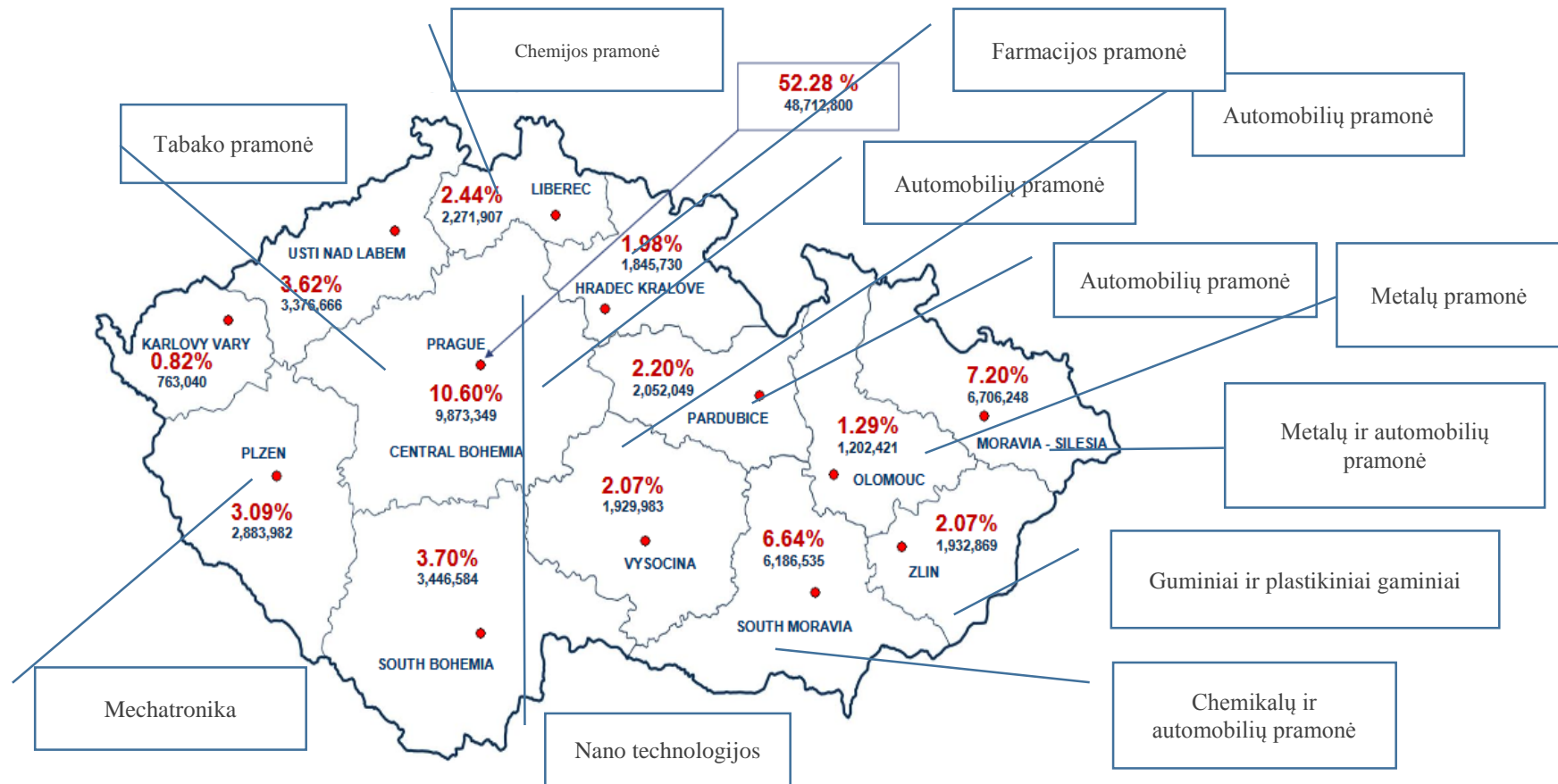
Šaltinis: autorės skaičiavimai

3 lentelė. Granger priežastingumo testo skaičiavimas (Vengrijos atvejis)

Pairwise Granger Causality Tests
 Date: 01/03/17 Time: 16:08
 Sample: 2005Q1 2016Q3
 Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
EX does not Granger Cause TUI	46	2.44414	0.1253
TUI does not Granger Cause EX		5.76136	0.0208

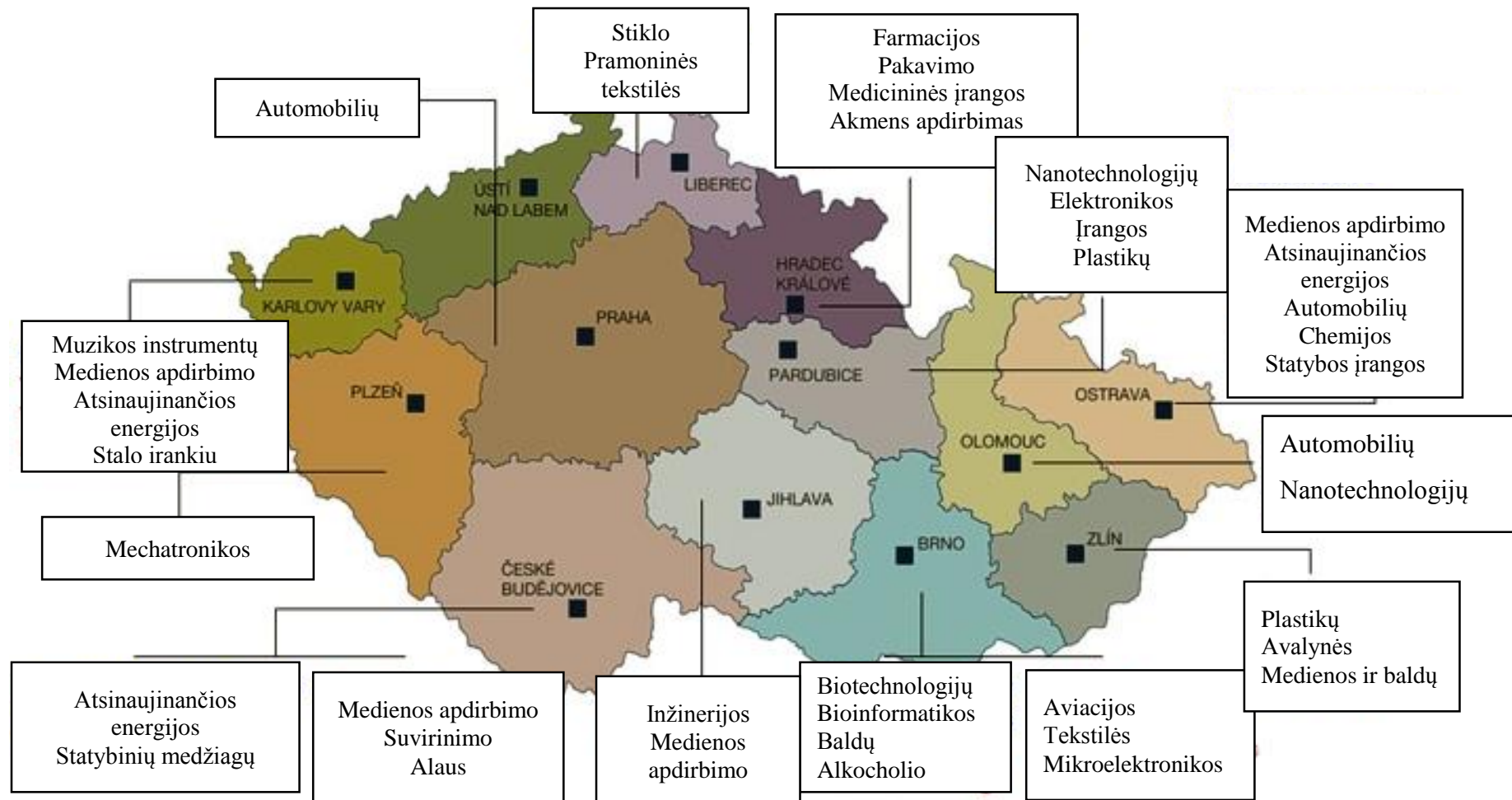
Šaltinis: autorės skaičiavimai

1 pav. Dominuojančios pramonės regionuose pagal gaunamas TUI, 2014 m.

Šaltinis: CzechInvest, Inflow of FDI Fact Sheet, 2016

2 pav. Klasteriai Čekijoje, 2013 m.

Šaltinis: CzechInvest tinklapis, 2016